

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

3

 I V R I S
N A T V R A L I S,
G E N T I V M, E T C I V I
lis εισαγωγή.

LEGES XII. tabularum, interpretationibus
ad forum ad commodatis, illustrate.

EPITOME successionis ab intestato, & aliis
quædam pro tyronibus Iuris.

PER D. Ioannem Oldendorpium.

CICERO DE ORAT. I.

FREMANT omnes licet, dicam quod sentio.
*Bibliothecas mehercule omnium Philosopho-
rum, unus mihi uidetur XII. tabularum libel-
lus (si quis Legum capita uiderit) & authoris
tatis pondere, & utilitatis ubertate superare.*

COLONIAE excudebat Ioannes Gymnicus,
ANNO M. D. XXXIX.

☉ S E R E N I S S I M I S A T Q V E P O T E N T I S S I M I S

Principibus & Dominis, D. Carolo. V. Imperatori Augusto, Et D. Ferdinando Cesari, Fratribus, Germaniæ, Hispaniarũ, utriusq; Siciliæ, Hierusalẽ, Ungariæ, Bohemiæ, Dalmaciæ, Croaciæ, &c.

Regibus, Archiducibus Austriæ, Ducibus Burgundiæ, &c. Comitibus Habspurgi, Flandriæ, &c. Principibus Opt. Max.

S.

I omnium temporum memoriam replicemus, Serenissimi atq; potentissimi Principes, apparebit tandem hoc seculum non tam multis nominibus infelix estimãdum esse, sicut p̄teriq; aut rerum ignari, aut certe iniquissimi censores, temere pronunciant. Porro, nihil ferẽ usquam malorum coningit, quod non congerentes ad iniuriam horum temporum referant. Verum, iniqua est in omne re accusanda, prætermis̄is bonis, uitiorum selectio. Nam isto quidem modo, quiduis in orbe Ciceroni uidetur uituperabile. Causantur enim bellorum tumultus, disidia, rixas, fraudes

4 2 homi

E P I S T O L A

hominum : quasi uerò non ab initio ista fuerint & plura, & pernitiosiora. Proinde, si uerore consilio earum quoq; rerum rationem incamus, quæ ueram felicitatem adferunt, & quibus ademptis, omnia sunt miserrima: certè seculum istud, cum aureis illis Augusti Cæsaris temporibus conferendum fuerit bonis conditionibus. Sed cum maxima felicitatis pars sit, nosse ipsam felicitatem, magnopere cauendum est: ne damnemus id, quod ignoramus. Qua in re primum omnium illud perpendi oportet, hominem ad DEI cognitionē esse creatum, dataq; multifariam dona quæ ad eam nos perducerent: qualia sunt linguæ & omnia disciplinarum genera. Iam quis ignorat, aut quis uel impudens negare possit, nullo unquam seculo bonas artes fuisse puriores, quàm nunc Diuino prælucente uerbo tradantur? Et erant quidem hæc studia, superiorum temporum iniuria miserrimè corrupta: sed cum primis Ciuilibus disciplina, quam simplici ueritate certam in Republica retinere oportebat, tam uarijs disputationum inuolucris lacerata fuit, ut ne nomen quidem ipsum Iuris agnosceretur. Quod malum duplicabatur codicibus adeò deprauatis, ut nulla prope modum Lex menda careret. Idq; A. M. Tua maxime Princeps Carole, in Pandectis Iustinianeis ab excellentissimo Gregorio Haloandro restitutis, uerissime

N V N C V P A T O R I A .

*risimè commemorat. Atq; haud scio an ullum pri-
 uilegij diploma rectius, quàm in rem tam præcla-
 ram, utilem ac necessariam collocare potuerit, im-
 mortali certè nominis commendatione. Circumsc-
 runtur enim nunc Romanae Leges, Imperatorieq;
 Constitutiones, genuinæ puritati restitutæ: supplen-
 tur (quoad fieri potest) omnia quæ hactenus in gra-
 uissimis atq; præscisis Iurisconsultorum responsis
 desiderata sunt. Quid rogo splendidius? quid felix-
 cius fuit unquam? Quæ nam Gens multis retrò an-
 nis talem uidit gloriâ? Profecto lapideū cor fuerit,
 quod non exultet in tam magnis DEI beneficijs:
 cum uideamus omnia bonarum literarum studia ex
 durissima captiuitate uelut postliminio ad nos res-
 diisse, doctissimorum uirorum quibus Germania ue-
 stra nunc scatet, opera. In hoc autem tam felix se-
 culum, Diui Principes, ut omnia sibi pulchrè respō-
 derent: DEVS omnipotens uestra destinauit Im-
 peria, quæadmodum olim cum filium suū redempto-
 rem nobis donaret, optimum Augustum præscisse uo-
 luit. Habet nunc Christiana Respublica literis or-
 nata, Principes longè ornatissimos. Et quandoqui-
 dem Cicero grauissimè probat, talem semper fuisse
 Reipublicæ statum, quales eam Principes governa-
 rint: nihil ambigendum est, quin optima uiuendæ
 conditio sub uestra omnibus modis inelyta monar-*

E P I S T O L A

chia (propitio CHRISTO) ut hactenus fuit, futura quoque sit semper melior. Neque uero plura que huc pertinet addo: quoniam tantorum Principum ea solet esse magnanimitas, ut malint subditos sentire, quam audire ipsi uirtutis sue commendationem. Interim uero qui sic incusant hæc tempora, qui infelicissimum temere condemnant: qui discordias hominum & Iuris neglectum querunt: hi primum meminisse uelint mundum esse, qui semper aliquid molestiarum habet, ut coelestia potius ambiamus, que summum bonum adferre possunt. Deinde, dum tempus falsis impendunt querelis, prodeant potius in medium, & pro uiribus opem suppeditent, ut fruamur his DEI donis, quibus unaqueque Respublica melior fieri possit: hoc est, ut iuuetus bonis artibus educetur, ac solidis Iustitiæ præceptis ad rectè uiuendum imbuatur. Et tum paulatim experientur huius temporis felicitatem, uidebuntque meliorem in maxima rerum humanarum uicissitudine. Alioquin quid stultius, quam perfectissimam omnium rerum aut subitam nimis emendationem optare? perinde ac si ex maxima bellorum calamitate, sic uelimus omnia protinus esse reparata, quasi nunquam bellum fuerit. Ea que longo tempore luxata sunt, non possunt uno statim aut altero anno redintegrari. Qua in re ut ego quoque secundum talenti mei gratiam,

N V N C V P A T O R I A.

*gratiam, quamuis operæ parum: animi tamen congratulabundi qualecunque argumentum adire-
 rem, tabulas hæc Diuini et humani Iuris in manus
 sumpsi, atq; in his animaduerti ueras honestè uiuen-
 di formulas esse reclusas, sine quibus impossibile fue-
 rit, aut Romanas Leges, aut quaslibet fori disputa-
 tiones intelligere: & ne quidem umbrã Iustitiæ sine
 his perspicui posse, nemo sane mentis negauerit. Igi-
 tur si quo possem modo hæc studia iuuare, tenta-
 dum duxi, etiam si conatus mihi perire possit. Nam
 & hoc ago, ut doctiores uiros ad tam pulchrum la-
 borem Reipublicæ præstandum inuitem. Caterum,
 cur A. ac C. M. V. hoc quicquid sit operis nūcupa-
 uerim, quorsum attinet inire rationem? Quid enim
 nõ deceat summos Principes? Quid meo nõ incum-
 bat ad eorum gl'oriam obsequio? Imò quos alios po-
 terat hic libellus meliores inuenire patronos? Sed
 & in ea sum opinione, idq; omnes boni uiri me-
 cū expectant: A. ac C. M. V. post bellicos aduer-
 sus immanes hostes triumphos, hanc quoque glo-
 riam adepturas: ut abolitis in Ciuili disciplina per-
 niciosissimis altercationibus & argutiarum pu-
 gnis, immortale cōmodum sit omnibus uestri Impe-
 rij subditis rediturum: ut uel semel constet aliquan-
 tō certius, quid pro Iure seruari oporteat. Nulla
 enim re magis, quàm Legum interpretandarum in*

EPISTOLA.

*confiantia, solent Republicæ cōquassari. Cuius rei ;
tantis principibus exempla exhibere, qui orbis sta-
tum quotidie uident, indecorum puto. Interim ut
CHRISTVS ad hanc coeptam multarum re-
rum felicitatem A. ac C. M. V. multos in annos
Reipublicæ conseruet, orabimus omnes.*

A. et C. M. V.

Subditissimus

**Ioannes Olden-
dorpius minimus
Iuris Doctor.**

IVRIS NATV

RALIS, GENTIVM, ET CI

vilis στοιχειωσι seu elementaria in-
troductio.

QVARE IVRISPRVDENTIA

PRAE CAETERIS ARTI

BVS TAM VIDEA

TVR OBSCVRA.

TIT. I.

AEpe ego miratus sum & ui
deo passim multos ambigere,
quam ob rem Iuris discipli-
na praeter ceteris artibus ta ui-
deatur obscura, ut plerique
uel à limine statim terreantur,

& nonnunquam desperatione quadam ab hoc stu-
dio discedant: Tum & illud quaesitum esse scio, qui
eueniat, ut cum Iurisprudencia peculiariter perti-
neat ad politicae cognitione, quod iuuetus ad Acade-
mias magnis sumptibus ideo destinari solcat: ut spes
eos pulcherrima foueat, posse Rempublicam in par-
tibus illis credendis, recte gubernari, sicut Iustinia-
nus dicit in prooemio Instituti. contingere tamen ple-

6 5 runque

D E I V R E

runque uideamus, quòd domum tandem redeùtes, nihil sciant minus quàm que ad publicum pertineant statum, uideanturq; cum ad còsultationem peruentum fuerit, ab analphabetis facile uinci: quanquam de priuatis rixis sexcentas possunt citare Leges uno spiritu, ut Erasmus dixit: sed tamen nec illas rectè intellectas. In summa, muti sunt in serijs rebus: in argutijs loquacissimi. Quid autem est cause?

Ad has quæstiones, quarum altera trahit alteram, ut primum rectè respondeam: deinde, ut inuidiam euitem, quasi cuiuslibet nomen suggillare uelim, quod longe à me sit alienum: Ciceronem ipsum adhibebimus authorem ut nodum soluat. Is enim de Legibus & arte boni et æqui grauissimè disputans (quem locum accipe semper, nisi alium citauero nominatim) Sed Iureconsulti (inquit) siue erroris obijciendi causa, quo plura & difficiliora scire uideantur: siue (quod uerisimilius est) ignorance docendi (nam non solum scire aliquid artis est, quædam ars etiam docendi) sæpè quod positum est in una cognitione, id in infinita dispartiuuntur. Et infra: Nam ueteres (ait) uerbotenus acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem atque civilem, de Republica differrebant.

*Audis? quenam sit causa tantarum tenebrarum,
quas*

N A T V R A L I.

quas non Leges ipsæ, sed homines offundunt nobis. Primo, nō recte docuerūt ab aliquot annis, partim uana ambitione gloriæ, partim ignorantia seducti: Tum, id quod in una ac simplici cognitione erat, in infinita torserunt, ut nulla hominis ætas sufficiat lectioni uel solius Baldi aut Iasonis. Deinde, nō obseruauerunt forum, hoc est, traditiones suas non excegerūt ad usum forensem, nec perpenderunt quid huic seculo conueniret: quid obseruandum esset: quid mutatum aut abolitū uideretur, idq; breuiter. Deniq; non adhibuerunt methodum, sed omnia confuse tractarunt. Imò in quibus maxima uis erat gubernandæ Reipublicæ & Legum interpretandarum, de his aut nihil, aut erronea tradiderunt. Contrà quæ obliteranda potius erant, scripserunt sæpius, ordinem plane inuertentes. Et hoc est quod Cicero detestatur: Quam ob rem (inquiens) quò me uocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stitucidiorum ac de parietum iure? An ut stipulationum & Iudiciorum formulam componam? Et paulò post: Non ergo (ait) à Prætoris edicto, ut plerisque nūc: neq; à XII. tabulis, ut superiores: sed penitus ex intima philosophia hauriendam Iuris disciplinam puto.

Vt igitur emendemus hunc errorem, ante omnia

nia

D E I V R E

nia fugere oportet uanam rixandi libidinem, scilicet ut res Ciuiles tum publicæ, tū priuæ, magna grauitate atque ad captum iuuentutis simpliciter & crasse tractentur. Deinde, methodus seruanda fuerit, ut prius fontes, quàm riuuli perspiciantur: & prius Diuini, quàm humani Iuris formulæ concinna quadam breuitate studiosis proponantur. Refert Atticus apud Ciceronem de Legibus differentem: Gellium quendam cum Proconsul ex Prætura in Græciam uenisset, & Athenis philosophos qui tum erant, in locum unum cōuocasset: ipsis magnopere authorem fuisse, ut aliquando controuersiarum aliquem facerent modum. Quòd si essent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, posse rem cum eis conuenire, & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire. Quòd si quis nunc quoque tentaret, haud dubiè ab omnibus derideretur, tametsi nihil esset Reipublicæ futurum præclarium, nihilq; utilius, si impetrari posset. Sed hoc non est sperandum sine maximorum Principum interuentu.

DE IVRE NAT TVRALI.

TIT. II.

Ethodica ratio exigit, ut Iuris interpretationē à Iure naturali exordiamur. Siquidem naturæ norma distingui Legem bonam à mala, Cicero rectissimè tradit. Et cū palàm sit, ab infinitis ad finita nullam cognitionem subsistere: necessarium fuerit docenti Iura, ut omnes Legum partes, totamq; Ciuilis discipline circumpediam in paruum quendam & angustum concludat naturæ locum, à quo reliqua paulatim procedētia hominum sancita facillimè tractari atq; intelligi possint.

Sed primum percipiamus uim horū uerborum, Natura, Lex, Ius, Iustitia, ne labamur interdum errore sermonis, ad quem omnia quæ dicentur, sunt referenda. Verendum enim est committere, ut non benè prouisa & diligenter explorata principia ponantur.

Naturam itaq; hominis sic intelligi probat Cicero: ut Legem ex ea non opinionibus, sed summa quadam uirtutis ratione metiendam existimemus.

D E I V R E

mus. Certè, parum aberat à cognitione ueri: lumen duntaxat rationis secutus, cum DE I cognitionem non haberet Cicero. Proinde naturam hoc in loco accipi oportet pro DE O ipso: qui est causa prima, à quo omnes causæ profluxerunt. Porro, natura φύσις dicta est ab eo, quòd aliquid nasci faciat, cuius proprietatem causamq; non inuenimus, præterquam quòd ita natura comparatum sit.

Cæterum, Iureconsulti, naturæ uocabulum secundum subiectam materiam uarijs modis transferunt ad significandam, aliàs uim seu inclinationem, aliàs consuetudinem seu motum necessarium in omnibus animalibus, necdū in homine, ut infra dicitur.

Lex magis uidetur Ciceroni à deligendo dici, quàm à distribuendo. νόμος ὁ ἰσότητος Græcis appellatur. Nam ut illi æquitatis (inquit) sic nos delectus uim in Lege ponimus, & proprium tamen utrunq; Legis est. Potest autem duobus modis fieri mentio Legis: Altero, secundum propriam atque perfectam significationem. Et sic Lex est notitia naturalis à DEO nobis insita, ad discernendum æquum ab iniquo. Vnde dicitur aliàs mens uel ratio recta: aliàs naturæ uis: aliàs regula seu norma Iuris et iniuriæ: quæ omnia tamen eòdem tendunt. Altero modo populariter (ut Cicero uocat) nuncupamus Legem, quæ scripto sancit quod uult, aut iubendo, aut uetando.

Ita

N A T V R A L I.

Ita uulgò Lex accipitur in .l. Legis uirtus. ff. De Legib. & ferè per reliquos libros Iuris.

Ius deniq; idem est quod Lex, à iussum per apocopen dictum, quoniã propriè nihil aliud est, quàm quod natura iubet sequi aut uitari. Quanquàm & uulgò sicut Lex, ius etiam ad pelletur, quicquid uel Gens, uel Populus, uel consuetudo iubet. Quoties igitur audis has uoces, Lex, ius, Iustitia: statim cogita te Diuinũ aliquid atq; excelsum audire, hoc est, ueram & à DEO ipso dictatam honestatis formulam. Loquor de propria significatione, & eminentissima istorum uerborum potestate.

Iustitiam Cicero interpretatur obtemperatio nem, primum, Iuri naturali, deinde scriptis Legis bus institutisq; populorum. Ex quo satis inelligi potest diffinitio, quam tradit Vlpianus in tit. De Institi. & Iur. Et post hunc Iustinianus Instit. eod. tit. Iustitia est constãs & perpetua uoluntas, Ius suum cuiq; tribuendi. Quam Philippus plenam eruditio nis appellat, ut est certè. Nam Iuris nullus est usus, nisi per uoluntatem quæ obtemperat rationi dictã ti Legis formulam: sicq; prodit in medium: nunquã est ociosa: semper refertur ad alium: neminem lædit: tribuit cuiq; suum, constanter & perpetuo: ab finet ab alieno: impartit libenter alijs, unde etiam in distributiuam & commutatiuam diuiditur. Pro fert

D E I V R E

fert enim tales ac tam uarios in Republica fructus, ut Iustinianus eam merito præferat omnibus uirtutibus. Nouell. Vt omnes obedi. Iudici. in princi. Quod Accursus non percipiens, prorsus inuertit. Instit. De Instit. & Iur. dum dicit: Ius esse executionem Iustitiæ.

Illud summopere cauendum est : ne cum audis mentionem fieri naturæ, uertas cogitationem ad in corruptam hominis naturam, qualis fuit ante peccatum originis. Nam nos loquimur de presenti statu post lapsum Adæ, & inde exordimur Iuris naturalis formulas, quibus nec antea ad condendas Leges opus erat, quàm in hac fragilitate & mundi inconstantia. Quorsum enim attinet ex summa perfectione paradysi, nostram corruptam metiri politiam? Quod multos ad insulsas opiniones de communiōne rerum perduxit.

Videamus itaq; nunc quid sit Ius naturale. Ulpianus in. l. j. ff. De Iusti. & Iur. Ius naturale est (inquit) quod natura omnia animalia docuit. Nam Ius istud non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium que in terra, que in cælo, que in mari nascuntur. Hunc sequitur Iustinianus Instit. De Iur. natur. Genti. & Ciuil. Sed ualde abutuntur ibi uocabulo Iuris: cum in brutis nulla sit ratio. Igitur nullum Ius. Magis autem diffinitur adfectus

N A T V R A L I.

fectus & inclinatio naturalis, quàm Ius aut Lex. Itaq; ex tot generibus (inquit Cicero) nullum est animal præter hominem, quod habeat notitiam alio quam Dei. Et paulò superius: Solum est enim (ait) ex tot animantium generibus atque naturis particeps rationis & cogitationis, cum cætera sint omnia expertia. Proinde, nisi hanc diffinitionem sic accipias, tota uia errabis, & nunquam Iuris cognitionem rectè adsequeris.

Ius autem uel Lex naturæ, secūdum Ciceronem sic rectè diffinitur: Est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetq; cõtraria. Apostolus Roma. 2. hoc modo colligit: Est in Gentibus conscientia factum accusans uel defendens: Est igitur Lex. Quasi dicat: Conscientia cuiuslibet indicat, num bene an male fecerit, etiam homini planè agresti & indocto. Sed tale iudicium non potest fieri in conscientia sine aliqua formula Legis, quæ indicet in corde hominis esse iustum aut iniquum id quod fecit. Ergo est in homine Lex, quam etsi nusquam ex scripto legit, habet tamè à DEO insculptam ad formandos mores. Cicero quoque lumine naturali percepit hanc conscientiam seu Legem naturalem ferè simili argumentatione: Itaque (inquiēs) poenas habent: non tam Iudicijs (quæ quõdam nusquam erant: hodie multifariam nulla sunt:

b ubi

D E I V R E

ubi sunt, ficta tamen per sepe & falsa sunt) quam ut eos agitent insectenturq; furia: non ardentibus te-
dis (sicut in fabulis) sed angore cōscientiæ fraudisq;
cruciatu. Et hoc est quod dici, nec intelligi ab om-
nibus solet: Conscientia, mille testes. Conscientiæ Iu-
diciū, non fallitur. Nosce te ipsum. Et cætera id
genus.

Huc accedit, & ueram adfert Iuris naturalis
descriptionem id, quod Iustinianus dicit in. §. pe-
nulti. Instit. De Iur. natura. Gent. & Ciuil. Sed na-
turalia quidem Iura (inquiens) quæ apud omnes Gē-
tes per æquè obseruantur: Diuina quadam prouidē-
tia constituta, semper firma atq; immutabilia per-
manent. Sed ubi nam sunt talia Iura per Diuinam
prouidentiam constituta? Certè in corde & mente
hominis, uelut in quibusdam uiuis tabulis ad imagi-
nem D E I creatis. Prouidebat enim clementissi-
mus pater, nihil æquè in hoc mundo homini opus es-
se, quam regulis atq; principijs quibusdam rectè
uiuendi, quæ præter eum nemo dare posset. Vnde
Paulus rectè in. l. i. ff. De adquir. rer. domini. Et
quia (inquit) antiquum Ius gentium, cum ipso gene-
re humano proditū est. Quod Paulus appellat Ius
gentium, id Iustinianus rectè uocat in dicto loco Ius
naturale: Commodius est itaq; (ait) à uetustiore Iu-
re incipere. Palam est autem, uetustius esse Ius na-
turale

N A T V R A L I.

Naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Accursius interpretatur, hoc est, DEVS, nec unquam in toto Iure, aut uerius alia quid dixit, aut plura uno uerbo cõplexus est, quãquam uim non intelligeret, distinguẽs inter Ius Diuinum & naturale, quantum ad mores attinet.

Ex his apparet euidenter: Iurisconsultos appellatione Iuris naturalis multum abusos fuisse: quemadmodum etiam Cicero: Nam nec arboris (inquit) nec equi uirtus (quæ dicitur, in qua abutimur nomen) in opinione sita est, sed in natura. Alioqui, si brutis animalibus Legem aut Ius tribuas, necessario tribuitur etiam ratio, ac per cõsequens ex brutis homines, ex hominibus bruta facies animalia. Et hoc quidẽ Doctores nostri non dijudicant, cum ineptissime distinguunt inter Ius naturale primum & secundarium: uolentes utique ut aliquod Ius habeamus cum brutis commune, scilicet ut egregie obbrutescamus: adeò cæcus est per omnia captus humanus, nisi Diuino præscripto tenaciter adhereat.

Semper igitur memento (ut iterum inculcem) cum audis hæc uerba Lex, Ius, Iustitia, Iurisprudẽtia: erigendam esse cogitationem ad excelsam quandam soli homini à DEO donatam uirtutem: cetera uerò animalia hominis causa esse creata, in

b 2 quibus

D E I V R E

quibus tamen si inclinationes quaedam sunt & sensus cū hominibus cōmunes: nulla tamē ratione praedita sunt: nulla honestatis formula: nihil denique Iuris habent. Cicero eleganter: Quibus enim (inquit) ratio à natura data est: iisdem etiam recta ratio data est. Ergo & Lex: quae est recta ratio in iubendo & uetando. Si Lex, Ius quoque. At omnibus ratio: Ius igitur datum est omnibus.

Iurisconsultis uerò, quod aliquantò in hac materia licentius sint locuti: fortè ut descriuerent teneris studiosorum ingenijs, & populariter rem explicarent, facile condonandum est: praesertim, quòd hanc sermonis inconcinnitatem & abusum, alijs responsis grauius resarciunt & ad uerum sensum reformant. Sicut ipse Paulus longè aliter sentit de Iure naturali in. l. Si unus. §. Pactus. ff. De pact. Quae in re cum superioris tēporis interpretes nullam phrasim certam rationem obseruarent: infinitis erroribus inuoluti sunt: sicut serè ex ignoratione principij, tota series materiae solet obscurari.

Ceterum natura hominis ex Adæ lapsu adeò corrupta fuit, ut uix igniculi remanerent, ex quibus tam magnifica Diuini & naturalis Iuris bonitas agnosci posset. Obscurata enim fuit ratio naturalis, & extenuata per inobedienciam primi illius parentis & imposturam Sathanae. Et cum ratio

domina

N A T V R A L I.

dominari debeat, ac secundum formam honestatis uoluntatem manuducere: contrarium euenit, uincitq; carnalis uoluntas prona ad malum. Vnde fit, quod Iurisconsulti sæpè, naturã hominum pro corruptela tali accipiunt. Vlpianus in. l. Item si unus. §. Principaliter. ff. De recept. arbit. Quia res (inquit) serè sine exitu futura est, propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatẽ. Item, Iustinianus in. l. ij. in princi. C. Quand. & quib. quart. pars debet. lib. X. Naturale quippè uitium est (ait) negligi, quod communiter possidetur.

Ob hanc autem corruptam naturam introducuntur et sunt pœnæ, quibus mali coërceantur, ne peccet seu delinquant faciliter. Qui enim iuste agere propter naturalem Legem summamq; bonitatem non expetit, quiq; obtemperare non uult rationi in qua sunt honestatis formulæ, quas intelligit quidem distante conscientia, sed contemnit: is rogo quid sperabit, qd timebit, si pœnas adimamus? Certè nihil: sed irruet in omnia flagitia. Nam quid faciet (ait Cicero) is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem uel Iudicem? Quid in deserto loco nactus, quẽ multo auro spoliare possit imbecillem atque solum? Alioqui uir bonus, qui Iuri naturali obtemperat, et uoluntatem suam illi conformem facit eamq; sequitur, unde & Iustitia uirtus dicta: is omnibus pœnis

DE IVRE

exemptus est, nec timet, sed amat Magistratum uelut honestatis conseruatorem, Roma. XIII. Ideoq; nullas bonorū utilitates, æquitati nature præfert: neminem sciens lædit, & uerè iustus est, quatenus ad politicam uitam attinet. Recteq; Socrates excorare cum solebat, qui primus utilitatem à natura seũxisset. Id enim querebatur caput esse exitiorum omnium, ut Cicero refert. Et rursus Isocrates eleganter Leges appellat cancellos quosdam flagitij hominū circumdatos, ne transiliant mali. Quod ideo toties dico, ut intelligas pœnas, defensiones legitimas, ex natura esse, sicut & Magistratus.

Ex prædictis quoq; sequitur, uerissimū esse quod Cicero dixit: Constituendi Iuris, ab illa summa Legge capiendum exordium, quæ seculis omnibus antè nata est, quàm scripta Lex ulla, aut quàm omnino Ciuitas constituta. Errare autem Accursium cum suis, qui uerba Vlpiani in. l. i. ff. De Iustit. & Iur. pronunciat improprie accipienda: Iuri operam daturum, prius nosse oportet, unde nomen Iuris descendat. Oportet (ait Accursius) id est, decet. Profecto si ullo in loco Pandectarum significatur necessitas, maxime omnium hic absolutam necessitatem indicare nobis Vlpianus uoluit: uidelicet neminem unquam rectè daturum operam Iuri Romano, nisi prius noscat fontes & principia eius. Loquitur autem

tem

N A T V R A L I.

tem ibi quoque uulgariter : *sentiens Iustitiam esse uirtutem, quæ cum Lege naturali sic semper coherat, ut propemodum Ius à Iustitia dici uideatur, neque sit operæ precium de temporis (ut dicunt) prioritate, aut de uerborum structura, tam curiosis argutijs disputare, ut quidam faciunt. Per se igitur (ait Cicero) Ius est expetendum. Quod si Ius, & Iustitia. Et paulò superius: Est enim (inquit) unum Ius, in quo deuincta est hominũ societas, & quod Lex constituit una. Quæ Lex est recta ratio imperandi atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta usquam, siue nusquam.*

Breuius, Lex est sententia, qua bona tum percipiuntur, tum mala prohibentur. Ius est auctoritas seu facultas agendi secundum Legem. Iustitia, est uirtus perducens ista ad exercitationem. Complectitur enim hæc: Administratorem esse & distributorem tum publicè tum priuatim, secundum uniuscuiusque dignitatem: patrias mores seruare: scriptis Legibus obsequi: ueritatem colere: Religionẽ conseruare ante omnia: & singulis se æquum exhibere. Hæc enim sunt præcepta Iuris naturalis reducta in compendium. §. penulti. Instit. De Iustit. & Iur.

Sed dices: Quenam sunt istæ formulæ Legum seu notitiæ naturales? Respondeo: Tractabuntur

b 4 in Dio

DE IVRE

in Diuinis tabulis quas paulò post uidebis, explicato prius Iure Gentium & Ciuili. Et haec de Iure naturali.

DE IVRE GEN TIVM.

TIT. III.

Vlpianus in. l. j. §. ulti. ff. De Ius
si. & Iur. Ius Gentium (inquit)
est, quo Gentes humanae utuntur:
quod à naturali recedere facile
intelligere licet: quia omnibus illis
Iud animalibus, hoc solis hominibus inter se commu-
ne sit. Pomponius in. l. ij. adijcit exempla: Veluti er-
ga Deum religio: ut parentibus & patrie pareas-
mus. Iustinianus Instit. eod. tit. rectissime sentit:
Ius Gentium eadem ratione generaliter dici, quae
Ius Ciuile in speciem nuncupatur. Nam sicut à Po-
pulo alicuius Ciuitatis tractum est nomen Iuris Ci-
uilis: Ita Ius Gentium ab omnibus Populis uocatur.
Quod uero naturalis ratio (ait) inter omnes Gen-
tes constituit, id apud omnes Populos peraeque cus-
toditur: uocaturq; Ius Gentium: quasi qua Iure om-
nes Gentes utuntur.

Illud diligentissime obseruandum est, quod multis

ERRATA

G E N T I V M.

errandi causam dedit : Ius Gentium: aliàs accipi apud Iuriconsf. pro uero naturæ Iure: aliàs pro eo Iure quod plurima hominum pars ubique recepit. Quod nisi rectè discernas, nunquam peruenies ad ueram Iuris cognitionem. Veteres enim rati sunt, quicquid ab omnibus Gētibus pro Iure seruaretur: id quoq; ex naturali ratione productum fuisse. Cū non crederent, omnes homines in deligendo Iure, prorsus errasse. Hoc modo loquitur de Iure Gentium Vlpianus in loco citato, iuxta exēpla Pomponij, & quidē rectè. Item in. l. Ut uim. Et. l. Ex hoc Iure. ff. De Iust. & Iur. Iustinianus in. §. Veditæ. Insti. De rer. diuis. Ceterū si in. l. Manumissiones ff. dict. tit. quatenus loquitur de effectibus et prædura seruitutis forma: accipias Ius Gentium naturali ratione constitutum esse: errabis tota uia. Nā ea seruitus pugnat cū Iure naturali, recteq; fuit emēdata. Quanq̄ tolerabilis seruitus, quali nunc utimur, secundū naturā est, ut grauitèr probat Aristoteles in Politicis: nec id negat Vlpianus in eadem. l. Manumissiones, si ex equo & bono intelligatur, collatis aliunde sententijs suis. Neq; enim ex uno statim dicto, totus Vlpianus iudicari potest quid sentiat de Iure naturali. Videndum enim etiam est quid alio in loco dicat.

Quare cum audis hanc uocem, Ius Gentium, non semper exaudiendū est Ius naturale: sed plerūq; Ius

b s huma

D E I V R E

humanarum, ut Liuius rectè appellat . Neq; enim sequitur: Gentes id constituerunt aut in usum admiserunt: Ergo est ius naturale aut æquum. Imò, sæpè iniquissimum est . Ego sanè multū tribuo humane authoritati, sed nō præfero eam nature. Audiamus Ciceronem sic differentem: Iam uerò stultissimum illud existimare: omnia iusta esse quæ sita sint in Populorum institutis aut Legibus etiam. An si quæ Leges essent Tyrannorum: si triginta illi Athenis Leges imponere uoluissent: aut si omnes Athenienses delectarentur Tyrannicis Legibus: non iccirco hæc Leges iuste haberentur? Et pau'ò infra : Quod si tanta potestas est stultorum sententijs atq; iussis, ut eorum suffragijs rerum natura uertatur : cur non sanciant, ut quæ mala perniciosaq; sunt, habeantur pro bonis ac salutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria Lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? Atqui nos Legem bonam à mala nulla alia nisi nature norma, diuidere possumus. Aristoteles lib. Politi. iij. Qui Legem (ait) uolunt Ciuitati dominari: hi uidentur DEVM ac Leges dominari uelle. Qui uerò hominem dominari uolunt: hi beluam præficiunt. Legem accipi uult, pro naturali ratione Diuinitus indita, ex qua ducatur certa uiuendi forma. Per hominē intelligit solam authoritatem humanā, quia sic placeat, sic receptum sit.

Exempla

G E N T I V M.

Exempla multa uidebimus in duodecim tabulis. Et sunt passim in libris Pandectarum, de inhumanaissima seruitutis forma, scilicet quòd homo ad imaginem DEI creatus, comparatus sit planè brutis animalibus, potueritq; olim impunè occidi. Insti. De his qui sunt sui uel alien. Iur. Neq; enim mirum est, Gentes aliquando à uero declinasse, nec fuisse qui faceret bonum & ne unum quidem, ut Dauid dicit: quia adfectibus obcæcata fuit ratio naturalis, & ad beluinam ignauia tracta. Magno igitur iudicio perpende ea quæ de Iure Gentium legis: nec statim opinare, Ius naturæ immutatum esse, sicubi uideas ab Imperatoribus aut à consuetudine aliquid aboleri, quod apud Gentes seruatum communiter fuerit. Est enim longe alia doctrina, quatenus Ius naturale sit immutabile, quam alias tractabimus. Illud tantum admonuerim: quòd Ius aut Lex naturalis ex opinione multorum: metiri, docere, aut discere, dementis est, ut Ciceronis utar uerbo. Nisi communem rationis intelligentiam quam DEVS nobis indidit, uelut normam mathematicam sequamur.

DE

DE IVRE CI- VILI.

TIT. IIII.

Ius Ciuile quid sit & quatenus ualeat, nemo grauius descripsit quàm Vlpianus. ff. De Iustit. & Iur. Ius Ciuile (inquiēs) est, quod neque in totum à naturali Iure uel Gentium recedit, neq; per omnia ei seruit. Itaque cum aliquid addimus uel detrahimus Iuri communi: Ius proprium, id est, Ciuile effcimus. Rectè quidem ille. Nam Ius Ciuile nihil aliud est quàm determinatio Iuris naturalis, ut Philippus dicit. Si igitur recedat in totum à naturali ratione, non determinat, sed magis adfingit aliquid incognitum natura, hoc est, ut Aristotelis uerbo utar, quod nullam causam in natura habet. Ergo non Lex, uerum tyrannis est censenda. Ex diuerso, si per omnia deseruiat naturæ, si idem dicteret quod communis sensus & formula: iam non Ciuilis, sed naturalis Lex est.

Hoc modo si omnes Titulos Iuris, & sub Titulis Leges (loquendum enim nunc populariter est de Legibus) expēdas diligenter: comperies nullam propemodum sanctionem esse, quæ non aliquo modo ad

CIVILI.

do ad naturæ perpendicularum respondeat, quæ non aliquam radicem ex naturalibus notitijs trahat. Et hæc est vis & potestas Legis Ciuilibus, de qua admodum nos Celsus in. l. Scire Leges. ff. De Legib.

Papinianus ostendit Ius Ciuile ex partibus eius. ff. De Iust. & Iur. Ius autem Ciuile (ait) est, quod ex Legibus, Plebiscitis, Senatusconsultis, decretis Principum, authoritate prudentum uenit. Has partes declarat Iustinianus Instit. De Iur. natura. Gent. & Ciuil.

Sed (dicet aliquis) unde tam diuersa Iuris constitucendi forma? Respondeo: Gentes primum omnes, & subinde Romana quoque Respublica, multis ac diuersis politię speciebus usæ sunt, quas uarijs Legibus uelut nauem aliter in serenitate, aliter in tempestate, gubernare oportebat. Est autem Politia, legitima ordinatio Reipublicæ, secundum quã alij præsumunt, alij parent: cuius tres sunt species, uidelicet Regnũ, Aristocratia, Populare imperium: quas in Romana Republica (nam ad illius exemplum omnes alias etiam nunc exigere possumus) euidenter ostendemus in Lege Pomponij. Interim tamen propter tyrones Iuris, summo digito rem attingemus.

Regnum, est monarchia seu unius principatus, administrantis Rempublicam ad utilitatem communem

D E I V R E

nem. Hæc politia usi sunt Romani primo & postremo tempore, nos etiam nunc utimur sub optimis Principibus. Inde factæ sunt constitutiones, decreta seu placita Principum, quæ sunt in Codice & in lib. Nouellarum. Hæc politia cum degenerat, hoc est, cum ad propriam utilitatem tendit, nihilq; administrans querit aliud, quàm suis adfectibus deservire: tunc conuertitur in Tyrannidem, non tam regni quàm Regis uitio, ut dixit Cicero. Tales aliquando DEVS orbi dedit, ut interim re ipsa agnoscerentur boni Principes. Quid enim animaduertissent Romani, & quid posteritas recordaretur, Octauium Augustum fuisse optimum moderatorem: nisi Neronem quoq; pessimum experti fuissent?

Aristocratia, est paucorum optimatum Principatus, qui administrant omnia ad utilitatem publicam: qualis fuit Romæ, cum Senatus summa auctoritate, Ciuitatis statum gubernabat, nihilq; præter Populi dignitatem aut domi aut foris spectabat. Quo tempore factæ fuerunt Leges & Senatusconsulta. Hæc quando corrumpitur, relata scilicet administratione ad utilitatem potentium, contemptis tenuioribus, tunc fit ὀλιγαρχία, qualis fuit tempore Syllæ.

Populare Imperium est, cum summa potestas penes Populum seu plebem censetur, nihilq; nisi eo-

rum

C I V I L I .

rum scitu & nomine fieri potest. Qualis sæpè fuit Romæ, abdicata prorsus omni patrum auctoritate. Et eo tempore facta fuerunt Plebiscita. Hæc species ferè semper degenerare solet, ut vulgus auctoritatem suam conferat ad augendam potentiam tenuiorum ciuium contra optimates, sub prætextu defendendi: unde tandem seditiones nascuntur & multa mala. Nostro tempore in rusticis horribile vidimus exemplum. Aristoteles appellat talem ambitionem imperandi & corruptum statum, ἀνομοκρατία.

Prætorum uerò Edicta & Responsa prudentum prædictis temporibus in omni Politia fuerunt. Quamquam prudentibus summa respondendi auctoritas, à qua recedere Iudicibus non liceret, sub monarchia concessa est ab optimo Principe Augusto, qui pater patriæ meritò appellatus est. §. Responsa prudentum. Instit. De Iur. natura. Gent. & Ciuil. Quem tit. ex his rectè percipies. Et. l. ij. §. Et ut obiter sciamus. ff. De origi. Iur.

E P I L O G V S .

Quid est igitur Ius gentium? Est multorum Populorum auctoritas. Quid Ius Ciuile? Est unius Populi iussus. Qui scies an utrunq; rectè sit receptum?

D E I V R E

ptum? Ex norma naturæ ceu fonte. Vbi est illa norma? In corde & conscientia hominis à DEO insculpta. Quid si multi differant circa hanc normam, nec rectè de ea iudicent? Recurrendum est ad tabulas Diuinas, in quibus renouatum & descriptum est Ius uel Lex naturæ tam certo testimonio, ut uariari non possit. Vbi sunt hæ tabulæ? Extant inferius.

Vidén', quid sit quod Vlpianus dicit: Veram (nisi fallor) Philosophiam, non simulatam adfectantes. Cicero lib. De orato. j. Præpotentem & gloriosam Philosophiam nuncupat. Nam sic oportet de rebus mundanis & honesta uiuendi formula auctore DEO ex certis principijs philosophari & ueritatem inquirere: non uerò Sathana duce de stillicidijs statim aut iure parietum rixari, & tandem nimium altercando, ueritatem prorsus amittere, ut dixit Mimus Publilianus.

Cæterum, ubi hæc principia satis intellexeris: tum fuerit opportunum, ut Ius Romanū, & si quid boni præterea adferat Bartolus, perlustres, ut certè inter omnes facile Princeps, commodas habet factorum & casuum distinctiones, nec immodicè disputat, nisi Accursij erroneis præiudicijs prouocatus. Habes exemplum inter alia longe pulcherrimum, de Lege Aelia Sentia, quam Iustinianus grauius

C I V I L I .

uiter exigit ad normam Iuris naturalis, usus his appellationibus, scilicet, humanitatis ratione : ualde prospiciendum erat: mediam uiam eligentes : & alijs id genus uerbis ad æquitatis censuram adcommodatis.

Præterea, perpende rogo, candide lector, quàm ociose sint disputationes Doctorum, de actionibus, de nuptijs, alijsq; multis speciebus humanarum functionum: utrum sint de Iure naturali, an gentium, uel Ciuili. Quorsum enim attinet ista tam nudis argucijs controuertere? an non totū Ius Ciuile habet eausam in natura positam per omnes sanctiones? Certè fatuus fuerit aut impudentissimus, qui id neget. Igitur hoc erat potius querendum : quomodo quælibet Ciuilis determinatio uel constitutio, aut mos, conueniat cum aliquo capite Iuris naturalis, & cœu structura respōdeat ad perpendicularū. Num adeò recedat à natura, ut nullam eius certam rationem inire possimus an tolerandum statutum sit, uel non sit. Item, quænam Leges prope accedāt ad formulam naturalis honestatis, uel ad noticias mentis, ut hæ sint aliarum Legum duces, utq; ex his consequentias trahamus latè patentes : reliquas uerò in suis tantum seruemus repagulis. Hic est fructus quem tractare debebant Doctores nostri. Sic enim

c uerè

D E I V R E

verè intelligendus est Vlpianus in .l. Nam ut ait,
cum iij ll. seq. ff. De Legib.

Deniq; ex his intelligere potes, quid sit qđ dicit
idem Vlpianus in .l. j. ff. De Iusti. & Iur. Ius est ars
boni et equi. Si ars: Ergo cōstat ex praeceptis. Sed
praecepta oportet esse certa: Igitur nō ex opinione
hominum uaga, quae neq; bonum neque malū facere
potest eum, qui non est: sed ex praescripta Diuinis
tus ratione naturali colligenda sunt. Nam ubi id fa-
ctum fuerit: tunc per se consequitur bonū & equū.
Natura enim non potest non esse bona, nec potest
esse iniqua.

Eam profecto artem multis in locis depictam
habemus ob oculos, nec tamen uidemus: adeo nos
statim delectant rixae de stillicidijs & parietibus:
quarum sicut principium ignoramus, ita nec finem
aut exitum inuenimus. Iustinianus Instit. De Iustit.
& Iur. quid aliud facit, quàm quòd artem quandā
nobis explicat? His igitur (inquirens) generaliter co-
gnitis, & incipientibus nobis exponere Iura Populi
Romani: ita uidentur posse tradi commodissimè, si
primo leui ac simplici uia, post deinde diligentissi-
ma atque exactissima interpretatione singula tra-
dantur. Quenam est ista leuis & simplex uia, nisi
incipere primum à naturalibus & diuinis praece-
ptis: Deinde progredi ad capita humanarum Le-

gus

C I V I L I .

gum, & demum ad propagatas gentium & Magistratuum constitutiones ac mores patrios

Pudet me anilium fabularum, quibus tam præclari Institutionum loci prorsus obscurantur. Cicero: Tractabo (inquit) quoad potero eius ipsius generis Ius Ciuile nostrum: sed ita, ut locus ipse notus sit ex quo ducatur quæq; res & ars Iuris. Ut non difficile sit, quæcunq; noua causa consultatioue acciderit: eius tenere Ius, cum scias à quo sit capite repetendum. Et paulò post: Hoc uno posito quod ad cognitionem disciplinæ satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur Iurisconsultorum libri.

Sic Iustinianus tractaturus Romanum Ius, res petit præcepta naturalis Iuris, pauca admodum, scilicet secutus artem docendi quam ipse tradidit: Iuris (ait) præcepta sunt hæc: Honestè uiuere, alterum non ledere, Ius suum cuiq; tribuere. Videbis autem inferius quàm omnes huc referantur humane Leges. Cicero de Orato. lib. 1. Si enim (inquit) aut mihi facere licuerit, quod iam diu cogito: aut alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit: ut primum omne Ius Ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt: Deinde eorum generum quasi quædam membra disparciat: tum propriam cuiusq; uim diffinitione declaret: perfectam

6 2 artem

DE IURE

*artem Iuris Ciuilis habebit: magis magnam atque
uberem, quàm difficilem & obscuram.*

*Videamus itaq; principia Iuris naturalis & Di
uini, ex quibus Ius humanum propagatum est. Sum
ma enim diuisio Iuris scitè traditur, ut aut sit Na
turale: aut Positiuum. c. ij. Distincti. j. Ius enim pos
situum est sententia Magistratus, quæ ex uarijs re
rum mundanarum circumstantijs extendit & de
terminat Ius naturale probabili quadam ratione.
Et cum hæ circumstantie uariant: fit quædam disti
nctio Iuris positiui in diuersis locis & tempo
ribus. Inde toties in Iure reperies hæc uerba: Inci
uile est: Item, neq; naturale, neq; Ciuile est: hoc Iure
hodie utimur: Ciuilis ratio suadet: & alia eiusmo
di. Positiuum quippè Ius dicitur, quasi ab homini
bus positum, Ciuili quadam & politica argumen
tatione ad extendendum Ius nature, ut est pulcher
rimum exemplum in. l. Bona fides. ff. Deposit. Et in
omnibus humanorum negotiorum, aut formis, aut
pœnis.*

DIVINAE

DIVINA ET BVLAE, X. PRAECEPTO

R V M.

Vandoquidem (ut superius dictū est) obscurata esset in hominibus naturalis notitia, propter originis uitium: uoluit misericors DEVS uiua uoce eam renouari atq; in tabulas lapideas describi: ut certum extaret testimonium, has esse naturæ. Leges uerbo DEI cōfirmatas, quas in animis hominum quoq; insculpsisset. Futurum enim prouidebat, ut imbecillitate quadam in errorem facile lapsuri essent homines: nisi certum extrinsecus adijceretur præscriptum, ad quod hesitantes confugerent. Enimuerò utcumque hoc sit factum, uidemus tamen Gentes falsa persuasione à naturali iudicio aliquando esse abductas: quid igitur credamus futurum fuisse, si nulla extarent literarum monumenta Diuina bonitate nobis de Iure naturali data? Perpendamus igitur diligenter has tabulas, ceu fontes sequentium humanarum XII. tabularum, & totius Iuris Gentium & Civilis.

I PRAECEPTVM.

Non habebis Deos alienos.

6 3

Heo

L E G E S

Hec prima nature Lex omniūq; maxīma est, ut uerum DEVM nostrum timeamus & amemus, illiq; soli, nec alij cōfidamus: quam Legē CHRISTVS ipse latius explicat Matthe . XXII . Diliges (inquit) dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est primum & magnum mandatum.

Est autem ista Lex omnibus modis nature consentanea. Nam semper clamitat conscientia hominis, & ratio dicit esse DEVM conditorem omnium rerum, cui sit obediendum, qui sit inuocandus. Inde sumpta sunt omnia quæ in XII. tabulis dicuntur Tit. i. cap. i. & ij. Nam & Gentes id intelligebant lumine naturali: quanquam Euangelij gratiam prorsus nescirent nec uerè DEVM cognoscerēt. Cicero de Legib. De ipsis quidem (inquit) hominibus nulla Gens est, neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non (etiā si ignoret qualē habere Deū deceat) tamē habendum sciat. Valde igitur ad rem dixit Pomponius in. l. Ut uim. ff. De Iusti. & Iur. cum inter exēpla Iuris naturalis (nam sic ibi intelligi debet Ius Gentium) referret religionē erga Deū.

Hinc propagatae sunt omnes Leges de religione, de caerimonijs & cultu pseudo Deorū apud Gētes, de quibus mira uidebis in XII. tabulis: Apud nos autem sunt leges de uera pietate erga DEVM,
deq;

D I V I N A E.

atq; citu Ecclesiastico . Rursus hinc consequitur: quod quicquid cum Religione nostra & pietate pugnat: id quoque censendum est cū Iure naturali pugnare & iniustum esse : etiā si in specie prima fronte uideatur aliquam præ se ferre utilitatē . Idq; ad varias interpretationes tibi deseruiet , & Legum & opinionum conciliationem suppeditabit , ut inspicias utra sententia sit Religioni conuenientior .

II PRAECEPTVM.

Nō assumes nomen Domini DEI tui in uanum.

Hoc est: Cum timendus & amandus sit DEVS: nemini per sacrum eius nomē mala imprecaberis: non iurabis in uanū: non falles sub testimonio DEI: non magicam exercebis: sed nomen eius glorificabis, & in omnibus rebus inuocabis. Accedunt XII: tabulae Tit. i. capit. VIII. Inde promanarūt omnes Leges De iureiurando, tum conseruando, tum puniendo periurio . Sunt enim actiones & poena ad hoc constitutae, ut coërceantur periuria, ut religio se promissioni satisfiat . Exempla ipse tu adferre potes.

III PRAECEPTVM.

Memento, ut diem Sabbati sanctifices.

c 4 Preco

L E G E S

Præcedentibus Legibus præcipitur dilectio & timor DEI. Verum non possumus diligere DEVM nisi cognoscamus eum. Non est autem possibile Deum cognoscere, absq; uerbo eius, Romano. X. Igitur ut ex auditu uerbi concipiamus fidem & cognitionem DEI, seponenda sunt omnia mundi negotia, quo magis Diuino cultui uacemus certis ad hoc constitutis diebus, quos hic complectitur sub appellatione Sabbati.

Magno autem mysterio accipiēda sunt hæc uerba: Diem Sabbati sanctifices. Nam cōplectūtur uerbi prædicationem, & omnes cærimonias probatas, ad cultum & honorem DEI nos perducētes, ut eas diligenter conseruemus, totumq; Sabbatismum non nisi in laude & sanctificatione Diuini nominis transigamus, sepositis operibus ciuilibus.

Sabbatum enim σαββατον: lingua Hebraica, dies quietus dicitur: et est septimus dies, quo Deus requieuit ab operibus suis. Vnde Hebræi septimam numerabant, ueluti primum diem Sabbati: secundum, tertium, diem Sabbati: sicut Gentes ab elementis Idolisq; diem Lunæ, diem Martis, Mercurij, & ceteros dicebant.

Hos dies sanctificationibus destinatos, ferias in
INTE

D I V I N A E.

Iure dicunt, de quibus multa in XII. tabulis Tit. i. capit. III. plura in libris Pandectarum & Codice De ferijs. Pertinent etiam huc quaecunque de caerimonijs et de templis scripta sunt, uel apud Gentes cum ueritatem adhuc ignorarent, uel à Christianis Principibus & Pontificibus. Nam cõplectitur uerbum (sanctifices) omnes omnino iustas caerimonias conseruandas & defendendas, unà cum sacerdotibus & ministris uerbi Diuini.

Refert Philippus in iureiurando quod dabant Athenienses, cum ad scriberentur inter ciues, fuisse hæc uerba: Pugnabo pro sacris, & solus & unà cum alijs ciuibus. Quod per omnia conuenit (quantum ad Ius naturale attinet) cum clausula iuramenti nostrorum Magistratum. Nouell. Iusiuran. quod præstar. solet: Et quod cum sanctissima DEI catholica & apostolica Ecclesia communionem habeo: neque ei ulla unquam in re aut modo aduersusabor, neque (quantum in me erit) alicui alij permittam.

Et hætenus de tribus Legibus prioris tabule, quæ q̄ late pateant, facile uides. Continent nãq; totã Religionis formã à capite usq; ad finẽ & consequenter potissimã publici Iuris partẽ, de qua loquitur

c s Vlpi

L E G E S

Ulpianus in. l. i. §. i. ff. De Iustit. & Iur. Publicum Ius (inquit) in sacris, Sacerdotibus, & Magistratibus consistit. Et mediis fidiis, præcepta uel auctoritates Gentium aut Populi in hac parte spectare nõ oportet: sed solum uerbum DE I. Igitur ineptiunt planè in nostro foro, qui nimis dialecticè accusant Ulpianum, quòd non etiam Iuris publici præcepta trifariam distinxerit: uidelicet Naturalia, Gentium, & Ciuilia. Reor Ulpianum multa de his scripsisse: quæ tamen rectè prætermissa sunt, cum haud dubiè ad nos non pertinerent si haberemus, magisq; expediret si scripta eius de Iure priuato extarent integra. Ut interim prædicti reprehensores intelligant: sycophantiam sese potius, quàm artem boni & equi secutos esse, ut dicit Paulus in. l. Si seruum. §. Sequitur. ff. De uerbo. obligatio.

III P R A E C E P T V M.

Honora patrem tuum, & matrem tuam.

Quemadmodum prædictæ tres Leges ad primam tabulam pertinent, in qua Religio erga DEVM nobis ob oculos ponitur, secundum formulas menti inditas sicut oculo lumen: Ita sequentes Leges ad secundam referuntur, de moribus Ciuilibus. Et ideo sunt

D I V I N A E.

funt multò faciliores ad captum humanum.

Præcipit itaq; hæc Lex honorari patrē & matrem, hoc est, timere nos uult & amare parentes. Item, illos qui in nos authore DEO imperium habent aut quodlibet Ius. Non enim debemus eos contemnere, multò minus offendere: sed habere illis honorem & reuerentiam secundum uniuscuiusq; conditionem. Hic enim locus probat ex natura esse statum & ordines personarum: ut sit potestas & obedientia: ut alij imperent, alij obtemperent: alij sint sui iuris, alij sint alieni iuris, quæ uoces tyronibus sunt notiores.

Memnisse nos oportet: in his tabulis, non humanas, sed Diuinas esse uoces: ut uerba earum multò augustiore sensu debeamus exaudire, quàm si hominis scriptum multis erroribus subiectum proponeretur. Ex hoc igitur fonte promanarunt & DEO placent omnes Magistratum gradus & publica Imperia. Item, parentum & dominorum, aliorūq; administratorum priuata potestas, dominia & iura, de quibus in XII. tabulis Tit. ij. per omnia capitata. Et Tit. ij.

Seruitus quoq; hic probatur, quam Aristoteles in Politicis grauissimis rationibus defendit ex natura causam trahere, reprehendens eos qui contrarium adfirmarunt. Quanquam (ait Philippus) quorsum

L E G E S

quorū sum opus est tā subtili disputatione? Illa uox:
*Honora patrem & matrem, subijcit omnes homi-
 nes seruituti. Non loquor de effectibus illis contra
 omnem humanitatis rationem corrupta natura in-
 troductis: ut sic facile conciliare possis Vlpiani sen-
 tentiam in. l. Manumissionis. ff. De. Inst. & Jur. cū
 his tabulis. Intelligēdum enim est Ius Gentium pro
 Iure humano, ut Lilius appellare solet: & seruitus,
 pro dura forma & effectu imolerabili.*

Ecce, quā pulchrē huc quadrat: quod Pompo-
 nius addens exempla Iuris Gentium naturali ratio-
 ne cōstituti, hoc est, Iuris uerē naturalis & Diuini:
*Vt parentibus (inquit) & patrie pareamus. Coniū-
 git parentes & patriam. Complectitur enim in se
 patria, quicquid ad eam gubernandam est necessa-
 rium, id est, totam politiae ordinationem: scilicet
 Magistratus, potestates, dominia, & cetera huius-
 iusmodi,*

Habes ergo unde sit locus communis totius Ius-
 ris Ciuilis, qui tractat de Iure personarum, iuxta
 diuisionem Caij in. l. i. ff. De stat. homin. Et. §. ult.
Instit. De Iur. natur. Genti. & Ciuil.

V P R A E C E P T V M.

Non occides.

Hoc

D I V I N A E.

Hoc est: Non laedes corpus aut famam proximi, nec ulla eū adficiēs iniuria. Non insidiaberis ei uelut uulpecula: Sed iuuabis potius, & aderis ei in omnibus periculis quoad potes. Cum enim natura seu DEVS uelit esse societatem quandam & cognationem hominum: ea non potest conseruari, si nemo aduersus iniurias tutus sit.

Ex hac igitur Lege conceditur defensio Magistratui & puniendi potestas aduersus malos: Ut Florētinus quoq; sensit naturali ratiōe in. l. Ut uim. ff. De Iustit. & Iur. Vnde promanarunt omnes Leges de uarijs poenarum speciebus sancientes, ne sine maiores aut minores quā delicti qualitas exigat. Inter quas nulla ad naturam propius accedit poena talionis, ut Aristoteles quoq; probat: de qua in XII. tabul. Tit. XI. Extat ualde elegans locus. ff. Quod quis. Iur. in ali. stat. De homicidijs est. ff. & .C. Ad Leg. Corneli. de sicari. De iniurijs uerò alijsq; delictis, noti sunt loci.

VI PRAECEPTVM.

Non mœchaberis.

Hoc est, non pollues castitatem, ac modestiam uiuendi factis aut dictis: nec admittes adulterium aut stuprum. Ostendit ergo secundum naturam esse matrimonium

L E G E S

matrimonia, ut unusquisq; habeat suam, retineaturq; in uoluptatibus modestia quedam & certitudo. Vagi enim concubitus, incertam facerent de sobole opinionem, eleuarentq; curam alendi partus.

Hinc sunt aliquot Leges duodecim tabularum Tit. XI. In libris Pandectarum & C. De ritu nuptiarum: De secundis nuptijs: De Iure dotium: Ad Legem Iuli. de adulteri. & alie multe.

VII P R A E C E P T V M.

Furtum non facies.

Hoc est, non eripies aliorum fortunas, neque ulla fraude ad te transferes: aut si apud te sunt, non contrectabis inuito domino. Vnde rectissime dixit Paulus: furtum naturali Lege prohibitum esse admittere, in. l. i. ff. De furt. De quo Lex XII. tabularum tractat in Tit. XII.

Obscruandum autem est diligentissime, ex hac Lege nobis ostendi: rerum omnium communionem repugnare cum natura. Nam si omnes res nobis secundum naturam essent communes, hoc est, ita unius sicut alterius: non posset committi furtum contra naturam: quia concederentur Iure occupanti, ut etiam nunc habemus quasdam res communes, que furtum non admittunt: quoniã furtum commit-

titur

D I V I N A E .

fitur dūtaxat de rebus alienis uel alieni Iuris clam domino.

Statuitur igitur legitima rerum & dominiorū diuifio, ut unusquisq; suum habeat, fitq; sua sorte contentus : quod Aristoteles eleganter ac omnes Romani Iureconfulti probant: reiecta Platonis falsissima opinione, quam & nunc quidam phanatici uidentur amplecti, de communione rerum inter homines retinenda. Quo nihil perniciosius ad concitandam seditionem dici potest. Siquidem naturale iudicium facile sentit: fieri non posse, ut homines in satiabili quadam cupiditate corrupti, fruantur cōmuniter omnibus rebus. Dicitur enim iniquum uideri: quod ignaui & desides alantur alieno labore, cum quemlibet deccat in sudore uultus sui comedere panē suum. Ideoq; prospicit natura ratio futurum esse, ut nulla pax uel tranquillitas in societa te hominum retineri possit, permiffa communione secundum quam rapiat quilibet & abutatur suo arbitrio alienis fortunis.

Sic intelligi debet Hermogenianus. ff. De Iustiti. & Iur. Ex hoc Iure Gentium (inquiens) introducta sunt bella: discretæ Gentes: regna condita: dominia distincta: agris termini positi: edificia collata: commercium: emptiones, uenditiones: locationes, conductiones; obligationes instituta: ex
ceptis

L E G E S

ceptis quibusdam quæ ex Iure Ciuili introductæ sunt. Porro, Ius Gentium ibi intelligi oportet, non pro humana tantum authoritate, ut alibi: sed pro communi sensu seu intelligenciâ hominum, ut Cicero appellat, seu communi iudicio rationis, hoc est, pro Iure naturali & Diuino.

Vnde uides ex hac Legge & sequentibus colligi secundum locum communem totius Iuris Ciuilis, uidelicet, qui pertinet ad res. Vt interim animaduertas, quàm pulchra sit methodus, quàm bonus, prudens, pius & clemēs sit DEVS nature author. Primum à Religione incept: & pietatē erga se, in qua est æterna uita, breuiter tradit. Deinde, ad formandos mores huius mortalis uitæ: ostendit formulas de personis: ut honestè uiuant, colantq; maiores: ut neminem ledant etiam ex paribus aut inferioribus. Tum postea de rebus quibus ad sustinendum mortale corpus obiter indigemus, iterat nature axiomata: ne in illis absoluta communitio pariat discordiam, ne ue rapiantur passim aliena. O altitudinem Diuinæ sapientiæ. Quis non libenter recipiat Politiam tanti Legislatoris?

Præterea, nec illud est prætercundum: Quòd cum ad transigendam hanc uitam, opus sit quaedam communitio rerum in regulas certas redacta, ut unusquisque ad usum suum acquirere possit res
quas

D I V I N A E.

quas uelit, sine alterius iniuria: consequens est apud
probari hoc loco omnes contractuum formulas: in
quibus ea seruetur equalitas, ut sine ullo grauamina
ne res ab uno ad alium transferantur: sicut etiam
Pomponius in. d. l. Ex hoc Iure Gentium, rectè an-
aduertit.

Sed dicet aliquis: Si communi o rerum natura
contraria sit: si distincta debeant esse dominia: quo
modo subsistet Iure, quòd & hodie nonnullæ res
sunt communes & concedantur occupanti? §. i.
Et. §. Fera igitur bestia. Insti. De rer. diuisio. Aut
ergo falsum est quod ibi dicitur: Quædã enim natu-
rali Iure communia sunt omnium: aut cõcedenda cõ-
munio. Argumentum istud mehercule multis impo-
suit, qui uim Iuris naturalis non percipiebant.

Respondendum itaque sic est. Cum Ius natura
sit totum naturale Iudicium, multa continet, in
quibus alia sunt præcepta summa, quæ gubernant
omnes Leges & sunt immutabilia: alia sunt Leges
inferiores, quæ interdum mutationem recipiunt:
non propter aliquod uitium quod in ipsis sit emen-
dandum: sed ob uarias rerum circumstantias. Qua-
re id quod dicitur: Ius natura immutabile esse: de
toto iudicio natura intelligatur, non de usu earum
rerum quæ sua natura sunt indifferentes, & aliquã
mutationem Iudicio naturali admittunt. Iam ad
d questio

L E G E S

questionem. Lex superior est: Hominem ad cognitionem DEI, & ad societatem quandam creatum esse, tollendumq; quicquid eam cognationem dirimere possit aut corrumpere. Hæc immutabilis est. In inferiores Leges sunt: Distinguenda esse dominia, ne discordiam pariant. Item: retinendam (quoad fieri possit) rerum communionem, hoc est, ubi non distrahūt societatem. Hæ recipiunt aliquam mutationem. Ergo cum de feris bestiis, piscibus maris, aënis cœli, nullum uidebatur (scilicet cum communi sensu utimur) controuertendi periculum: merito hæc res & aliæ id genus, communes manent, reliquæ uero distinctæ sunt. Et ex his apparet uerus sensus dicti §. i. Et §. Sed naturalia. Instit. De iur. natura. Genti. & Ciui. quæ cum Accursius cum alijs non adsequatur, torquet ac uoluit se & lectorem non aliter quam mus in pice.

Rursus, nonnulli sunt qui ad probandam communionem rerum, citant Euangelium CHRISTI, toto errantes cœlo. Nam Euangelium tractat de æterna uita & Iustitia spiritus, quam per fidem gratuite gratiæ adsequimur. Interim non abolet Ius naturæ de hac corporali ac momentanea uita bene se transigenda legitimis formulis. Et propterea falsissima est sententia Accursij & aliorum, qui dicunt superiorem definitionem Iustitiæ, posse intelligi de Diuina, hoc est, Euangelij Iustitia, quæ constat

D I V I N A E.

stat ex fide & fiducia in CHRISTVM: neq; enim aliam dicimus Iustitiam Diuinam, quæ discerni possit ab humana Iustitia, quàm quæ ex Euangelio nobis reuelatur. Igitur locus ille diffinitionis accipiendus est de naturali & Diuina Iustitia hominibus indita, quæ ad mores Ciuiles huius uitæ formandos pertinet, & uirtute quadam distribuit singula mundana. Ecce, quàm longe absunt à ueritate cognoscendi Iuris naturalis, qui non dijudicant inter cælum & terram: inter cœlestia & terrena: inter spiritû & corpus: ac uerè dixerim, inter album & nigrû: miscentes omnia sursum ac deorsum.

Ex hoc itaq; fonte promanarunt in duodecim tabulis Leges Tit. iij. & IX. Item, in Pandectis et Codice De rerum diuisione & acquisitione: De cōtractibus: De furtis: De ui bonorum raptorum, & cetera huiusmodi.

VIII P R A E C E P T V M.

Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

Hoc est: Fugies mendacium: non deferes falso aliquem in Iudicio: non denigrabis famam eius extra Iudicium: sed ueritatem ubiq; profiteberis, & (quoad de nullius detrimento tractatur) omnia in meliorem ac benigniorem partem interpretaberis. Sicut enim ratio colligit; mendacium infinitis modis

d 2 dis

L E G E S

*dis humano generi perniciosum esse: Ita rursus ce-
tò statuit, ueritatem simpliciter esse retinendam in
omnibus conuentionibus & Iudicijs ubi sacrosana
Ea Iustitia tractatur.*

*Itaq; hic est fons Iudiciorum & actionum, de
quibus anxie disputatur apud Doctores, quasi nula
la Lex nature scripta ac renouata in istis tabu-
lis esset, quæ originem & causam earum promp-
tissimè nobis ad memoriam reuocaret. Pauci aus-
tem id animaduenterunt: quia relegate prorsus
erant à scholis Iurisperitorum hæ tabulæ, admisis
potius immensis Baldi & aliorum commentarijs.
Videbatur enim ad theologos pertinere, nec quic-
quam conferre ad Iurisprudentiam Decalogus.*

*Huc pertinent Leges XII. tabula. Tit. VII.
& VIII. Item, quæcunq; extant in reliquo Iure: De
Iudicijs: De actionibus: De probationibus: De testi-
bus: De calumniatoribus: Et pulchra illa Lex Diffa-
mari. C. De ingenu. manumiss. Quam uix summo di-
gito attingunt interpretes: sed ego cum plerisq; bo-
nis uiris expertus sum, quàm opus hic esset diligen-
tissima interpretatione & nomophilacia. Et profe-
cto nisi calumniarum ac diffamationum aliquando
finem faciant æmuli quidam: cogent me ad orbis
tribunal confugere, atque (DEO authore) causam
meam agere aduersus illos impudentes, certè nec
à me*

D I V I N A E.

à me unquam laceſitos. Interim uides, bone lector, in his uerſari tertium locum ſubieſtae materiae communē, De actionibus. Vt intelligas Ius naturale eodem pertinere, quò pertinet Ius Ciuile: ſcilicet aut ad perſonas, aut ad res, aut ad actiones.

IX PRAECEPTVM.

Non concupiſces domũ proximi tui.

Haſtenus nulla humana eloquẽtia ui poſſet ſatis explicari, quãta grauitate nobis ob oculos poſuerit DEVS Opt. Max. Legẽ naturæ de honeſtate uiuẽdi: de nõ lædẽdo proximo; de tribuẽdo cuiq; ſuum. Nunc ruruſus duo mandata tractat, quibus & præcedentiã repetit, & inculcat ſeruãda eſſe per omnem omniũ hominũ ſucceſſionẽ. Vetat enim nos concupiſcere domum proximi noſtri, hoc eſt, ne ulla fraude aut dolo in proximi hæreditatem uel fortunã irrepamus, cognatis illius paulatim ad egeſtatem protruiſis: etiamſi quedam ſummi Iuris ſpecies nobis opitulari in hoc uideatur. Imò potius quiſq; ſua ſorte contentus, diuitẽ ſe, domumq; ſatis amplã habere exiſtimet: ſciens extremã reuera paupertatem eſſe, auaritiã & alieni Iuris inuaſionem.

Age ergo, quã pulchrẽ depingit hic DEVS notitiã naturalem de cõſeruanda ſucceſſione cognatorum & familiarum. Et ne per concupiſcentiam

d 3 **CARNIS**

L E G E S

carnis corruptæ, simus acribodici seu præduri Iuris interpretes, ad expilandas uel in totum transfereðas hereditates alienas, neq; proponamus (ut indocti quoq; solent dicere) rapere capere. Item, ne callidi causarum patroni ad hoc operam elocent. Quò & hoc pertinet: Summum Ius, summa iniuria, tritum sermone prouerbium.

Huc quadrat regula quam Pomponius tradit. ff. De conditio. indebit. Loquens de pupillo qui sine authoritate tutoris mutuum accipiens, locupletior factus sit: Nam hoc natura (ait) æquum est, neminẽ cum alterius detrimento fieri locupletiozem. Quasi si dicat: Possent quidem tentari summo Iure, hũc pupillum repetere debere pecuniam si soluat, quia scilicet mutui contractus non ualuerit: attamen naturalis ratio dictat cessare repetitionem, quia ditaretur aliena iactura.

Item ualde accedit Annus Iubilæi, quem olim obseruabant, ut quæq; familia suam possessionẽ recipe-ret, cessantibus interim omnibus de alienatione facta Legibus, Numc. 25. Et propterea puto. l. Dudum. C. De contrahen. emptio. si ad naturam exigatur, defendi Iure non posse, quanquam & posteriores Imperatores aliter constituerint: & Ciuitates ea de re sibi soleant ordinare. Certè Apostolus 1. Timoth. 5. uocat infideli deteriorem eum, qui suis

non

D I V I N A E.

non prouidet. Et Iustinianus Nouell. De trient. & semiff. in princi. Et natura (ait) prius, quo decet modo, curata, tum demum ad liberalitatem in extraneos exercendam deuenire.

Hinc sunt Leges duodecim tabularum Tit. iij. Et omnia Romani Iuris statuta: De successione testatis & intestatis: De gradibus heredum, & cetera huiusmodi. Diligenter autem perpende has uoces: Non concupisces: non desiderabis. Quia per corruptam concupiscentiam, facile solet inueniri uia ad iniquitatem: cum non desint regulae summi Iuris, quarum praetextu res alienae possunt occupari, praesertim apud Iudicem qui libenter obsequitur. Ergo concupiscentiam natura prohibet: sciens actum esse de non facienda iniuria, ubi processum fuerit usque ad concupiscentiam.

X P R A E C E P T V M.

Non desiderabis uxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quae illius sunt.

Declarat haec postrema Lex omnia praecedentia, ne ambiamus alienas fortunas. Et semper meminisse oportet, quod Lex Diuina uetando aliquid, breuissimis quidem uerbis utitur: sed longa rerum series subest prohibitioni, si ordinationem spectes propter quam prohibet.

L E G E S

Vt ecce: Prohibet Lex naturæ desiderari uxorem, seruum, ancillam, iumenta aliena. Ergo probat secundum naturam esse: quòd pater familiàs habeat domum ex omnibus partibus instructam, quicq; in ea sit (ut ita dicam) paruus Rex. Confirmat igitur totam Oeconomicam uitam. Et profectò potes uel ex his solis tabulis præclaram Ciuitatem cõstituerere. Optimum enim Reipublicæ statum dicit Aristoteles: qui proxime ad naturam accedit.

S V M M A P R A E C E P T O R V M.

Omnia quæcunque uolueritis ut faciãt uobis homines, sic et uos facite illis. Hæc enim est Lex & prophetæ. Matth. VII. Luc. X. Roma. XIII. j. Timo. j.

Cum insculpserit nobis DEVS per creationem notitias & Leges naturales: remittit nos ad conscientiam, quam scit ita se formasse, ut dictaret omnia faciendã & uitandã, incipiens primum à se ipsa. Hoc Gentes etiam per industriam innatã cognouerunt. Vt. ff. Quod quisque Iuris in alium statuit. Item, Nosce te ipsum. Cuius sententiæ uim Cicero latissimè & grauius tractat.

P O E N A E T P R O M I S S I O

D E P R A E C E P T I S.

E X O D. XX.

**Ego sum dominus DEVS tuus fortis,
Zelotes,**

D I V I N A E.

Zelotes, uisitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me. Et faciens misericordiam in milia, his qui diligunt me & custodiunt præcepta mea.

*Grauitè interminatur Deus pœnam transgressoribus: & contra gratiam promittit obseruatori mandatorum eius: Quare apparet, maximè secundam naturam esse id, quod Solon dicit: duabus potissimum rebus constare Rempublicam, scilicet pœna & præmio. Pœnas utcumq; seruat Magistratus præsertim pecuniarias: uirtutis uerò rara nunc sunt præmia apud multos, atq; utinam ab emulatio-
ne saltem tuta esset.*

QVOMODO REGVLAE IVRIS
EX NATVRAE PRAECEPTIS COL-
LECTAE SINT, ALIQVOT EX
EMPLA PRO TYRONIBVS.

Ex tit. ff. De regul. Iur.

Ex primo præcepto.

Iustinianus in. l. ij. C. De ueter. Iur. emulean. Et Nouell. De priuilegi. doti. loquens de fiducia in DEVM: Vnde cõuenit (ait) ut & Legislationes nostre inde pendeant, & hoc earũ principium simul, et mediũ atq; finis sit. Porro disciplina Ciuilis, pedagogia est ad Christum, Galat. III.

d s

Princi

L E G E S

*Principium omnis traditionis, à timore DEI sum-
mendū est. Nouell. Quomod. opor. Episc. In princ.*

Huc pertinent omnia statuta, quæ aut olim, aut
hoc seculo introducta sunt, certe omnium maximè
nūc necessaria: De falso cultu Deorū aut potius de
moniorum, in lib. Codicis. j. Item, inuocationes Di-
uini nominis, quibus utūtur profitētes bonas artes,
Iudices, Notarij, confirmatæ hic sunt. Dilectio enim
DEI, cōplectitur his tribus capitulis in prima ta-
bula totum Religionis negocium latissimè patens,
quod (quantum ad externam politiã attinet) Iuris
pars est, & cū primis Magistratus officio incumbit:
interna ad Theologos reijciuntur.

Ex secundo præcepto.

*Ulpianus in. l. Nō crit. ff. De iureiurã. Omne enim
licitū Iusurãdū per quod uoluit quis sibi iurari, ido-
neū est, et si ex eo fuerit iuratū, Prætor id tuebitur.*

Ex tertio præcepto.

*Ulpianus in. l. ij. ff. De in ius uocand. Neq; pōtifi-
cē, dū sacra facit: nec eos qui propter loci Religio-
nem inde se mouere non possunt: Videlicet, licet in
Ius trahere.*

*Leo & Anthemius Imperatores in. l. ult. C. De
feri. Dies festos, dies maiestati altissimæ dedicatos,
nullis uolumus uoluptatibus occupari.*

Ex quarto præcepto.

160

D I V I N A E.

Iabolenus: Non potest dolo carere, qui imperio Magistratus non obtemperat.

Paulus: Qui non facit, quod facere debet: uidetur facere aduersus ea quæ non facit. At qui facit quod facere non debet: non uidetur facere id, quod facere iussus est.

Ulpianus: Non est singulis concedendum, quod per Magistratum publicè possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi.

Idē in. l. i. iussu: Qui iussu Iudicis aliqd facit, non uidetur dolo malo facere: quia parère necesse habet.

Idem: Nihil consensui tam contrarium est, qui et bonæ fidei iudicia sustinet, quàm uis atq; motus: quem comprobare, contra bonos mores est.

Callistratus in. l. v. ff. De Iur. immuni. Semper in Ciuitate nostra senectus uenerabilis fuit. Nāq; maiores nostri penè eundē honorem senibus, quem Magistratibus tribuebant.

Ulpianus in. l. i. ff. De obsequi. à liber. Si filius patrem & matrem, quos uenerari oportet, contumelijs adficit, uel impias manus eis infert: Præfectus urbis delictum ad publicam pietatem pertinēs, pro modo eius uindicat.

Indignus militia iudicandus est, qui patrem & matrē à quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit.

Idem

L E G E S

Idē sub eodē titulo: Liberto et filio semper honesta et sancta persona patris ac patroni uideridebet

Omnes istae atque his similes regulae huc pertinent: quia Lex naturalis, & Magistratum, & dominorum patronorumq; ordines approbat sub appellatione parentum, statuendo omnem publicae honestatis obedientiam, quae uirtus est ad retinendam hominum societatem necessaria.

EX QUINTO PRAECEPTO.

Paulus: Fere in omnibus poenalibus iudicijs, & aetati, & prudentiae succurritur.

Claudius Saturninus elegantissime disputans, multas regulas tradit de caede et furto, in. l. Aut facta. ff. De poen. .

Florentinus in. l. Ut uim. ff. De Iusti. & Iur. Et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

Omni enim lesionem comprehendit, quae hominum societatem quomodolibet corrumpere aut turbare possit.

EX SEXTO PRAECEPTO.

Paulus: Non omne quod licet, honestum est.

Modestinus: Semper in coniunctionibus non solum quod liceat considerandum est: sed et quod honestum est.

Ulpianus: Nuptias, non concubitus, sed conscientia facit.

Porro

D I V I N A E.

Porro, ista Lex omnem nuptiarum conseruandorum materiam, et quicquid matrimonij accedit à maximo ad minimum continet. Insuper omnē statuit uiuendi modestiam et publicā honestatē. Semper enim meminisse oportet (quod sepe inculcandū est) DEVM seu uniuersam rerum naturam loqui, comprehendentem certò omnia: non mortalem hominē, qui tradat aliquid errore uel prætermittat.

EX SEPTIMO PRAECEPTO.

Vlpianus in. l. Non fraudantur: Nemo ex suo delicto, meliorem suam conditionem facere potest.

Pomponius: Id quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

Vlpianus. ff. De furt. Qui ea mente alienū quid contrectauit, ut lucrifaceret: tametsi mutato consilio id domino postea reddidit, fur est. Nemo enim tali peccato, poenitentia sua nocens esse desijt.

Furtum quoq; impium est, occupare bona naufragorū, quod quidam faciunt impudēter, sicut apparet ex cōstitutione Federici Nauigia. C. De furt.

Enimvero non solū hic contractatio rei alienae clādestina, sed omnis iniqua occupatio prohibetur, et habet haec natura Lex radices latissimē patētes aduersus hominū auaritiā nihil nō machinantē.

EX OCTAVO PRAECEPTO.

Vlpianus: Res iudicata pro ueritate accipitur.

Marcel

L E G E S

Marcellus: In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus iustus est, quam tutus.

Ulpianus in. l. In contractibus: Dolo facit, qui petit quod restitutus est.

Idem: Capienda occasio est quae praebet benignius responsum. (da sunt.)

Caius: Semper in dubio, benigniora praescren-

Iulianus: Ea est natura cauillationis, qua Graeci σόφισμα appellat, ut ab euidenter ueris, per breuissimas mutationes disputatio ad ea quae euidenter falsa sunt, perducatur.

Papinianus: Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

Nemo enim existimauerit hanc naturae Legem sic loqui de falso testimonio, ut uulgius solet, quod in iudicio solum feratur. Omnis enim uox laedens proximum: omnis praedura et summi Iuris interpretatio refragante aequitate, falsum testimonium est in natura, quae et sic praecipit: Estote misericordes, ut pulchre declarat. c. j. De uerbo. significa.

EX NONO PRAECEPTO.

Ulpianus: Iure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiorē.

Paulus in. l. Factum: Non uidetur uim facere, qui iure suo utitur.

Idem: Nemo damnū facit, nisi qui id facit quod facere

D I V I N A E.

facere Ius non habet.

Celsus: Omnia ferè Iura heredū perinde habētur, ac si continuo sub tempore mortis heredes extitissent.

Pomponius: Iura sanguinis, nullo Iure Ciuili diuini possunt.

Caius: Bonafides nō patitur, ut bis idē exigatur

Hæ regule omnes ex ista naturali Lege et sequēte promanāt. Statuta enim semel distinctione dominiorū, prohibetur omnis iniusta inuasio uel expilatio alieni. Rursus admittitur legitima persecutio rerum & defensio.

EX DECIMO PRAECEPTO.

Papinianus: Nemo potest mutare consiliū suum in alterius iniuriam.

Idem: In totum: omnia quæ in animi destinatione agenda sunt, non nisi uera & certa scientia perfici possunt.

Idem: Fraudis interpretatio, semper in Iure Ciuili, nō ex euētū dūtaxat, sed ex cōsilio quoq; desideratur. Vides, Papinianum eodē respexisse, quō respexit naturalis Lex dum dicit: Non cōcupisces: Nōn desiderabis aliena.

COMMUNES REGVLAE EX OMNIBVS PRAECEPTIS.

Celsus in. l. Vbi repugnancia: Quæ rerū natura proo

LEGES DIVI.

prohibentur, nulla Lege confirmata sunt.

Marcellus: Impossibile nulla obligatio est.

Paulus in. l. Cū amplius: Is natura debet, quē Iure Gentium dare oportet, cuius fidē secuti sumus. Ecce, Ius Gentium accipit pro Iure naturali.

Idem: In omnibus quidē, maximē tamen in Iure equitas spectanda est. Obserua phrasim: In Iure respicitur equitas: hoc est, in Iure Ciuili, Ius naturale: In Lege humana, Lex natura; breuiter, in Iure, Ius spectatur.

Ulpianus: Nō capitur, qui Ius publicū sequitur.

Idem in. l. Neq; pignus: Priuatorum conuentio, Iuri publico non derogat.

Reliqua id genus exēpla ipse tu, bone lector, inter legendum obserua. Ego enim nō hoc institui, ut omnia congererē quæ eodē pertinet: sed ut ex multis ostenderē pauca quæ te ad cognitionē huius artis boni & equi perducerēt. Proinde, nemo accedet ad istā disciplinā feliciter, nisi prius principia Iuris naturalis & Diuini diligenter perspexerit.

Itaq; post naturales notitias & principia Iuris, uideamus nunc humanas Leges, easq; exordiamur à XII. tabulis, ut Iuriscōsulti quoq; faciunt rectē, cum de Iure Romano tractant, quod à Græcis primum sunt mutuati, sicut Græci ab Hebræis. Idq; facile ex collatione animaduertere licet.

LEGES

LEGES XII. TAB. BVLARVM.

DE RELIGIONE. TIT. I.

Vas reliquias harum Legum habemus, eas Cicroni acceptas ferre oportet. Nam is in lib. De Legibus sic ait: Leges autem à me edentur, non perfectæ (nam essent infinitæ) sed ipsæ summæ rerum ac sententiæ. Verbis autè usus est Cicero, non ita priscis, ut in ueteribus Legibus: & tamè quò plus authoritatis haberent, paulò antiquioribus, quàm sermo tum esset apud Romanos certè politissimus.

Quoties igitur in his scholijs Ciceronem citabimus, non adiecto loco, intelliges semper libros tres, quos de Legibus incredibili quadam gravitate scripsit: ut semel in uniuersum id admoneamus, quod alioqui sæpè repetendum esset.

Rectissime autem secundum Græcos authores exorsus est à Religione & cultu Deorum, uelut felici quodam auspicio: ut interim admoneamur, quãtò magis nos deceat primum quærere regnã DEI,

A què

qui non solum Decalogo meliorum olim tabularū,
 sed etiam per filium suum CHRISTVM & Apo-
 stolos eius fideliter nos docuit, Matthe. 6. Quare
 tione in Codice Imperatorio, illucente iam Euange-
 lica ueritate, De summa Trinitate & fide Catho-
 lica, primo loco tractatur.

DE CVLTV DEORVM.
 CAPVT I.

AD Diuos adeunto castè: pietatē ad-
 hibento: opes amouento.
 Qui secus faxit, Deus ipse uindex erit.

INTERPRETATIO.

*Videamus nunc uerborum & rerum interpre-
 tationem sigillatim.*

Ad Diuos adeunto castè. Cicero sic expli-
 est. Castè iubet Lex adire Deos, animo uidelicet, in
 quo sunt omnia. Nec tollit castimoniam corporis:
 sed hoc oportet intelligi: Cum multum animus cor-
 pori præstet, obserueturq; ut casta corpora adhibe-
 beantur, multò esse in animis id obseruandū magis.

Nos uerè scimus, animum DEO esse adserendū

contritum & humiliatum, Psal. 50. Et. 101. Matthe. 6. Ioan. 4. Et. 1. Corin. 14. Quocirca Paulus circumcissionem cordis grauitet tractat Roman. 2.

Pietatem adhibento. Quid est pietas? Cicero De natura Deorum lib. 1. diffinit pietatem esse iustitiam erga Deos, quam Religionem dicimus, qua sublata, non possit constare fides humaniq; generis societas. Rectè quidem, si uerum Deum per fidem cognouisset, sicut nobis reuelatus est à CHRISTO seruatore nostro. Augustinus: Pietas uera (inquit) est uerax DEI cultus, non cultus falsorum tot Deorum, quot demoniorum.

Pietas quoq; est subiectorum erga maiores & cognatos obseruatio quedam, nature consentanea. Et contra, maiorum erga subiectos clementia seu benignitas. Vt in. l. penulti. ff. De oper. liberto. l. Imperialis, in princ. & §. i. C. De nupti. Vlpianus in. l. Et elegāter. §. Idem Labeo querit. ff. De dol. mal. Et in. l. Si hominem, in princ. ff. Deposit. Pietatem accipi uult pro misericordia quam alter exercet erga alterum qui se iuuare non potest. Nam & CHRISTVS author nature, uult nos esse misericordes. Sed de hac pietate, & suprā dictum est, & infrā dicetur.

Opes amouento. Quod autem Pietatē (ait

A 2 Cicco

Cicero) adhiberi, opes amoueri iubet: significat pietatem gratam esse Deo, sumptum esse remouendum. Videlicet, ne sumptu sacris adhibito, paupertas que illi cum primis placet, arceretur ab aditu eius. Quippè nihil Deo ingratius esse Cicero subdit, quàm non omnibus patere ad se colendum uiam. Certè non contemnenda uox est, nec à Christiana ueritate ab horrens: præterquàm quòd Gentes ante cognitionem ueritatis, omnia ferè referebant ad res extraneas: cum DEVS noster, pauperes spiritu uelit etià in medijs diuitijs, Matt. 5. & Luc. 1.

Deus ipse uindex erit.) Quòd autè non iudex, sed Deus ipse uindex constituitur, præsentis poenæ metu Religio confirmari uidetur, inquit Cicero. Quasi dicat: Videtur Dei uindicta plus ponderis adferre ac timoris, quàm hominum poenæ, ut qui uideat omnia, quo quisq; animo Religionem colat. Quare paulò post subiungit: Et quod uult Thales, qui sapientissimus inter septem fuit: homines existimare oportere, Deos omnia cernere: Deorum omnia esse plena. Sic & Alexander Imperator. C. De reb. credit. & Iureiura. Iurifurandi (inquit) contempta Religio, satis Deum ultorem habet. Non tamen, aut Lex XII. tabularum, aut Imperator negauit, poenis humanis esse subdendos Religionis contempto

XII. TABVL. S

temptores uel periuros, ut inferius dicitur. Quod non satis intellectum, multis negocium fecit in materia puniendi periurij.

Hæc sanè, cum Religione nostra conueniunt. Primum enim, omnia facimus sub oculis omnipotentis DEI, Galat. 3. Coloss. 3. Ecclesi. 39. l. 7. in princ. C. De ueter. iur. enuclea. Et Nouell. De priuileg. dot. Deinde, transgressorum delicta non fore apud DEVM impunita, etiamsi hominibus utcumq; imponant, testimonia sunt scripturæ sacræ admodum horrenda. Adam, obliuisci præcepti poenam luit expulsus Paradyso, & ad nos transmisit, Gene. 1. Israhelita parantes expeditionem contra præceptum, occisi sunt, Nume. 14. Item Saul transgressor, destituitur regno, 1. Reg. 15. & 1. Corinth. 6. Ne erretis (inquit Paulus) Deus non irridetur.

DE TEMPLIS ET LVCIS.

CAPVT II.

Separatim nemo habessit Deos: néue nouos: sed ne aduenas, nisi publicè ascitos, priuatim colunto.

Constructa à patribus delubra habent, lucos in agris habent.

A 5 Et

Et Larium sedes, ritus familię patrięq;
seruanto.

INTERPRETATIO.

Impia hæc & pleraq; sequentia sunt, quare uerba Legis obiter & antiquitatis ritus non ob aliud enarrabimus, quàm ut alieni errores ad ueram Religionem amplectendam nos inuitent, & ardentiores res reddam: utq; nonnulla ad forum nostrum exigamus, quę ad formandos mores pertinent.

Nisi publicè ascitos.) Cicero existimat proprios Deos, aut nouos, aut alienigenas, ideo prohiberi: quia ignota cerimonie confusionem habeant religionum, quibus proinde hominum animi uarijs motibus distrahi soleant. Quo consilio constat Romanos Pontifices, Alexandrum III. & Innocentium III. fuisse motos, ut interdicerent omnẽ Sanctorum uenerationem, & reliquiarum expositionem, quam non authoritas Ecclesiastica præcederet. Vnde est Tit. De reliqui. & uenerati. sancto.

Delubra habento.) Hoc est Templo, inde dicta delubra, quòd uno tecto plurima complectebantur numina, teste Seruio. Sunt phanatici quidã, quibus

quibus ne nunc quidem placent templa, campanæ,
uestes, organa, linguarum dona, & nescio quid non
improbent, quorum falsas opiniones uideo à doctis
& pijs uiris reijci.

Patrum delubra (inquit Cicero) esse in urbibus
censeo: nec scquor Magos Persarum, quibus autho-
ribus, Xerxes inflammaffe Templa Græciæ dici-
tur, quòd parietibus includerent Deos, quibus omnia
deberent esse patentia ac libera, quorumq; hic
mandus omnis, templū esset & domus. Melius Græ-
ci atq; nostri, qui ut augerent pietatē in Deos, eas-
dem illas Vrbes, quas nos, incolere maluerunt.

Hodie ueri Dei templa habemus, ut ad audien-
dum uerbum eius Populus Christianus statis tempo-
ribus conueniat: suntq; donata multis Priuilegijs.
Quò pertinent Tit. Iuris. De summa Trinita. &
fid. catholic. De Sacrosanct. Ecclesi. De immunita.
Ecclesi. & alij id genus. Item, Interdicta Præto-
rū. ff. Ne quid in loc. sac. Nam Ecclesiæ uerbo ibi,
pro templo utuntur Imperatores, populariter, los-
quentes, ut sæpè alibi.

Lucos in agris habento.) A luceo dici lu-
cos, inter omnes quidem conuenit: sed non per an-
tiphrasin, ut Priscianus opinatur, quia minimè lu-
ceat propter arborū densitatem: Imò magis idco,

A 4 quòd

quòd sacrificiorum luminibus quæ ibi per noctem habere solebāt, quoquouersus luceret. Vnde Lucraria festa sunt dicta, quæ Festus tractat.

Rationem autem lucorum tractans Cicero; Neque enim (ait) ea quæ à maioribus prodita est, tum dominis, tum famulis posita in fundi uilleq; cōspectu, Religio patrum repudianda est. Scilicet, ut ubique homines rebus diuinis operam dantes, ipso aspectu frequenti, Deorum Religionem, & uiuendi castitatem animis infigerent. Praeclara certe uerba, si ex uera Dci cognitione processissent.

Christiani nunc ruri quoque, non luco, sed templis utimur, propter loci distantiam. c. iij. De Eccle. edifican. uel reparan.

Et Larium sedes.) Lares à Lare Nympha, reputabātur apud cæcas Gentes, gemini dij familiares, alter bonus, alter malus, unicuiq; homini designati, ut curā eius peculiare haberent: Ideo Genij et Penates appellati. Hos enim domi colebant, quasi peculiare Deos in Larario, hoc est, loco & sacro crario domestico. Refert Lampridius: Alexandrū Seuerum Imperatorem, primum in Larario suo coluisse Habraamum & CHRISTVM: sed Philippus deinde Imperator, Religionē CHRISTIANAM planè secutus est.

Ex his

Ex his facile accipitur id quod Vlpia: in .l. Si duo patroni. §.ulti. ff. De iurcuran. Si quis (ait) iurauerit in re pecuniaria per Geniū Principis, se dare non oportere, et periurauerit. Et paulò post: Imperator noster cum patre rescripsit, fustibus eum castigatum dimittere. De periurio autem inferius plura.

Ritus familiæ, patriæq; seruant.) Iam ritus (inquit Cicero) familiæ patrumq; seruari, id est, quoniam antiquitas proximè accedit ad Deos, à Dijs quasi traditam Religionē tueri. Porro in qua libet familia proprijs utebantur sacrificiorum ritibus; ad quod respiciens Modestinus in .l. i. ff. De r. nupti. Nuptiæ (ait) sunt coniunctio maris & femine, consortium omnis uitæ, Diuini & humani iuris communicatio.

DE DVPLICI DEORVM GENERE. CAPVT III.

Iuos, & eos qui cœlestes semper habiti, colunt.

Illos, quos in Cœlū merita uocauerunt, Herculē, Liberū, Aesculapiū: Castorē, Pollucem, Quirinū:

A S Et illa

Et illa propter quæ datur huiusmodi ascensus in Cœlum: Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earum laudum delubra sunt.

Nec ulla uitiorum sacra solennia ob-
eunto,

I N T E R P R E T A T I O .

Ea ab initio fuit post lapsum Adæ & corruptam hominum naturam, cæcitas & amentia: ut nunquam cessarent simulachra sibi et Deos fingere modo hos, modo illos: aliàs publicè, aliàs priuatim. Scilicet, quia Religio erga Deum secundum naturam est, sicut intelligi debet Pomponius in. l. ij. ff. De Iustit. & Iur. Et cum uerum DEVM ignorarent, imaginati sunt secundum carnem falsos Deos, aut potius Demones, quos depingit suis coloribus Dauid psal. CXXXIII. Horum genera duo hæc trahat Lex.

Hinc sacra scriptura nihil seuerius prohibet ac puniendum dicit, quæ Idolatriam, Exod. 20. Et Deuter. 5. Non habebis Deos alienos in cõspectu meo. Et 17. Item 27. Adorans Deos alienos interficitur, maledictus sit. Item 1. Corinth. 10. Fugite à cultura Idolorum, et 2. Corinth. 6. Galat 5. Opera carnis ser-

V I I T A B Ū L. II

nis seruitus Idolorum. Obseruamus igitur hoc loco & fugiamus Gentium uesaniam: inspicientes interim siquid in foro nobis significatio uerborum deseruiat, ad cognitionem Legum Romanarum quas antiquitatis ignorantes, non rectè intelligemus.

Diuos & eos qui cœlestes, semper habiti.) Hi nuncupabantur: maiorum Gentium Dij & selecti: sicut sequente loco enumerati minorum Gentium Dij, tanquam adscriptitij dicebantur & adlecti in Deorum numerum. Sic olim Imperatores Diuos appellabant, nescientes tamen rationem quare id facerēt. Nos uerò DEO authore, possumus dicere Diuos Imperatores etiā dum uiuūt, quia in administranda Sacrosancta Iustitia, Dei ministerium agunt, ut qui eos contemnat, Deum censeatur contemnere, Romano. 13. Item ego dixi dij estis & filij excelsi omnes. Quam ob causam cum Ioas coronaretur in templo, tradebatur ei Lex Domini in manus. 2. Para. 23. Quem morem in hodiernum diem rectè imitantur CHRISTIANI. Dauid enim beatos pronunciat eos, qui meditantur in lege Domini die ac nocte, Psalm. 1. Proinde merito Diuos fratres dixerimus Carolum V. A. Et Ferdinandum C. Optimos Maximosquē Principes nostros.

Vnde diligentissimus Latine lingue interpres A. Calepinus: Cum autem dicimus (inquit) Diuam feminam, intelligimus eam, quæ sua uirtute Diuinitatem meretur. Sic dicimus, Diuos Imperatores, etiã dum sunt in uita.

Herculem, Liberum, Aesculapium.) Quòd autem (ait Cicero) ex hominum genere consecratos, sicut Herculem & ceteros colit Lex iubet: indicat omnium quidẽ animos immortales esse: sed fortium bonorumq; Diuos. Ecce, quã falsax semper est humanus captus, ueris falsa miscēs, nisi scopũ teneat Diuine scripturæ. Sicut enim uerũ est, animos immortales esse, uitamq; futuram omnibus modis æternam, ut est in Symbolo fidei catholice: Ita rursus falsissimum est, fortitudine aut bonitate, maiorem aliquam Diuinitatẽ donari: sed omnes ex æquo per fidem in CHRISTVM, seruiamur ad perpetuam cœlestemq; beatitudinem, Ioan. 3. Roma. 4.

Horum autem hominum & pseudo Deorum nomina, gesta, & cærimonias quibus inter Diuos relati sunt, nihil moror. Nimis enim impia sunt, nec deseruiūt ad forum. De Quirino autem ut sciamus eum uelut conditorem Urbis Romæ consecratum, ac ita nuncupatum esse, cum antea Romulus dice-

retur

retur, & mortuo fratre solus aliquot annis regnasset: deseruit nobis ad intelligendum id, quod Iustinianus dicit Instit. De Iur. natura. genti. & Ciuil.

§. Sed Ius quidem. Sic enim (inquiens) & Ius quo Romanus Populus utitur, Ius Ciuile Romanorum appellamus: uel Ius Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim, à Romulo: Quirites, à Quirino appellantur. Ceterum, huic Quirino siue ab hasta, siue à Marte, quem & Quirinum uocabant, dicto, templum ædificatum erat in Colle Quirinali.

Mentem, Virtutem, Pietatē.) Benè uerò (ait Cicero) quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides, consecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publicè templa sunt, ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) Deos ipsos in animis suis collocatos putent.

Rectius autem nos cogitamus, has uirtutes à DEO creatore nostro, omnibus sanè insitas nobis esse, uelut pretiosissima dona ad sui imaginem, ut in hac hominum societate fruamur illis: Primum ad ipsius Dei cognitionem; Deinde, ad charitatē proximi, glorificantes tam omnipotentem, benignum, æternum patrem & creatorem nostrum: qua de re suprâ latius dictum est. Roma. 1. Et. 1. 1041. 3.

Nec

Nec ulla uitiorum sacra solennia ob-
eunt.) Obibant ne igitur Gētes uitiorum sacras.
Hoc est, sacrificabant ne uitijs & turpitudini ante
hanc latam Legem? Vtiq; ut uel hinc uideas, modò
si oculos uidendi habes, num cæca sit hominum in-
dustria, num tota uia omnes Gentes facile aberrēt,
si non sequantur Diuinas illas naturalis honestatis
præscriptas formulas. Hoc enim quò magis urgea-
mus persuade tibi, non carere utilitate maxima, ut
exemplo nobis est iniquissimum aliquando Ius à Gē-
tibus constitutum, de quo supra dictum est.

Proinde, tam insaniebāt olim Gentes, & ne qui-
dem communi sensu utebantur, ut non solum Fe-
bris templum haberent, & malæ fortunæ, scilicet
ne noceret: uerum etiam turpissimarum rerū, quas
me pudet referre, delubra constituerent: quod &
Cicroni uitiosum uidetur.

DE FERIIS. CAP. IIII.

Erijs iurgia amouento: easq;
in famulis, operibus patratis,
habento.
Itaq; ut ita cadat, in annuis
amfractibus descriptum esto.

Certaq;

Certasq; fruges, certasq; baccas, sacerdotes publicè libanto.

Hoc certis sacrificijs ac diebus: itemq; alios addes.

Vbertatem lactis foeturæq; seruantò.

Idq; ne committi possit, ad eã rem & rationem, cursus annuos sacerdotes finuntò.

INTERPRETATIO.

Ferijs iurgia amouento.) *In liberis hominibus sic est habenda ratio feriarum festorumq; (nã de seruis paulò post dicitur) ut requiem habeant litium & iurgiorum. Hinc promanauit Tit. ff. De feri. in quo Vlpianus ad aliquam huius antiquitatis partem respexit in. l. V. Pridie (inquiens) Kalendas Ianuarij, Magistratus nec Ius decernere, sed nec sui potestatem facere consueuerunt. Et quanquàm incredibile Gentium uanitate feriarum rationes ab olim uariatæ sint: res ipsa tamen manet, hoc est, ut nunc quoq; ferijs cessent lites & Iudicia. Elegãter Imperatores Leo & Anthemius: Dies festos (inquiunt) dies Maiestati altissime dedicatos, nullis uolumus uoluptatibus occupari, nec ullis pactiorum uexationibus prophanari. Dominicum itaq; diem,*

dicm, ita semper honorabilem decernimus uenerandū, ut à cunctis exactionibus excusetur. Nulla quenquam urgeat admonitio: nulla fideiussionis flagitetur exactio. Taceat apparitio: aduocatio detestescat: sit idem dies à cognitionibus alienus. Præconis horrida uox silescat: respirent à controuersijs litigantes, & habeant fœderis interuallum. Ad sese simul ueniant aduersarij, non timentes. Subeat animos uicaria pœnitudo. Pacta conferant: transactiones loquantur. Nec tamen huius religiosæ diei otia relaxantes, obscœnis quenquam patimur uoluptatibus detineri. .l. Dies festos. C. De feri. Pudet autem me referre, præterquàm quòd inter surdos frustra canam, quibus uoluptatum ineptijs dies hodie festos transigamus.

Easq; in famulis, operibus patratis, habento.) Sicut in liberis hominibus, requiem litium: Ita, in seruis, operum & laborum, ferie præstant. Operibus autem patratis, hoc est, perfectis. Nam sic conferri debet anni compositio, quantum ad ferias attinet, ut opera rustica possint perfici commodis temporibus.

Et quoniam hoc quoq; seculo diuersimode colimus ferias, tam eas, quæ propter messem & uindemiã sunt: quàm illas, quas in honorem Dei sanctificamus

XII. TABVL. 17

Scamus: Ideo Paulus in. l. iij. ff. De feri. Praesides (inquit) Prouinciarum, ex consuetudine cuiusq; loci solent messis uindemiaramq; causa tempus statuere.

Ceterum: necessitas non habet ferias, ut dici solet: sicut nec pietatis exercitium ferijs impeditur. Scitè ergo Scauola interrogatus olim: quidnam ferijs agi liceret: Quod noceret (inquit) praetermissum. Vlpianus in. l. j. §. Sed excipiuntur, & duobus ll. seq. ff. De feri. tractat multas id genus species. Sic & in. c. ij. & ulti. eod. tit. Romanus Pontifex non uult ligari necessitatem & pietatē. Quam in re Iudaei cum planè caeci essent, à CHRISTO reprehenduntur Luc. 13. & 14.

Itaq; ut ita cadat.) Hoc est, quò magis ratio temporum diligenter obseruetur, ut singula feriae, singulis diebus commodè incidant. Est enim antiqus loquendi phrasis, qua nunc quoq; uulgus utitur: rem ita cadere. Quocirca admonendi sumus hoc uerbum, multas egregias & uetustas translationes habere. **I** Cadere pro Republica, hoc est, occidi, mori. **II** Cadere commodè, pro contingere, euenire, ut hic. **III** Cadere in suspitionem, in deliberationē, pro incidere, uenire. **IIII** Cadere causa, pro amittere. **V** Cadere animos

B cadere

cadere uultus, uerba: pro frāgi, perire, debilitari.
 Cadere in potestatem, pro redigi, ut Instit. Quib.
 mod. ius patri. potest. soluit. §. 1. Tunc hi (inquit
 Iustinianus) qui in potestatem eius cadere non possunt,
 sui iuris sunt.

In annuis anfractibus descriptum
 esto.) Numa Pompilius peritè descripsit anfractus
 annuos, seu circumstantias omnium dierum:
 Videlicet, ut quidam essent dies festi, quidam inter
 scisi, reliqui omnes profesti. Dies festi continebant
 ferias publicas & priuatas, ludos, Epulas, & sacri
 ficia Deorum, Inter scisi dies erant, quasi Dijs &
 hominibus communes. Nam quibusdā horis fas erat
 ius dicere: quibusdā uerò nefas erat, ut cum hos
 tie caderentur. Ouidius in fastis:

Nec toto perflare die sua iura putaris.

Qui iam fastus erit, mane nefastus erat.

Profesti deniq; dies, rebus tum publicis tum priuatis
 destinābatur. Qua ratione horum dierum: alij
 erant Fasti, in quibus Prætor licebat sollemnia hæc
 uerba fari: do, dico, addico: alij Comitiales, quibus
 cum Populo rectè agebatur: alij Comperēdmi, qui
 bus uadimonium dicere permittebatur, hoc est, spō
 sionem decernere Iudicio sisti: alij Stati, quos iudicij
 causa cum hoste instituebant: alij Præliares, qui
 bus

bus repetere res, uel laccessere hostem licebat.

Certasq; fruges.) Nam non omnem fructum libare fas erat, ut, uites non putatas, uel fruges sine farina, aut reliqua id genus, Porro, fruges dicuntur generaliter, quicquid ex fructu terre, in alimoniam uertimus.

¶ Certasq; baccas.) Erat namq; & in baccis delectus. Sunt autem baccae fructus minutiores diuersarum arborum: ut lauri, oliuae, myrti, & similia. Ecce autem superstitionem Gentium curiositatem in sacrificijs pseudo Deorum.

Sacerdotes publicè libanto.) Hoc quippe erat munus Sacerdotum arualium, ut Dijs publicè libarent, id est, sacrificarent. Nam sic accipitur uerbum libo. Lact. lib. i. Nihil enim sancta & singularis illa Maestas aliud ab homine desiderat, quam solam innocentiam: quam si quis obtulerit DEO, satis pie, satis religiose libabit.

Hoc certis sacrificijs.) Praescripta enim erant tempora, quibus tamè Sacerdotes pro re nata addebant aliquot dies ad sacrificandum. Sed haec fructum non habent, ut latius tractemus.

Vbertatem lactis foeturæq; seruantō.)
 Lac et foetum sacrificasse pastores, author est Var-
 ro. In omni enim rerū & animalium genere, aliquid
 erat deputatum, quod Dijs immolaretur pro fe-
 lici successu impetrando. Cæterum, quilibet foetus à
 natiuitate statim non censebatur idoneus ad sacrifi-
 cium, nisi post aliquot dies.

Idq; ne committi possit.) Hoc est, ne quis
 ea in re delinquat: Sacerdotes, non solum cuiuslibet
 foetus etatem: uerumetiam intercalandi seu inter-
 ponendi temporis rationem obseruare debent, scili-
 cet quod animalium foetura conueniat, utpote quo
 tempore haberi possit. Cicero: Quod tempus (in-
 quit) ut sacrificiorum libamenta seruentur foetusq;
 pecorum quæ dicta in Lege sunt, diligenter haben-
 da ratio intercalandi est.

DE HOSTIIS, ET OFFICIIS
 SACERDOTVM. CAP. V.

Væq; cuiq; Diuo dæcorę, gra-
 tæ sint hostiæ, prouidento,
 Diuisq; alijs, alij Sacerdo-
 tes: omnibus Pontifices: sur-
 gulis Flamines sunt.

Virgines Vestales in urbe custodiũta
 ignem foci publici sempiternum.

Quo-

Quoque et priuatim & publice modo rituq; fiant, discunto ignari á publicis Sacerdotibus.

Prosequitur Lex officia Sacerdotum, ritum & solemnitatem sacrificandi, cuius exemplum cum Gentes primũ apud Hebræos uidissent, uelut simia sunt imitati, ac proprie inmitentes prudentiæ, additijs erroribus auxerunt & uariarunt. Nam sic est humana cecitas & philautia, semper adijcere aliqd uult & emendare. Sic & Hebræi quanquam auctore DEO satis instructi, transflicrunt tamẽ ad Idolatriam, Exod. 32.

INTERPRETATIO

Quæq; cuique Diuo dæcorẽ.) Iam illud (inquit Cicero) ex institutis Pontificum & Aruspium non mutandum est: quibus hostijs immolandum cuiq; Deo: cui maioribus: cui lactentibus: cui maribus: cui foeminis. Porrò sicut Numã, temporis obseruationem: sic Pontifices et Aruspices hostiarum genera distribuerunt. Puta, ut Ioui Maximo, oue: ut Apollini, Neptuno, tauro: Marti, equo: Baccho, capro, qui uitibus obest: Cereri, Porca, quæ frumētis nocet: Aesculapio, capra, quæ nunquam febre caret sacrificaretur.

B § Aruspi

Aruspices autem apud Ciceronem potius intelligendi sunt, qui à uictimis in ara inspiciendis ut futura prædicerent, nūcupabantur: quorum magna erat authoritas. Vnde sine aspiratione scribendum fuerit. Victima autē omne animal, quod Dijs immolabatur, dictum est. Hostia ab hostiando, id est, feriendo. Ouidius:

Victima, quæ dextra cecidit uictrice uocatur.

Hostibus à domitis, hostia nomen habet.

Illud nequaquam prætereundum est: Quod Galli in constituendis Deorum sacrificijs ad tantam uersaniam perducti sunt, ut etiã grauioribus malis afflicti, homines immolarent. Sed Romani Galliarum potiti, utique in hoc sobriores fuerunt, & Senatus consulto quod Cn. Corne. Lentulo et P. L. Crasso Cos. factum est: id genus sacrificandi rectissime sustulerunt.

Diuisq; alijs alijs sacerdotes.) Numa Sacerdotum genera sic introduxit, ut singuli Dijs singulos haberent. Sacerdotes, utque non secundum cuiusque arbitrium uarijs modis, sed ad formam institutam solenniter fierent immolationes & sacrificia. Cum enim in rebus prophanis formulæ multæ obseruarentur: multò magis eas putabant in sa-

in sa

in sacris adhibendas esse.

Omnibus Pontifices.) His idem Numa pri-
mam omnem auctoritatē tribuit, non solum cœlestiū
ceremoniarū : uerumetiam totius status Publici &
Priuati. Adeo, ut Iuris quoq; Ciuiliſ interpretandi
ratio, et agēdi in Iudicio facultas, ab eis petcretur.
Quo respexit Pomponius in. l. ij. §. Ex his Legibus
ff. De origi. Iur. Omnium tamen harū (inquit) &
interpretādi scientia, & actiones apud collegium
Pontificum erat : ex quibus constituebatur quis
quoquo anno præſet priuatus. Et populus prōpe
centum annis, hac conſetudine uſus eſt. Poſtea uero
cum tam magna poteſtate abuterentur Pontifi-
ces, merito translata fuit ad Prætoſem, Nimiā enim
ambitio, ſemper trāſtulit Imperia, ut alibi diximus.

Singulis Flamines eſto.) Cum non ha-
berent Gentes uerbum D E I, cuius ductu Reli-
gionem conſtituerent, hæc ſacerdotum genera ſibi
receperunt, uidelicet Pontifices, Flamines, Vir-
gines Veſtales, Augures, & ceteros id genus.
Flamines autem ex eo dicti ſunt, quòd filo caput
cinctum haberent, quaſi filamines. Et cognominaba-
tur à Dijs quibus ſacra faciebant, ut Flamen Mar-
tialis : Flamen Dialis, hoc eſt Iouialis, qualis Iulius

Cesar adolescens adhuc fuit. Erant flamines in magna ueneratione, primumq; locum post Regem sacrificulum, in conuiujs tenebant. Flamini item matrimonium, sola morte soluebatur, non alio diuortij genere. Ceteras ineptias quid attinet referre!

Virgines Vestales in urbe.) Vesta quasi focus Urbis, Dea reputabatur, cui colendae Virgines praerant, ut uigilaretur diligenter ad custodiam ignis, auctore Cicerone. Inde enim Virgines Vestales dictae sunt: quibus magnus habebatur honor, praecedentibus etiam facibus cum prodirent: Adeo, ut damnatum ad mortem, forte fortuna obuium, liberarent a poena. Triginta autem annis uirginitatem seruabant, exinde ad quamcumq; uitae conditionem liberae.

Custodiunt ignem foci publici sempiternum.) Cum Vestam, Deam ignis putarent miseri homines, iuxta illud Ouidij:

Nil aliud Vestam, quam puram intellige flammam: Ideo ex uno errore ad alium perducebatur. Quam ob causam inextinguibilem ignem in foco publico adseruabant per Virgines Vestales, quarum negligentia si forte extingueretur, a Pontifice cedebantur. Nec reparari hunc ex igne, hominum manibus elaboro

elaborato, fas erat: sed accensa per fomites ex sole flamma, purus & coelestis ignis eliciebatur. Sic autem facit cæcitas carnis semper: non quiescit ad factus ad nouitatem prochiuus.

Quoq; & priuatim & publice.) Hoc est, Quicumq; dubitauerit circa Religionis obseruationem, publicam uel priuatam, is confugiat ad Sacerdotes: quorum munus est Dijs sacrificare: hominibus uerò scientiam impartiri. Et hoc est quod Cicero dicit: Sacerdotibus, & respondendi Iuris, & constituendarum Religionum, facultatem fuisse concessam.

DE DVOBVS SACERDO
TVM GENERIBVS.
CAP. VI.

Iorum autem duo genera sunt: unum quod præsit cærimonijs & sacris: alterum quod interpretetur fatidicorū & uatum effata incognita, cum Senatus populusq; ascuerit.

Interpretes autem Iouis Opti. Max. publici Augures, signis & auspicijs postea

B S uiden

uidento, disciplinam tenento.

Sacerdotes uincta uirgetaq; , & salutē populi auguranto: quiq; agent rem duelli: quiq; populare auspicium, præmonento, illisq; obtemperanto.

Diuorumq; iras prouidento, ijsq; parento: cœliq; fulgura Regionibus ratis tēperanto.

Vrbemq; & agros, & templa liberata & effata habento.

Quęq; augur inusta, nefasta, uitiosa, diræue dixerit, irrita infectaq; sunt.

Quiq; non paruerit, capitale esto.

Fœderum, pacis, belli, indutiarū: Oratores, Fœtiales, Iudicęsue ne sunt.

Bella disceptanto: prodigia, portenta, ad Hetruscos & Aruspices, si Senatus iusserit, deferunto.

Hætrurięq; Principes disciplinam docento.

Quibus Diuis creuerint procurantor: Idemq; fulgura & oscina pianto.

Hunc locum generaliter explicans Cicero sic ait: Quod sequitur uerò, non solum ad Religionem pertinet: sed etiam ad Ciuitatis statum, ut sine his qui sacris publicè præsumt, Religioni private satisfacere

facere non possint. Coninet enim Reipublicæ consilio & autoritate Optimatum, semper Populum indigere, descriptioq; Sacerdotum nullū iustæ Religionis genus prætermittit. Quasi uerò sic dicat Cicero: Religioni coherent omnia: nihil est quod ex ea non accipiat decentem formam in hac uita. Itaq; consequitur: quòd quibus maxima Religionis Maiestas conceditur, eorum quoq; authoritati reliqua hominum negotia tutò committantur.

Nobis sic est dicendum. Habemus Dei uerbum quod nos omnem ueritatem docet, ex quo dependet Publica priuataq; salus, coq; sublato nihil præter tenebras manet, Matthæ. 2. 1. Corinth. 6. & 1. Timothe. 1.

Cicero secutus Platonem, sensit quidem umbrā huius rei lumine quodam naturali: uerum ipsam ueritatem sine Christiana doctrina apprehendere suis uiribus non potuit. Accedit Ciceroni Iustinianus Nouell. De non alienan. aut permutan. §. Sinimus igitur. Vtiq; (inquiens) cum nec multum differant, ab alterutro Sacerdotium & Imperium: ac Sacre res à communibus & Publicis. Eodem modò accipiendum est id, quod dicit Isidorus XXI. dist. c. Cleros. Antea autem Pontifices, & Reges erant. Nam maiorum hæc consuetudo fuit, ut Rex esset Sacerdos & Pontifex.

Intero

INTERPRETATIO.

Eorum autem duo genera sunt.) *Paulo antè diximus quinq; & plura genera Sacerdotum olim fuisse. Sed hæc diuisio summa est, ut Iurif consulti dicere solent. Habet enim generalissima Sacerdotum genera, quæ sub se continent reliqua omnia.*

Alterum, quod præsit cærimonijs.) *De quorum officijs & uario sacrificandi ritu, superius multa sunt dicta. Proinde, uideamus de altero genere.*

Alterum, quod interpretatur fatidicorum & uatum effata.) *Sicut enim præcedentis generis Sacerdotes ad placandos Deos constituebantur, ut sacris præessent solennibus: Ita hi prædicta uatum seu responsa, in quibus arcanum aliquid semper putabant latere, interpretabantur ijs quorum scire intererat. Sic autem dii uel reuera Demones, stupidis Gentibus multifariam imponebant. Quandoquidem ipse Sathanas (inquit Paulus 2. Corinth. II.) transfiguratur in Angelum Lucis.*

Sicut autem à fato & dico fatidici dicuntur: Ita à fando quoq; Vates appellati sunt, quasi fates.

Nam

Nam utriq; decreta Deorum exponebant, quæ rursus Sacerdotes enarrare consueverunt crassius, ut rectè intelligerentur pro re nata, cum Senatus faciendum aliquid aut intermittendum decreuisset. Hoc enim est quod Lex dicit: Cum Senatus Populusq; ascuerit. Siquidem ascisco ascini, significat, aliàs, accerso, aliàs subscribo, approbo, decerno, ut hic.

Interpretes autem Iouis Opt. Maxi. publici Augures.) Ab auium garritu, Augures dicti sunt. Porro, trifariam augurari auibus ac futura prædicere solebant: Primum uolatu: Deinde cantu: Tertio gustatu obseruato. Nam cum pulli gallinacei ex cauea deprompti, porrectam escã non gustarent, pernicies portendebatur.

Erat autè huius Sacerdocij magnus honor apud Romanos, qui nihil publicè aut priuatim, in quo periculum esset, suscipere solebant, nisi sumpto prius auspicio, præsertim ex pullis, quod frequens admodum erat.

Disciplinam tenent.) Quemadmodũ id, quod Senatus uel Populus ascuerit, postea uidentũ augurandum erat diuinationum signis: Ita disciplina tenere Lex præcipit, ne quid in tam ardua

dua re leuiter aut imperite committeretur.

Sacerdotes uincta uirgetaq; & salutem Populi auguranto.) Vt etiã periculis que aut uitibus, aut arbusculis, aut Populo, fortè immincerent, occurreretur per immolationes et sacrificia: uult Lex quòd hoc nomine augurarent Sacerdotes ad auspicia deputati. A Sacerdotibus enim Augures cõstituebantur uiri Illustres, ut fuerunt Marcellus, Cicero, & alij similes.

Vinctum autem, est locus ubi multe sunt uinee. Columell. lib. 1. Cui uimeta facere cordi est, faciat uitiarium ex quo possit agrum uincis uestire. Virgetum, dicitur locus uirgis consitus.

Quiq; agent rem duelli.) Sed & cum de duello tractatur, aut quocunq; populari auspicio, si quid periculi subsit, pramonere debent Augures, ut euitetur perniciis futura.

Duellum uerò dicitur bellum, quod duabus partibus de uictoria contendentibus dimicatur. Vnde constat in significatione rei, errare eos, qui duorum duntaxat duellum priuatim accipi putant, cum & multorum sit publicè, ut apud Horatium:

Græcia barbarie lemo collisa duello.

Vnde perduellio nuncupatur is, qui crimen lese

Maie

Maieftatis admifit, uel contra Rempublicam hofti
liter machinatus eft: quanquam Vlpianus pro ipfo
crimine accipiat in. l. ult. ff. Ad Leg. Iuli. Maiefta.
Sed qui perduellionis (inquiens) reus eft, hoftili ani
mo aduerfus Rempublicam uel Principem animatus.
Et perduellis olim pro hoftie intelligebatur.
Caius in. l. Quos nos. ff. De uerbo. fignific. Quos
nos (ait) hoftes appellamus, eos ueteres perduelles
appellabant: per eandem adiectionem indicantes,
cum quibus bellum efferet.

Neque uerò hæc Lex XII. tabularum loquitur
de bello duorum duntaxat hominum priuato, tam
etsi frequens hoc dimicandi genus apud Romanos
efferet, & (sicut hic uidemus) nõ improbatur etiam
gloriæ tantum causa institutum, multò minus cum
de purgando crimine tractabatur. Imò, intelligen
dus eſt iſte locus de omni duello, quod magno fem
per discrimine ſuſcipiebatur.

Hodie uerò duella priuata (ut publicas excipias
causas & iure probatas) aliaq; cruenta ſpectacula
quibus olim utebantur: omninò ſunt prohibita. l.
Vnica. C. De gladiato. lib. XI. Vbi id colligitur.
Et ſic non uidetur hodie locum habere, quod Vlpia
nus in. l. Qua actione. §. Si quis in colluſtatione.
ff. Ad Leg. Aquili. Siquidem (ait) in publico certa
mine alius alium occiderit; ceſſat Aquilia: quia glo

rio

rie causa & uirtutis, non iniurie gratia uidetur
damnum datum.

Federicus Imperator duellorū meminit in Con-
siliis. De pac. tenēd. & eius uiolato. Nisi (inquit) per
duellum hoc probare possit. Quo loco nobis appa-
ret, duellorum certamina id temporis admodum
fuisse frequentia, ad inuestigandam ueritatem reo-
rum gestarum etiam priuatim.

Illisq; obtemperanto.) Frustrā enim ad-
monuissent Augures, nisi dicto audientes esse ad-
monitos iuberet Lex.

Diuorumq; iras prouidento.) Inter alias
causas hæc uidebatur maxima, ut ex diuinationum
auspicijs prouiderent ipsi Sacerdotes, aliosq; rur-
sus admonerent, num Dij fortè irati essent, & ob
quam causam: ut tum emēdato uitio, placarent eos,
nec sinerent ad uindictam progredi, lento quidem
gradu, sed certè supplicijs grauissimis tarditatem
compēsantes, ut Valcrius monet. Hanc enim emen-
dationem hæc Lex paucis uerbis iterum inculcat:
Iisq; (inquiens) parento.

Nobis hodie cum uerbum CHRISTI salutare
proponitur, uitia quoq; nostra ex Lege sunt ob o-
culos ponenda, ut emendemur, ne omnipotentem

DEVM

DEVM tandem intolerabilium peccatorum ultorem excitemus. Sic enim in timore, Legem eius die ac nocte meditari debemus, et agere pœnitentiam, Matth. 2. & 4. Marc. 2. Ephesi. 1. Sæpè conqueritur Apostolus, quòd Gentes, lumine tantum naturali ad quandam falsam pietatem ducti, superent nos compositis uiuendî moribus.

Cœliq; fulgura Regionibus ratis temperanto.) Putabant enim omnia in omnibus locis nocumenta colligi posse, uel ex animalium signis, uel cœlestibus prodigijs, uidelicet ut obseruationibus quibusdam solennibus ac cœrimonijs, anteuertent futuram perniciem. Nam baculum manu tenentes Augures, certos sibi fines quo ad poterant oculis, reliquos animo finiebant, intra quos rogabant Deos, ne fulgura nocerent agris, eoq; nomine signa diligenter obseruabant. Eodem modo & urbem, agros, & templa liberabant effabanturq; sine periculo salua fore.

Bella disceptanto.) Hoc est, Augurum cognitio sit: num iusta censeantur bella, quæ Senatus Populusq; Romanus meditatur gerere.

Prodigia, portenta, ad Hætruscos &
C Aru

M L E G E S

Aruspices.) *Hetruria Italiae Prouincia est, ad alteram ripam Tiberis, Cum Roma in altera sit. Plinio teste. Huius Populi ceteris omnibus obseruationes crant syderũ, & quid quæque prodigia uel portenta significarent, interpretari diligenter solebant. Proinde Aruspices ex illis peritissimi reputabantur, hoc est, qui aras seu uictimas in ara diligenter inspicientes, uaticinari solebant & futura prædicere, à quibus Romani fatidici discere solebant, ut sequitur.*

Ab his Hetruscis Aruspicibus itaq;, prodigiorum & portentorum mysteria inuestigabant: Sed non nisi decernente Senatu, ne ea ipsa grauissimarum rerum negocia, quæ obesse possent Vrbi, scirent passim omnes.

Prodigia authore Festo, dicuntur quasi Prodigia, & porrò dicentia aliquid futurum esse. Nam litera quæ nunc. C. uocatur, apud Veteres. G. dicta est. Quod & nunc multi pronunciando sequuntur in Italia.

Portenta eodem modo à portendo, hoc est, præostendo dicuntur, cum præter morem incidentia, ostendant aliquid futurum esse. Vlpianus eleganter duo genera ostentorum explicat in. l. Ostentum. ff. De uerbo. significa.

Sed cognita postmodum Euangelij ueritate,
omnes

omnes iste Diuinationes sunt prohibita. C. De ma
 lefic. & mathema.

Quæq; Augur, inusta, nefasta, uitiosa
 diræue dixerit.) Magnam hic uide auctoritatẽ
 Augurum, quam postea uerbis Ciceronis aliquan
 to apertius intelliges.

Quiq; non paruerit, capitale esto.) Pœo
 nam quoq; pro rei dignitate adijcit Lex. Porro,
 qui maximam auctoritatem contemnebat, is maxi
 ma capitis pœna adficiendus uidebatur. Et obser
 ua hic, quàm curiose fuerint Gentes ad tuendam sa
 lutem uitæ, cuius tamen uerum finem nesciuerunt.

Fœderum, pacis, belli.) Ne à necessario
 omniumq; maximo (sicut opinabantur) Augurandi
 negotio distraherentur id genus Sacerdotes, pro
 hibet Lex ne essent Oratores, Fœciales, uel Iudices
 fœderum, pacis, uel induciarum. Requirit huius
 modi functiones aliquando longiorem absentiam,
 quam augurandi inopinata rerum necessitas ac su
 bito eueniens, non admittebat.

Fœciales autem erant, quibus ad indicenda bel
 la, que alioqui iusta non credebantur, uti solenni
 ter solebant. Neq; rursus alijs aut de inducijs, aut

de foedere percutiendo tractandi Ius erat, quàm
 Fœcialibus. Formulam uerborum indicendi belli
 hanc refert Lilius lib. 4. Tribus enim puberibus
 Romanis presentibus sic dicebat Fœcialis: Quòd
 Populi priscorum Latinorum, hominesq; pris-
 ci Latini, aduersus Populum Romanum Quiri-
 tium fecerunt, deliquerunt: Quod Populus Ro-
 manus Quiritium bellum cum priscis Latinis ius-
 sit esse: Senatusq; Populi Romani Quiritium con-
 sult, consensit, consciuit, ut bellum cum priscis La-
 tinis fieret: ob eam rem ego populusq; Romanus,
 Populis priscorum Latinorum hominum, homini-
 busq; priscis, bellum indico facioq;. Id ubi dixisset,
 hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo
 (inquit Lilius) ab Latinis repetita res, ac bellum
 indictum: moremque eum posteri acceperunt. Poste-
 rius seculum, quod ad nos ferè deuenit, corrup-
 pens omnia, diffidatione appellauit. Vnde est Tit.
 De diffidationi. inter recentiores Imperatorum
 Constitutiones.

Hetrurixq; Principes, disciplinam do-
 cento.) Priscus modus loquendi est: disciplinam
 docere. Est enim disciplina media dictio inter sci-
 entiam & doctrinam, uidelicet quatenus à discipu-
 lo percipitur: cū scientia absolute censeatur per se
 doctrina autem quæ à Doctore traditur. Sic sepe
 hæ:

hæc Lex utitur tali Phrasi: disciplinam seruare, ut supra: disciplinam docere, sicut hic.

Docebant Hetrusci autem inter alia, tum suos tum Romanos, significationes fulminum: quod alia essent diurna, alia nocturna. Quòd item quedam essent fulgura postularia, quibus Dij insinuarent spretã esse aliquam Religionis partẽ postulabantq; emendationem. Quedam pestifera, ad denotãdam futuram pestem, cladem, mortem primatum. Quedam deniq; peremptalia, ex quibus augurabant, Dij placatis ademptam esse ultionem præcedentium fulminum. Nulla planè Gens in prænoslicationibus superabat Hetruscos.

Hinc Senatus Romanus, ne tantus disciplinarũ (sicut illi falso putabant) thesaurus quandoq; periret, decreuit: ut decem Principum filij singulis Hetrurix populis in disciplinam traderentur, à quibus rectè discerent, & tum postea docerent alios ac publicè responderent. Ecce, quàm incredibilis sit hominum uesania, qui uerbo DEI non manuducuntur ad rectam uiam: & quàm sit ueteranus impostor Sathan, qui & nos tentare nũc non desinit.

Eodem pertinet, quod Lex subdit procurandũ esse sacrificiũ ijs Diuis, quibus Hetrusci Aruspices decreuerint, quoniã ipsi credebantur rem intelligere & Deorum naturam, quam Cicero late tractat.

C 3 *Iidemq;*

Idemq; fulgura atque oscina pianto.)
 Illi ipsi Aruspices piare, hoc est, colere debent fulgura, & oscina, id est, auium auguria.

Spurina Aruspex (ut multi scribunt) Iulio Cesari prædixit periclitaturum cum Idibus Martijs. Cum autem Idus Martiæ adessent: Cesar aditurus Senatum, Spurina subridens dixit: Idus Martias sine ulla sua noxa uenisse. At Spurina: uenerunt quidam (ait) sed nondum præterierunt. Nec se fellit: Nam eo die Cesar cum inter eundem, porrectam cuiusdam amici admonentis epistolam non legisset, in Senatu est interfectus. Hic tanti Principis exitus fuit nulli non formidabilis.

Nunc adscribenda duxi uerba Ciceronis, que prædictis omnibus de officio Augurum lumen adferunt. Maximum autem (inquit) & præstantissimum in Republica Ius est Augurum, cum est auctoritati cõiunctum. Neq; uerò hoc, quia sum ipse Augur, ita sentio: sed quia sic existimare nos est necesse. Quid enim maius est, si de Iure querimus, quæ posse à summis Imperijs & summis potestatibus comitia tollere: & consilia, uel instituta dimittere, uel habita rescindere? Quid grauius, quàm rem susceptã dirimi, si unus Augur aliter dixerit? Quid magnificentius, quàm posse decernere ut Magistratus se abdicent Consules? Quid religiosius, quàm cum

Populo

Populo, cum Plebe agendi Ius, aut dare, aut non dare? Quid, Legem si non Iure rogata est, tollere? Et post multa quæ ad probandam diuinationem disputat, sic concludit: Sed dubium non est, quoniã hæc disciplina & ars Augurum euauerit iam, & ueritate, & negligentia. Hæc ille. Veritas autem est, quare ista paulatim defierint. Quia scilicet appropinquante tum regno uerbi Diuini, cedendum erat Sathanae. Quod Cicero secundum carnis prudentiam intelligere non potuit.

DE NOCTURNIS MULIERVM
SACRIFICIIS, AC LVDIS.

CAP. VI.

NOcturna mulierũ sacrificia nẽ sunt: præter illa quæ pro Populo ritẽ fiunt: nẽue initiantor, nisi (ut assolet) Cereri Græco sacro.

Sacrum commissum, quod neq; expiari poterit: impie commissum est.

Quod expiari poterit: publici sacerdotes expianto.

Ludis publicis, siue curriculo, siue cælesti ^{aliàs quod} ratione corporis fiant, popularẽ lætitiã ita ^{sine.}

C 4 cantu aliàs, fiunt.

cantu, & fidibus, & tibijs moderanto: eam
 que cum Diuum honore iungito.) Sic ca-
 nim legendum esse Ciceronis uerba ostendunt: iam
 ludi (inquietis) publici, cum sint cauea circoq; diui
 si: sint corporum concertationes, cursu, & pugilla-
 tione, luctatione, curriculisq; equorum, usq; ad cer-
 tam uictoriam circo constitutis: cantu, uoce, ac fidi-
 bus: dummodo ea moderata sint ut lege prescribitur.
 Dauid dixit: in tympano, choro, chordis, et or-
 gano laudandum esse dominum.

I N T E R P R E T A T I O .

Nocturna mulierum sacrificia ne fun-
 to.) Diagondas Thebanus (ut scribit Cicero) pri-
 mus apud Græcos perpetua lege sustulit nocturna
 sacrificia. Quod in his tabulis à Romanis transla-
 tum uidemus: Et merito: diligentissime nanq; pro-
 uidendum fuit, ut mulierum famam atque pudicitia,
 multorum oculis lux clara custodiret. Magna sane
 causa delinquendi dabatur mulieribus nocturnis
 sacrificijs, cum sint fragiles, et casta est quam nemo
 rogauit, ut dixit ille.

Quocirca nostro quoque seculo crudelissima hæ-
 resis alicubi dicebatur introducta nocturnis sacrifi-
 cijs illorum, qui luminibus extinctis libidinem exer-
 cebant

ebant passim sine ullo personarum discrimine.

Neue initiantor, nisi (ut assolent) Cere-
ri græco sacro.) Hoc est, Sacris non imbuantur.
Sic & nunc dicimus, initiare uel initiari sacris or-
dinibus eum, qui sacris imbutus, ad ordines deputa-
tur: Hoc enim in clerico requiritur, ut tractatur
XXXVIII, distinctio. Mulieres autem propter
conditionem sexus prohibentur.

Excipit tamen hæc lex Cereris sacrificia, quæ
possent mulieres ueteri ritu peragere alba ueste.
Ouidius in Metamor.

Festa piæ Cereris celebrabant annua matres.

Illa quibus niuea uelata corpora ueste:

Primitias frugum dant spicea certa suarum.

Hodie quoque secundum ordinationem Apostoli, mu-
lieres non initiantur sacris. Qua ratione & à Ciui-
libus officijs arceri mulieres receptum est moribus,
ut dicit Vlpianus in. l. j. ff. Ad Senatusc. Velleia.

Sacrum commissum quod neq; expiar-
ri poterit.) Cicero: Publicus autem (ait) Sacerdos
imprudenciam consilij expiatam, metu liberet: auda-
ciam in admittendis Religionibus fœdis, dānet, hoc est,
culpam dijudicet à dolo, et (ut alibi) lepram à lepra. Cul-
pæ enim delicta expiari possunt seu purgari: Con-
tumacia uero, planè damnanda est uelut impia, præ-
sertim circa religionem.

Ex hac uerò distinctione que secundū naturam est, multa statuuntur in Iure Ciuili, tū de contractibus, tū de pœnis malefactorum. l. Aut facta. ff. De pœn. Et profectò hic est fructus Legum ex Græcia in tabulis Romam allatarum, præcipue circa Religionem: quod uitam reddiderunt expolitiorē. Nā mihi (ait Cicero) cum multa eximia Diuinaq; uideantur Athenæ tuæ peperisse atq; in uita hominum attulisse: tum nihil melius illis mysterijs, quibus ex agresti immaniq; uita, exculti ad humanitatem & mitigati sumus: initiaq; ut appellantur, ita reuera prīncipia uitæ cognouimus. His uides quid Cicero tacite iudicauerit de nostro Decalogo, cuius umbra quædā relucebat in Græcis tabulis: & quid nobis de istis Diuinis tabulis iudicandum sit: quantum pondus adferant uitæ instituendæ.

Ludis publicis siue curriculo, siue concertatione.) Si legas: quod sine cōcertatione, neque sensus cohærebit, neq; mēs Legis explicabitur, sicut paulò ante uerbis Ciceronianis probauimus. Hoc enim uult Lex: Quādoquidem ad Deorum honore, & popularē letitiam ludi publici pertinent: Idco & festis diebus, & uarijs musicis instrumētis agi debent. Ad sentior enim (inquit Cicero) Platoni nihil tam facile in animos teneras atq; molles insuere

ere, quod uarios canendi sonos: quorum dici uix potest, quanta sit uis in utranque partem. Namque et incitat languentes, et languere facit excitatos, et tum remittit, tum contrahit. Valerius lib. ij. pulchre tractat.

Qua ratione apud omnes increbuit usus, ut in bellicis quoque expeditionibus, tibij militum animos ad cogitationem uictoriae ac laudis inflammarent, sicut iam nunc fit. Verum est, quod ludi quoque Scenici, pestis gratia ex Senatusconsulto sine curriculo aut concertatione instituti sint T. Sulpitio Popto, et C. Licinio Stolone C O S S. De quibus hic non loquitur.

Cicero autem mentionem facit cauae, significans aream quam in medio theatri uelut tecta, cauae similitudinem referebat: in qua equitum uelut honoratorum subsellia constitui solebant. De his tractatur in Tit. C. De Spectac. et Scenic. Et de expens. ludor. lib. XI. l. Ciuitatibus, in princi. De lega. i. l. Annua pecuniam. ff. De annu. lega. Et. l. Septimia. ff. De pollicita. l. Legatam. §. Si municipio. ff. De administr. rer. ad Ciuita. pertinen. Quo in loco Spectacula non improbantur, sicut Accursius putat: sed municipiis extra Urbem Principem Romam, prorsus inutilia censentur. Nam et apud Romanos multum diminuta fuit ludorum celebritas.

Eamque

Eamq; cum diuum honore iungito.)
 Sic instituenda est Popularis letitia, ut interim ad
 Deorum quoq; uenerationem pertinere uideatur.

Hanc Legem multò magis nos imitari oportet:
 ut nullum letitiæ genus exerceamus, quod ab hono-
 re CHRISTI, uel à publica honestate alienum ui-
 deatur. Sed ò utinam, non etiam nomen Dei blasphemetur, omnisq; humana ratio uertatur plane in furi-
 am, nostris conuiuendi moribus.

DE SACRILEGIO, PERIV-
 RIO, INCESTV.
 CAP. VIII.

X patrijs ritibus, colunto opti-
 ma.

Præter Ideæ matris famu-
 los, eosq; iustis dieb⁹, ne quis
 stipem cogito.

Sacrum sacròue cõmendatum, qui cle-
 pserit rasperitq;: parricidia esto.

Periurij pœna: diuina exitium: huma-
 na dedecus.

Incestum, Pontifices supremo suppli-
 cio fanciunto.

Impi-

Impius ne audeto placare donis iram
Deorum.

Sancte uota reddunto: pœna uiolati Iu-
ris esto.

Quocirca ne quis agrum consecrato.
Auri, argenti, eboris, sacrandi modus
esto.

Sacrâ priuata, perpetua manento.

Deorum manium Iura sancta sunt.

Hos læto dato, Diuos habento: sum-
ptum in illos luctumq; minuunto.

INTERPRETATIO.

Ex patrijs ritibus colunto optima.) Deo
inceps (inquit Cicero) in Lege est, ut de ritibus pa-
trijis colantur optimi. De quo cū consulerent Athe-
nienses Apollinem Pythium: quas potissimum Reli-
giones tenerent, Oraculum æditum est: cas quæ es-
sent in more maiorum. Quò cum iterū uenissent,
maiorumq; morem dixissent sæpè esse mutatum,
quæ siuissentq; quem morem sequerentur potissimū
è uarijs, respondit: optimum. Et profecto ita est: ut
id habendum, antiquissimum sit & Deo proximū,
quod sit optimum.

Multa autem sunt quæ per experientiam ma-
gis;

gis, quàm ulla deliberatione in legem redigi et probari possunt an sint optima. Nouell. De Mona. §. Ordinatione uerò. Vnde Apostolus: Omnia probate, quod melius est tenete.

Ne quis stipem cogito.) Stips aut Stipis dicitur pecunia, quam olim ad sacrificia Deorum, uel etiam ad porrigendam mendicis, stipabant, hoc est, componebant. Itaq; Lex non uult, ut quis cogat stipem, præter famulos Idææ matris, quibus iustis & statis diebus, non quandocumque uellent, id permittebatur. Stipem (inquit Cicero) sustulimus, nisi eam quam ad paucos dies propriam Idææ matris exceperimus. Implet enim superstitione animos, & exhaurit domos.

Sic & hodie quidam ministri Ecclesiarum stipem cogunt, & ex qualibet in Parochia domo certam pecuniam iustis diebus pro more colligunt. Alioqui, non sunt admittendi mendicantes ualidi, quorum nunc nemo rationem habet in plerisq; Ciuitatibus. Boni sæpè uiri cum uxore & liberis pereunt fame: reliqui nequam mendicantes ditantur. Vnde processit Tit. C. De mendicanti. uali. li. XI.

Sacrum sacròue commendatum.) Solebant Veteres pecunias suas in fana seu templà deponere

ponere, uelut tutissimum locum, quod nunc quoque multi faciunt. Vnde refert Cicero: Alexandrum in Sicilia deposuisse apud Solem in Delubro pecuniã. Et Clisthenem Atheniensem egregium ciuem, cum rebus timeret suis, Iunoni Samiæ filiarũ dotes creã didisse.

Is itaq; sacrilegium admittit secundum hanc Legem, qui huiusmodi res clepserit aut rasperit, ne dum Sacras. Clepserit enim à clepo clepsi est, quod furari aut furto surripere significat: sicut rasperit à rapio, quòd per uim aufero denotat, & aliquando rapsi in præterito habet. Cicero de Re publi. Vbi & pueri (inquit) clepere discunt. Loquitur autem de Spartis.

Sed posterioribus seculis hoc Ius, in ea specie que ad res depositas in Aedem sacrã pertinet, mutatum est. Martianus in. l. v. ff. Ad Leg. Iul. pecula. Diui Seuerus & Antoninus (inquit) Cassio Festo rescripserunt: Res priuatorum si in Aedem sacram depositæ, surreptæ fuerint: furti actionem, non sacrilegij esse.

Sed quare Lex dicit, parricidam censeri sacrilegum? nõnne sunt diuersa delicta? Respondeo: Sunt quidem diuersa delicta: sed tamen que magnã habent adfinitatem. Nam sicut parentibus natiuitatem debemus in hoc mundo: Ita intelligebant Ger

tes lumine naturali, omnia deberi Dijs uelut sum-
 mis parentibus. Vnde Pomponius in .l. Veluti. ff.
 De Iusti. & Iur. Religionem cum obedientia erga
 patriam, & parentes coniungit.

De pœna sacrilegij, hæud dubie aliquid adiectū
 fuit in XII. Tabulis: sed Cicero summas rerum tā
 tum nobis exhibuit. Paulus in. l. Sacrilegi. ff. Ad
 Leg. Iul. peculat. capite puniendos esse dicit. Vlpia-
 nus in. l. Sacrilegij, Ibidem, respondit: pro qualitate
 personæ, pro rei conditione, & temporis, & etas-
 tis, & sexus: uel seuerius, uel clementius statuens
 dam esse pœnam. Huc pertinet. l. Pergit. C. De fœs-
 pulc. uiola.

Periurij pœna Diuina, exitium.) Pœnam
 infamie quam hæc Lex introducit, omnibus modis
 usus recepit inter bonos uiros, quibus periuri non
 adnumerantur, nec ullam fidem merentur. Præter-
 rea & extra ordinem puniri solent, si manifestam
 adferant publicam uel priuatam læsionem. Et sic in-
 telligendum est quòd dicitur in. l. ij. C. De reb. cre-
 dit. Et. l. ulti. ff. De in lit. iuran. alijsq; locis. Decla-
 rat non inconcinne gloss. VI. q. i. c. Quicquam. Ac-
 cedit. l. ij. §. ult. C. De indict. uiduita. tollend. Cum
 Satis (ait Iustinianus) esse in humanum uidetur: per-

Leges

Leges quæ periuria puniunt, uiam periurijs aperiri.

Incestum Pontifices.) Incestus proprie dicitur flagitium cum cognatis & adfinibus admissum. Vnde sunt Tit. C. Et Nouell. De incest. & in uilib. nupti.

Stuprum autem generaliter eoitus est Lege uetitius, isq; duplex. Vnus, cum nupta, quem dicimus adulterium, uel cū cognatis, uel sacris uirginibus: Alter, cum qualibet persona cui uis infertur, etiam si ancilla sit. Cicero Tuscu. iij. Omnibus enim ex animi perturbationibus nulla uehementior, ut si iam ipsa illa accusare nolis: supra dico, & corruptelas, & adulteria: incesta deniq; quorum omnium accusabilis est turpitudine.

Seruius quoq; docet incestum esse quancunque pollutionem. Quare ex fonte huius Legis generaliter loquentis, profluxerunt Tit. ff. & C. Ad Leg. Iuli. de adulteri. Sed poenæ harum pollutionum posterioribus seculis sunt uariatae, ut est uidere in. l. Qui contra. Et. l. Si quis incesti. C. De incest. nupt. Et. C. De rapt. uirg. seu uidua.

Impius ne audeto placare.) Quare impij olim non admittebantur, ut tentarent placare iram Deorum, Cicero ex Platonis sententia rationē scri

D bens

bens: Platonem (inquit) audiant, qui uetat dubitare qua sit mente futurus Deus: cum uir nemo bonus ab improbo se donari uelit.

Sed hic, quando Plato & reliquæ Gentes ante cognitionem ueritatis: omnia Diuina metiti sunt ex hominis natura & industria, lapsi fuerunt foedissime in multos errores. Fingebant enim modo iratos Deos, modo propitios, humano more: cū ne scirent planè poenitentiam, & quomodo per uerā Iustitiam fidei placandus esset DEVS, cuius miserationes sine numero sunt, dicente Dauide.

Nos autem sic docemur Marc. II. Matthe. 18. Et. 5. Itaq; si attuleris munus tuum ad aram, & illic recordatus fueris, quod frater tuus habeat aliquid aduersum te: relinque illic munus tuum corā altari, & abi: prius reconcilieris fratri tuo, & tū ueniens, offer munus tuum. Certè manifeste impij, qui uel uerbis palam fidem CHRISTI negant, uel operibus sceleratis facto se incredulos declarant, admitti ad Ecclesiam non debent. Quæ ratione introducta est excommunicatio, cuius umbram hæc Lex tractat. Adi. 1. Corinth. 5. Et. 2. Corinth. 6. Item Eph. 5. Mat. 18. Et est Tit. De senten. excommunicatio.

Sanctè uota reddunto.) Eleganter Ciceo?

TO, 409

XII. TABVL. 51

fo, uotum: sponſionem qua DEO obligamur, diffi-
nit, cui optimo Iure in hac Lege adijcitur pœna:
quoniam uiolata Religionis iniuria, non habet ius-
tam recufationem pœnæ.

Olim autem, tum uotis, tum precibus putabant
placari Deos. Vergi. Cecidere animi, nec iam am-
plius armis, Sed uotis precibusq; iubent expoſcere
pacem. Vnde ſecuti plane cæcum carnis iudicium,
aut ludos uoueant, aut donaria, aut aliam Idolos
latriam.

Nobis præcipuum uotum eſt, quod in baptiſma
te fecimus, ut credamus & renunciemus impoſturis
Sathane. De quo cum primis loquitur Dauid: Vo-
uete & reddite domino. De uotis extat Tit. De
uot. & uot. redempti.

Quocirca ne quis agrum conſecrato.)
Vetat Lex planè, agros conſecrari Dijs: At in au-
ro, argento, ebore, modum uult ſeruari, qui omni-
bus in rebus optimus eſt. Fuerunt enim homines
ſemper ad ſacrificandas res proni, quibus ſe ſpera-
bant pro uoto conſecuturos omnia: interim tamen
mores ſuos & proximi charitatem nihil expenden-
tes. Platoni (inquit Cicero) prorſus adſentior, qui
(ſi modo interpretari potuero) his ferè uerbis uti-
tur: Terra igitur ut focus, domiciliũ ſacrum, Deo.

rum omnium est. Quocirca ne quis iterum idem cōsecrato. Aurum autem & argentum, in Urbibus & priuatim: in Fanis inuidiosa res est. Tum Ebur ex inani corpore extractum, haud satis castum donum Deo. Iam æs atq; ferrum, duelli instrumenta, non Fani. Quasi uero dicat: Domini est terra & plenitudo eius: non est consecrandum Deo, quod iā satis ei consecratum censetur. Veruntamen Cicero ignarus ueræ Religionis, non est rectè adsecutus quid consecrandum esset, ac gratum DEO uero: Videlicet, sacrificium spirituale, quod est fides & mortificatio. Psal. 4. Et. Philip. 2.

Sacra priuata perpetua manento.) Hæc una sententia pertinet ad omnia sacra in hac Lege posita: ut conseruentur semper, & deinceps familiaribus prodantur. Sic enim perpetuo mansura putabant, si priuatim singuli singulis uelut per manus ea traderent successoribus hereditario iure. Ut ne morte (ait Cicero) patris familiaris, sacrorum memoria occideret, & ijs esset adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia uenerit.

Deorum manium Iura sancta sunt.) Manes olim, hoc est, animas è corpore uolantes, quod ubiq; manerent, quasi Deos colebant. Ideo Iu-

ra eorū uolucrunt esse sancta, id est, ab iniuria hominum defensa atq; munita, ut inferius sequitur.

De ueteri autem exequiarum ritu, unde iusta dicebantur: nempe quod sacrificia quædā iuste debentur censebantur mortuis, qui uiuentes ipsi bene meriti fuissent de alijs: quid attinet dicere? Res erat superstitiosa, & falsæ Religioni omnibus numeris respondens.

Illud uerò nobis etiam nunc descriuit, quòd defunctorum funus & nomen, omnibus iniurijs (præter grauissimas causas) exemptum esse debet. Nam ex hoc fonte sunt Tit. ff. & C. De sepulc. uiola. Nouell. Ne defunct. seu reliq. eor. Item Tit. ff. Ne def. stat. defunct. Et quæcunq; de mortuis inferendis sunt scripta inferius.

Deniq; quod dicit Lex, sumptū in illos luctumq; esse minuendum, certa quadam forma faciendi sepulchri olim constituebatur (licet frustra) apud Romanos. Cicero: Sed post aliquanto (inquit) propter has amplitudines sepulchrorum quas in Ceramico uidemus, Lege sancitum est: Ne quis sepulchrum faceret operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo.

D § Mirum

DE SVMP TIBVS FVNERV M:
ET SEPVLCHRIS.
CAP. IX.

Nurbe ne sepelito: néue urito:
ne facito rogū: ascia ne polito.
Mulieres genas ne radun-
to: néue lessum funeris ergā
habento.

Homini mortuo, ne ossa legito.

Rogum bustumúe nouum, inuito do-
mino ne propius ædes alienas sexaginta
pedes adducito.

Vestibulum sepulchri, bustumúe ne
usucapito.

Ploratus & lamētationes in funere suo
latæ sunt.

*Mirum dictu, quàm ab initio semper lubricus
hominum adfectus, nihil reliquerit intra modum.
Sicut enim permittebantur quædam sacrificia, ue-
lut epulum funebre, luctus lamētationesq̄, item ora-
tiones quibus defuncti laudes recenscebantur, &
alia id genus: Ita rursus æquum & bonum nõ fue-
rat, ista in infinitum amplificari, ut nemo uellet alte-
ro uideri inferior. Sanc contumeliosum erat sine
Iustis mori: & frequens in Iure est Iustorum men-
tio.*

XII. TABVL. 55

tio. Cicero: Qui uero (inquit) ex ijs qui horum scelerum principes fuerunt, & prater ceteros in omni Religione impij: non solum uita cruciati atque dedecore, uerum & sepultura ac Iustitia exequiarum caruerunt.

INTERPRETATIO.

In urbe ne sepelito.) Refert Cicero omnia haec ferè translata esse de Solonis Legibus. Noluerunt autem ucteres, cadauera humana in Ciuitate sepeliri. Et ad hunc Gentium morem alludit quod in Euangelio dicitur: elatum esse mortuum adolescentem, quem CHRISTVS ueniens ad Ciuitatem, matri suae restituit. Luc. 7. Sed apud nos aboleuit hic mos.

Néue urito.) Solebant enim eo tempore cadauera posteaquam aliquot diebus aqua calida lauassent, incendere, ac sequente die reliquias in sepulchrum condere.

Ne facito rogam.) Eodè pertinet quò praecedens clausula, scilicet ne rogam, hoc est, strues lignorum fiat in urbe ad cremanda cadauera: sic dicitur, quòd in eo manes rogari solerent. Est autem

D 4 ratio

ratio huius prohibitionis, ut cuitentur incendiiorū pericula, quæ ex circumuolantibus flammis possent contingere.

Ascia ne polito.) Hoc est, ne expolias sepulchra quibuslibet artificiosis structuris. Solebant enim nimio quodā fastu nimioq; sumptu exornare sepulchra. Quod CHRĪSTVS quoq; cum Iudæis exposulat, qui Prophetarum sepulchris ornamenta addebant, cum corpora nequiter occidissent, Matth. 23.

Ascia quippe dicta ab *abscindendo*, instrumentum est quo fabricæ materiæ dolantur.

Mulieres genas ne radunto.) Vetat Lex mulieres radere genas, id est, eam partem faciei quæ oculis subiecta est: id quod in funeris pompa fieri solebat.

Néue lessum funeris ergô habento.) Cicero refert ueteres interpretes Sext. Aelium et L. Accilium, non satis intellexisse hæc uerba, ipsi s̄ ingenuè id fatentibus. Secutus tamen Lælius, interpretatur *Lessum*, quasi lugubrem eiulationem, ut nox ipsa significat. Quod eò magis (inquit) iudicauerum esse: quia Lex Solonis id ipsum uetat.

Ergô

Ergô autem aduerbiū hic est, et ponitur pro causa. Ut funeris ergô, hoc est, funeris causa, uel gratia. Quomodo frequenter prisca utuntur. Vergi. li. VI. Illius ergô Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes.

Homini mortuo, ne ossa legito.) Prohibet Lex hominis mortui ossa colligi, quæ commendari terræ uolebat. Excepit tamen Solonis sententia bellicam peregrinamq; mortem, ut tum ossa legi ac domum perferri possent.

Rogum bustumue nouum.) Cicero putat bustum appellari Tymbō, quod latine sepulchrū uel monumētū dicimus: idq; huic loco magis cōgruit. Seruius autē sic diffinit apud Vergil. Aenei. XI. Pyra, est lignorum congeries: Rogus, cum ardere cœperit, dicitur: Bustum uero, iam exustū uocatur.

Prohibet igitur Lex: ne quis propius alienas aedes, quàm sexaginta pedibus sepulchra faciat aut rogos.

Vestibulum sepulchri bustumue ne usucapito.) Hoc est, neque aditus sepulchri, neque monumentum ipsum usucapi possit. Sicut enim locus ante ianuam domus, per quem à uia ad aedes itur, dicitur uestibulum: Ita aditum sepulchri nunc

D S cupat

cupat eodem uerbo Vlpianus in. l. iij. §. Sepulchrū autem. ff. De sepul. uiolat. Et in. l. ij. §. Purus autē. ff. De Religio. et sumpti. funer. Sepulchrum est (inquit) ubi corpus mortui ossāue hominis cōdita sunt.

Cum autem locus ille fiat religiosus, consequēs est usucapionē in eo cessare, iuxta regulam. l. V sūcāpionē. Et. l. Vbi Lex, in prim. ff. De usucap. In Sacris enim et Religiosis rebus, non admittitur usucapio.

Ploratus & lamentationes in funere suo latæ sunt.) Sūt sublatae ploratus funebres, quoniā modum excedebant, nec proderat aliquid, præscripsisse formam intra quam fierent. Refert enim Cicero circa exequiarum solennitatem præter ea quæ in XII. tabulis scripta essent, quedam fuisse in more. Honoratorum (inquit) uirorum laudes in concione memoranto, easq; etiam ad cantus, ad tibicinem prosequantur. Cui nomen Neniæ: quo uocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant. Et paulò post: Sequebantur epulæ, quas inibant propinqui coronati: apud quas de mortui laude, cum ni quid ueri erat, prædicatum. Nam mentiri nefas habebatur. Attamen cum id, quod tum lege scripta secundum naturam ordinatum, tum, quod per morem adiectum esset iustis, in nimiam pompam traheretur: contigit, ut quod altera Lex præcepisset, altera

tera uetaret. Posteaquàm enim sumptuosa fieri funera & lamentabilia cœpissent: hac Solonis Lege sublata sunt. Quam eisdem prope uerbis (ait Cicero) nostri uiri, in decimam tabulam coniecerunt.

Ex his fontibus sunt Tit. ff. et . C . De sumpti. fune. De mortu. infer. Itē in Iure Pontificio De sepultu. Et reliquæ passim Leges in hanc causam late: primum, ut pietatem retinerent homines erga morientes: deinde, ne modum in sumptibus excederent & funerum pompis.

Hactenus itaq; de Religione sanciuit Lex XII. tabularum, quæ potissima pars est Iuris publici: uideamus nunc de Magistratibus, ut absoluat de Iure publico disputatio fori. Et sic quidem apparebit, quid sit quod Ulpianus in. l. i. §. Huius studij. ff. De Iusti. & Iur. Publicum Ius (inquit) in Sacris, Sacerdotibus, et Magistratibus consistit. Cicero: Si ergo (ait) quod cum Religione coniunctum est: id autem quantum est? De Sacris credo: de uotis: de ferijs: de sepulchris: & si quid eiusmodi est.

De

60
DE MAGISTRATIBVS
TIT. I I.

Ptimo ordine post Religionē, Lex tractat de Magistratu. Deus enim approbat Imperia, sine quibus nec domus ulla, nec Ciuitas, nec gens, nec hominū uniuersum genus stare, nec rerū natura omnis, nec ipse mundus potest, ut Cicero dicit. Porro, nō magis sine Magistratu Ciuitas: q̄ nauis sine gubernatore, salua esse potest.

Magistratum itaq; hæc est uis, ut præsent, præscribāt quæ sunt recta & utilia, & coniuncta cum Legibus. Ut enim (ait Cicero) Magistratibus Leges: Ita Populo præsent Magistratus: uereq; dici potest: Magistratum, Legem esse loquentē: Legem autem, mutum Magistratum. Et profecto quid profuerit multas habere Leges, nisi sint qui moderentur ac rectè distribuunt? Quocirca Pomponius in. l. ij. §. Post originem. ff. De origi. Iur. loquens de Magistratibus: Quia (inquit) ut exposuimus, per eos qui Iuri dicendo præsent, effectus rei accipitur. Parum est enim Ius in Ciuitate esse, nisi sint qui Iura reddere possint. Vide quā pulchrè accedant hæc sententiæ Apostoli Roma. 13. qui tradit: potestatem, ordinationem DEI esse.

Quis

Quis igitur non obtemperet Ius dicenti auctoritate omnipotentis DEI? Nec uero solum ut obtemperent obedientq; Magistratibus: sed etiam ut eos colant diligentq; requiratur, teste Cicerone. Nam (ait) & qui imperat, paruert aliquando necesse est: & qui modeste paret, uidetur, qui aliquando imperet, dignus esse. Bone DEVSquam sunt istæ uoces dignæ ut semper meditemur. Plus enim conferunt lucis ad Ciuilem disciplinam, quàm omnes Doctorum Iuris uerboſi commentarij.

DE MAGISTRATIBVS
CIVILIBVS.
CAPVT I.

Iusta Imperia funto, ijsq; Ciues modestę ac sine recusatione parento.

Magistratus nec obedientem & nocuum Ciuem, multa, uinculis, uerberibusue coercendo: ni par maiorę potestas Populusq; prohibessit, ad quos prouocatio esto.

Cũ Magistratus iudicassit irrogassitue: per Populum multa, pœnę certatio esto.

Ecce

Ecce, quàm breui grauitate, in conspectu posita est omnium Magistratum descriptio, quatenus ad Ciuitatem Orbis principem Romam attinet. Nā sic habitote (inquit Cicero) Magistratibus, ijsq; qui praesunt, contineri Rempublicam: & eorum compositione, quod cuiusq; in Republica genus sit, intelligi. Porro, nihil grauius dici potuit & naturae conuenientius, quàm necessarium esse Magistratum, cui omnes obtemperent.

Huic consequens est, non censeri hominem, cui legitima potestas displiceat. Nec ulla Gens tam impudens fuit unquam, quae prorsus Imperium repudiaret, quanquam saepè mutatum sit, nō tam Regni, quā Regis uitio. Quibus autē Regia potestas, qua omnes Gētes ab initio sunt usi, nō placuit: nō ij nemini, sed non semper uni parēre uoluerunt, teste Cicerone.

INTERPRETATIO.

Iusta Imperia sunt.) Maximam habent
 Emphasin ista uerba, quae sicut & reliqua, non sic legenda sunt, quasi historiam aliquam legas sensu superficiali, ut sic dicam: sed intus est respicienda uis atq; potestas, admonente Celso in. l. Scire. ff. De Legib. Cicero quoq; otiosam lectionem improbas: Nam ueteres (inquit) uerbotenus, acute quidem illi:
 sed

sed non ad hunc usum Popularem atq; Civilem, de Republica differebant.

Itaq; Iusta Imperia Lex statuit, hoc est, secundum naturalem rationem uera, & in omnibus Reipublice partibus absoluta, receptaq; à sapientissimis hominibus communi consensu: quibus primo de uelut bonorum morum ac instituendæ uitæ parentibus, Ciues libenter pareant, non tam metu potarum, quàm honestatis amore. Hæc omnia enim sub appellatione huius uerbi (Iusta) comprehendit Lex. Interim reiiciens planè Tyrannidem, quæ neque diuturna est, neq; felicem habet exitum.

Et quamuis olim inter Tyrannidem & Iustum Imperium nihil interesset, cum Tyranni dicerentur domini & Reges, qui plenam haberent in subditos potestatem, quales erant plerunq; uiri spectatæ uirtutis: ut apud Vergilium: Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse Tyranni: Tamen cum postea crescente hominum malicia, uel quadam & ex animi libidine, non uerò Iure aut Legibus pleriq; regnare coepissent, ad eos tantum Tyranni nomen restrictum est. Et quò magis patella dignum haberet operculum, quale fuit Imperium, talis erat subditorum amor & obedientia. Exemplis scatenent omnes historie.

Hinc sunt omnes Tituli ac Leges quæ de Magistrat

gistratibus, eorumq; officio tractant in Iure Ciuili
 & Pontificio: ut. ff. & C. De Senatori. De offici.
 Consu. De offici. Præsidi. De Iurisdic. omni. Iudic.
 Si quis Ius dicent. non obtempe. De maiori. & obe
 dien. Et cæteri id genus.

Magistratus nec obedientem & nocuū
 Ciuem multctis.) Hic tradit Lex usum gladij,
 quem Apostolus mira grauitate tractat Roman. 13.
 Coërcet enim malos, multctis, uinculis, uerberibus: ut
 qui nulla Iuris & Aequitatis ratione moueri ad o
 bediendum uolunt.

Quid autem distet multa à poena, tractant Vl
 pianus in. l. Aliud est fraus. §. j. Et Paulus in. l. Si
 qua poena. ff. De uerbor. significa.

Ni par maiorūe potestas.) Sancit his uer
 bis potestatem Tribunorum plebis, quam primum
 Xuii ex Solonis Legibus Romam attulerunt, quæ
 postea à Valerio Publicola, Sylla, multisq; alijs mo
 derationem accepit. Magna enim orta fuit seditio
 inter Patres & plebem, quòd nimiam quandam do
 minationem in Ciues exercere uiderentur. Necess
 sariò igitur inuentum est temperamentum quod
 dam Tribunitiæ potestatis, de qua inferius nomina
 tim dicetur. Quamobrem (inquit Cicero) in ista qui
 dem

dem re uehementer Syllam probo, qui Tribuni Plebis sua Lege, iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit.

De potestate autem Tribunitia quid sentiendū sit: salutaris ne, an ad seditionem in Republica olim nata uideri debeat: Cicero longe pulcherrima disputatione tractat, recensens multa uitia quæ sub Tribuni accidissent. Tandem diffinit: pro ratione temporum fuisse necessariam, adeoq; in ea una fuisse Ciuitatis salutem. Vitia quidem (inquiens) Tribunatus, præclare, Quinte perspicis: sed est iniqua in omni re accusanda, prætermis̄is bonis, malorū enumeratio uitiorumq; selectio. Nam isto quidem modo, uel Consulatus uituperabilis est, si Consulū quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor in ista ipsa potestate inesse quiddā mali: sed bonum quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. Nimia potestas est Tribunorum Plebis: quis negat? Sed uis Populi multò uehementior multoq; sæuior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet. Dux enim suo periculo progredi cogitat: Populi impetus, periculi rationem sui non habet.

Rectè quidem hunc Magistratum Cicero intelligi uult, non de Tribunitio furore, qualē Triginta illi Athenis exercuerunt, qui sublati pessimo ex

E cnplo

emplo Iudicijs, quasi publicam carnificinam exhibuerunt: Sed de moderata quadam intercessionem, ne quis iniuste lederetur per Senatum, à quo propter hoc Ius prouocandi ad Populum, hac Lege conceditur. De his omnibus inferius plura.

Per Populum multæ pœnæ certatio esto.) Sic enim prisca plerunq; sine coniunctione multa proferebant, ut equum bonum, multæ pœnæ. Certationem autem pro cognitione suprema dixit. Certat enim is, qui punire uult, cum eo, qui defensione dignum se contendit extremo apud Populum periculo.

DE MAGISTRATIBVS MILITARIBVS,
CAP. II.

Militiæ ab eo qui imperabit, prouocatio ne esto.

Quodq; is qui bellum gerat imperabit, Ius ratiq; esto.

Minores Magistratus periti Iuris plures in prælia sunt.

Militiæ quibus iussi erunt, imperato, eorumq; Tribuni sunt.

Domini

Domi pecuniam publicā custodiunto.
Vincula fontium seruanto: capitalia † iudicanto. † *Aliis uindicantū to.*
Aes, argentum, aurū publicè signāto.
Lites contractas iudicanto.
Quodcunq; Senatus decreuerit, agūto.

INTERPRETATIO.

Militiæ ab eo qui imperabit.) *Multis olim Magistratibus, aut rectius, multis Magistratus militaris appellationibus, Romani utebantur in re militari, ueluti in arduo Reipublicæ negotio: quibus exercitum totum committerent. Nam aliās Imperatores designabant, aliās Consules, aliās Dictatores. Itaq; ab his prouocari, uetat hæc Lex: quia res bellica uult expeditionem celerem, nullamq; morā admittit, quæ per prouocationem cōtingere solet.*

Quodq; is qui bellum gerat.) *Qua ratione paulò antè statuit Lex, ne ab Imperatore appellatur: eadē nunc sancit, ut Ius ratumq; sit, quicquid in re militari iusserit. Nisi enim disciplina diligenter obseruetur in exercitu, actum fuerit de belli successu felici.*

Minores Magistratus periti Iuris.)

E 2 Optima

Optima ratione hac Lege statutum fuit, ut minores aliquot Magistratus ijdemq; periti Iuris, comitari tur belli duces. Nam neq; domi, neq; foris Iustitiã contemnere oportet. Quam ob rem Romanus Senatus publicè tales legebat, quo magis libere fungi possent officio suo, qui adessent Imperatoribus in exercitu. Sic Vespasianus ad expeditionem contra Iudeos, usus est legatis, ac inter illos maiore filio suo Tito. Itidem Cæsar in Gallijs multos habebat Legatos, quorum consilio utebatur. Et hi quidem nisi Iuris periti, nullum consilium dare potuissent. Quippe, quòd consiliorum rationem, cum legibus oportet esse coniunctam, ut grauißime dicit Iustinianus in proœ. Instituti. Imperatoriam (inquiens) Maiestatem, non solum armis decoratam, sed etiam Legibus oportet esse armatam.

Militiæ, quibus iussi erunt imperanto) Hoc est: Quisq; sui Imperij officijq; ad rem militarem demandati, rationem diligentissimè habeat. Liuius lib. VIII. Magistratum militarium Imperia, hoc ordine obseruata fuisse scribit: Videlicet: ut miles, Centurioni: Centurio rursus Tribuno: Tribunus, Legato: Legatus, Consuli: Magister equitũ autem ac predicti omnes, dictatori parerent. Quod tamen intellige de quocunq; Magistratu, cui totus committeretur exercitus.

Eorumq;

Eorumq; Tribuni funto.) De Tribuni
 militum hoc oportet intelligi: nam Tribunorū Ple
 bis, supra mētio facta est. Tribuni autem militum,
 à tribuendo Iure sunt dicti: solcbantq; aliās ab Im
 peratore exercitus, aliās à Consule, aliās ab ipso
 Populo Romano creari. Horum officium tractans
 Macer in. l. Officiū. §. ulti. ff. De re milita. Officiū
 (inquit) tribunorum est, uel eorū qui exercitui prae
 sunt: milites in castris continere: & ad exercita
 tionem perducere: clauēs portarum suscipere: ui
 giliās interdum circumire: frumentationibus com
 militonum interesse: frumentum probare: fraudem
 mensurae coërcere: delicta secundum suae auctori
 tatis modum castigare: principijs frequenter inter
 esse: querelas cōmilitonum audire: uoletudinarios
 inspicere. Quomodo autem irreuerentes milites,
 qui Tribuni non obtemperabant, puniēdi essent
 idem Macer in. l. seq. §. Irreuerēs, eleganter adije
 sit. Alij quoq; Tribuni post Leges XII. tabularū,
 Consulari propemodum potestate creari coepe
 runt, de quibus infra dicitur. Nam singuli Magis
 tratus minores, ad excelsiorem paulatim dignitas
 tem ascenderunt, donec omnes ferē mutarentur in
 aliam formam, ut ex Pomponio uidebimus.

Domi pecuniā publicam custodiūto.)

E 3 E4

Ea ferè quæ ad officium Tribunorum militum pertinebant, ex his intelliges, quæ paulò antè secundū Macrum Iurisc. retulimus. Hic adijcitur (ut uides) munus custodiendæ pecuniæ publicæ, domi scilicet, non in castris. Item, æs, argentum, & aurum publicè signabat Tribunus. Quocirca ne fallamur, admonendi sumus: Aeris signandi quidem usum, nondum peruenisse ad Romanorum Rempubiã, cum ex Græcia adferrentur XII. tabulæ, ut ex .l. i. ff. De contrahen. empti. liquidò apparet: Olim enim (inquit Paulus) non ita erat nummus. Veruntamen cum posticà usus hominum ipsaq; rerum necessitas materiã formã publicã percuti postularet (quã nunc monetam dicimus) adiectum id muneris fuit Tribunis militum: ideoq; de eo facta est mentio in tabulis: nõ à Solone, sed à Romanis, sicut de plerisq; alijs rebus. Idq; Cicero insinuans: De sepulchris autem (inquit) nihil est apud Solonẽ amplius, quàm ne quis ea delect, nèc alienum inferat. Quasi uerò dicat: Reliqua sunt à nostris adiecta.

Quodcũq; Senatus decreuerit, agũto.)
 Hæc est generalis clausula, per quam omnia rectè concluduntur. Quando enim non omnia in speciẽ de officijs Magistratum militarium tradi possunt: una fuerit summa sententiã, ut agant singuli quicquid

XII. TABVL. 71

quid Senatus Romanus pro re nata conditioneque
temporis, decreuerit.

DE AEDILIBVS.

CAP. III.

Vntoq; Aediles curatores Vr
bis : annonæ : ludorumq; so
lennium.

Ollisq; ad honoris amplio
ris gradum, is primus ascensus esto.

INTERPRETATIO.

Suntoq; Aediles curatores Urbis.) Aedi
litas, Prætura, Tribunatus, Quæstura, et aliæ id ge
nus: dignitates erant minores, adeoq; primum ple
beie, ut Plutarchus scribit: sed temporis successu ad
magnum honoris fastigium perductæ. Aedilium
itaq; officium erat, curare Urbem publicè, sicut pa
ter familiâs priuatum curat familiâ: præsertim, quæ
tenus ad annonam, hoc est, prouentum frugum aliã
rumq; rerum cuiuslibet anni pertinebat: in quibus
sanè alimonia uitæ cõsistit. Ludos quoq; curabant,
quoniam his frequenter utebantur ueteres, partim
ad lætitiã Populi publicam, partim ad placandos

E 4 Deos.

Deos, ut supra dictum est. De his Aedilibus, & de inde factis Curulibus, ex Pomponio quæ hic desunt, infra supplebuntur.

Ollisq; ad honoris amplioris gradū.)
 Optima ratione Romani certè uiri prudentes, in deferendis Magistratibus ordinem obseruabāt, ab inferiore ad ampliorem. Porro omnibus quidem in rebus, ordo secundum naturam necessarius est: sed tamen in Magistratu descendo maximam ac peculiarem quandam uim habet. Primū, ut hominis ingenium rectè cognoscatur: cū Magistratus qualis quisque sit, statim indicare soleat. Deinde, ut expoliatur ciues negocijs vulgaribus ad arduas res agendas. quoniam pulchrius est parari, q̄ creari nobilē. O uenerandam antiquitatem, ut Iustinianus rectè uocat, à qua & eruditum se fatetur in. §. ulti. Instit. De adopti. Nam uarijs & grauib; omnium rerum exemplis scatet. Quid rogo salubrius Reipublicæ fuerit, quàm hunc ordinem in omnibus Ciuitatibus imitari, ut non statim rudes ac nullo gesti officij argumento probati, rapiantur ad summum administrandæ Reipublicæ gradum & ordinem?

Non possum me hoc loco conuincere, quin ex parte eadem cum criticis quibusdam, qui tam sunt amantissimi, ut utilem illum longe q; pulcherrimum in omnibus

bus Academijs receptum ordinem titulosq; aut cō-
temnere, aut etiam improbare nō erubescant. Qua-
si uerò uani sine omniū literatorum ordines. Quid
(inquiunt) est Doctoris titulus: quid Licentiatū:
quid Baccalaurei, nisi pecuniarum nūdinationes?
et reliqua id genus ineptiarum multa effutiant.

Verū legant insulsi homines, quid scribāt crudis-
ti omnium seculorum in bonis artibus antesignari.
Quomodo præparādi sint per ordinem studiosi, ab
incunabilis literarum ad grauiores disciplinas: in
quas ne tanq̄ sus in rosas irruerent, quā diligēter
sint à Præceptoribus uires ingenij perpendendæ.
Et quā tale in bonis artibus iudicium nullo possit
fieri modo, nisi in classes diuidantur studia, & sine
gulis classibus tituli accommodentur, quibus alij ab
alijs in scholastica ratione discernantur. Quales
sunt à Lauri bacca, baccalaureatus, magisterij, Li-
centiæ & Doctoratus. Hæc inquam perpendant,
si uoluerint, iniqui censors, & facile uidebunt erō-
rorem suum uel conscientia dictante. Interim rede-
amus ad Magistratum ordines.

E S DE

L E G E S
DE CENSORIBVS.
CAP. IIII.

Enfores Populi, Ciuitates, soboles, familias, pecuniasq; cēfento.

Vrbis templa, uias, aquas, ararium, uectigalia tuento.

Populiq; partes in tribus distribuūto.

Exinde † pecunia, Ciuitatis ordines partiuntō.

Equitum peditumq; prolē describūto.

Cœlibes esse prohibento.

Mores populi regunto.

Probrum in Senatu ne relinquuntō.

Bini funto: Magistratum quinquenniū habento.

Reliqui Magistratus annui funto: eaq; potestas semper esto.

INTERPRETATIO.

Existimat Liuius Censorum ordinem post XII. tabulas Romæ cœpisse, de quibus multa scribit. Fuisse autem hunc Magistratum, quatenus ad honestā uiuendi cognitionem attinebat, omnium principē, uel hinc

† Alias
pecunias
ut per.

uel hinc apparet: quòd Senatu mouebant Censores: Item publicorum ac priuatorum locorum, nuptiarum, conuiuiorum, equorumque rationem habebant: quid denique quisque ageret, diligenter inquirebant.

Censores autè quasi magistri morum, dicti sunt à censendo, hoc est, arbitrando, quoniam (ut dicit Festus) quisque tamè sua aestimabat, quantũ illi censuissent: erantq; & rerum et morum Censores. Plutarchus in Aemilio: Censura (inquit) maximæ omnium Magistratum reuerentiæ, plurimæ potestatis: tum in alijs rebus, tum maximè ad morũ emendationem. Nam Senatores è Senatu remouere potest: Equitibus equos adimere: ex Plebeijs ærarios facere: notare infamia: censum agere: lustrum condere.

Reliqua serè huius loci, non indigent explanatione, uel mediocriter eruditis non ignota.

Populiq; partes in tribus distributo.) Crebrior sententia est, Tribus dictas à tributo dādo, & uarijs modis Populum Romanum in partes distributum fuisse. Israëlita duodecim tribus habebant, de quibus multa in ueteri testamento.

Exinde pecunia, Ciuitatis ordines partiuuto.) Corruptè hic locus circumfertur
sic in

fic in quibusdam codicibus : Exinde pecunias per
 Ciuitatis ordines partiunt. Quasi uerò Romanū
 unquam admiserint communionem rerum, scilicet
 ut alterius fortunæ alteri diuiderentur. Hic igitur
 est sensus. Ad Censores pertinebat distribuere Po-
 pulum in ordinem, secundum uniuscuiusq; pecuniā
 & rei familiaris qualitatem: ne & sibi, & suis, to-
 tiq; Reipublicæ dedecori essent. Cœperunt autem
 tandem tres ordines Romæ: Senatorius: Equestris;
 & Plebeius, de quibus infra.

Cœlibes esse prohibent.) Magnam uete-
 res curam egerunt, ut Urbem Romanam ciuibus re-
 plerent amplioremq; facerent. Quamobrem mul-
 tā permittebant libertatē inhabitatoribus, quò plu-
 res ad se allicerent. Et hoc consilio Lex cœlibē ui-
 tam prohibet, nuptiasq; præcipit, secuta Platonem,
 qui à trigesimo anno usq; ad annum trigessimū quin-
 tum ducendam esse uxorem putauit, alioquin puni-
 endum esse matrimonij cōtemptorem. Et cum hæc
 Lex, à quibusdā iniquitatis incusaretur, respōsum
 est à Censoribus : Naturam sicut nascendi: ita gi-
 gnendi procreandiq; Legem præscribere. Rectè
 quidem illi. Nam naturæ author DEVS, creato ho-
 mine dixit: Crescite & multiplicamini.

Fuerunt autem hæc, temporibus illis consenta-

ncæ.

nea. Nam & multæ olim nuptiæ concedebantur Iudeis, ut multiplicaretur hominum genus secundum promissionem DEI. Verum cum omnia essent satis impleta in filio eius CHRISTO seruatore nostro: neq; multis nunc uxoribus, neq; Edicto de contrahendis nuptijs opus est. Quare & Apostolus, et omnes Legislatores relinquunt liberum nuptiale negocium, ut qui ligatus sit, maneat: qui liber fuerit, non urgeatur ad matrimonium.

Quocirca, cum alicui legabatur in testamento sub conditione: si nõ contraheret nuptias, aut si cœlibem ageret uitam: num tale legatum, reiecta conditione deberetur: magnæ fuerunt inter Iurisperitos altercationes. Ideo Leges aliquot introductæ sunt, & Senatusconsulta, & cautiones: ut in .l. Sed si hoc. §. ult. ff. De conditi. & demonstrati. l. Cum filius. §. Qui Mutianam. ff. De legat. ij. Et. C. De indict. uiduita. tollen. Nouell. De nupti. §. Vnde sancimus. Et. §. Quia uerò.

Profecto, sicut ueteres curarunt, ut replerentur Ciuitates: Ita nunc magis sollicitos esse oportet omnes Magistratus, quomodo purgent eas masculis hominibus, & fortassis expediret non tam frequentes esse nonnullas Vrbes. Reliqua tacco.

Probrum in Senatu ne relinquunt.)

Hoc

Hoc est: Id curent Censores, ne quis in Senatu sit; qui probro & infamia notandus uideatur. Vnde in historijs passim legimus multos Senatu motos fuisse: multis ademptos equos, ut in plebeiam ordinem redigerentur.

Eaq; potestas semper esto.) Nam & uicia morum nunquam cessabunt, quae Censurae causam praebuerunt: Ergo nec censuram oportet cessare. Nec etiam deest ratio, quare hic Magistratus quinquennalis esset, ceteris ultra annum non permissis. Nam munus istud censendi, maiorem libertatem requirebat quam aliae functiones, quae non tantum inuidiae habebant.

Transfertur autem hoc uerbum ad alias significationes, quae tamen ex ista causam trahunt: Ut censura accipiatur pro seueritate, correctione, & decreto. Vnde censuram Ecclesiasticam dicimus.

DE PRAETORIBVS.

CAP. V.

Iuris disceptor, qui priuata iudicet iudicari ue iubeat, Praetor esto.

Is Iuris Ciuilis custos esto: huic potestati parento.

Quot-

Quotcumq; Senatus creuerit, Populus
 de iusserit, tot sunt.

INTERPRETATIO.

Iuris disceptator.) Qualem Lex hoc loco de
 scribit Prætorē, Romani ante Leges XII. tabu-
 larum prorsus ignorarunt. Quilibet enim Magis-
 tratus cum exercitui præesset, Prætor dicebatur.
 à præeundo secundum Varronem: quòd in re mili-
 tari præiret. Vnde & Imperatores aliquādo dicti
 sunt Prætores. Cicero ad Herē. Epaminūdas The-
 banorum Imperator ei, qui sibi ex Legge successer-
 rat Prætor, exercitum non tradidit. Verum, cum
 aucta iam mirum in modū Ciuitate Romana, opus
 esset præter Senatū aliquo Magistratu, qui in Vr-
 be, tum Ciuibus, tū peregrinis Ius diceret: appel-
 labant hanc functionem Præturam: quoniam signi-
 ficatio uerbi à præeundo, uidebatur admodum qua-
 drare.

Fuit itaq; primus Prætor Vrbanus, Furius Cam-
 millus. De hoc inferius plura ex Pomponio.

Interim meminisse oportet, quod supra quoque
 admonuimus: hoc caput à Romanis fuisse adiectum
 Græcis tabulis.

DB

L E G E S
DE DICTATORIBVS.
CAP. VI.

Regio Imperio duo sunt: n̄q̄
præuendo, iudicando, consu-
lendo: Prætores, Iudices, Con-
sules appellantor.

Militiæ summum Ius habent: nemini
parento; salus Populi suprema Lex esto.

INTERPRETATIO.

- Regio Imperio duo sunt.) Hunc locum
intelligi oportet de Dictatoribus, de quibus infra
dicemus. Appellat eos uarijs nominibus, sed non Di-
ctatores. Vnde conijciendum est: rem ipsam esse ue-
tustiore nomine, ut pleraq; alia. Ceterum, uerba
(Regio Imperio) satis ostendunt Dictatores hic
describi.

Dicti autem sunt Prætores, quòd Militiæ sum-
mum Ius haberent. Itaq; nec alibi, quam in exerci-
tu, eis hæc appellatio conueniebat, cum in Vrbe lon-
ga esset differentia inter Dictatores & Prætores.
Idq; est quod Lex dicit: præuendo, iudicando. In
exercitu enim, & præibant, & iudicabant sine ulla
prouocatione.

Militæ

Militaris igitur res hanc appellationem peperit. Sic & porta in castris, qua exercitus ad prætiū educabatur, Prætoria dicta fuit. Item, tabernaculū in quo Consules degebant, Prætorium fuit appellatum. Et Prætoria cohors, que à Prætoribus, hoc est, à Consule nunquam discederet in bello, ob custodiam corporis, teste Festo. Africanum autem inter omnes primum delegisse sibi aliquot fortissimos, qui lateri eius adherentes, omnibus alijs muneribus ut carent, stipendioq; maiore honorarentur, literis proditum est: quanquam apud alios multi id antea quoq; fecissent. Quem morem secuti sunt omnes, tum in bello, tum domi, præsertim ortis civilibus discordijs. Iulius Cæsar propter inimicos aliquandiu usus est custodia corporis, & Prætoria cohorte Hispanorū. Tandem nimia quadam cōfidentia, maluit semel insidias undiq; imminētes subire, q̄ cauere semper: ideoq; custodiam remouit, & haud dubiè inimicis maximam insidiandi ansam præstitit: ut euentus tanti uiri nos admonere debeat, ne uitiosa securitate periculum subeamus, quod euitare licet.

Vtuntur et hodie Principes nostri custodia corporis, optimo Iure & exemplo.

Militiæ summum Ius habento.) Hic locus accedit, adeoq; lucem adfert illi, qui est suprā

in Cap. ij. Militiæ ab eo qui imperabit, prouocatio
 ne esto. Quodq; is qui bellum gerat imperasset, ius
 ratumq; esto. Per hoc enim disciplinam militarem
 ad amussim obseruabant maiores, quod à præscri-
 pto Ducis, ne digitum quidem latum discedere lice-
 ret. Modestinus in. l. iij. §. penulti. ff. De re milita.
 In bello (ait) qui rem à Duce prohibitam fecit, aut
 mandatum nõ seruauit: capite punitur, etiamsi res
 bene gesserit. Quare Macr in. l. Officium. ff. eod.
 tit. Officium (inquit) regentis exercitum, non tantũ
 in danda, sed etiam in obseruanda disciplina confi-
 sit. Extant in historijs exempla: Consules. ne filijs
 quidem suis pepercisse, quod sine iussu eorum con-
 seruissent manus cum hoste.

Salus populi, suprema Lex esto.) Omnes
 Leges quæ ad priuatam utilitatem pertinent, infæ-
 riores esse debent publica salute Populi: præsertim,
 finis instituti belli, & quæcumq; militiæ aguntur, nõ
 aliò referenda sunt, q̃ ad Reipublicæ commodũ ac
 defensionem. Sicut enim omnium nauarum finis est
 incolumitas nauis, tametsi diuersa sint officia, & uti-
 litas proinde ad unumquẽq; reditura sit sigillatim,
 ut salui perueniant in portum: Ita finis omnium ci-
 uiam domi & militiæ, est publica salus seu defensio
 Reipublicæ, qua percunte, nemo potest esse incolu-

mis

mis. Tractat eleganter Cicero De finib. lib. V. Iulianus in. l. Ita vulneratus. §. ulti. ff. Ad Leg. Aquili. Et. l. j. §. ulti. C. De caduc. tollen. Nouell. De heredi. & Falcidi. in princ.

Huc pertinent omnes Leges, quæ tractant De publicis rebus non alienandis: non usucapicndis: nõ intercipiendis, cæteraq; id genus. Latè enim patet hic fons publicæ salutis, unde suprema Lex in Ciuili statu promanauit.

DE TEMPORIBVS MAGISTRATVVM.
CAP. VII.

*E*undem Magistratum, ni interfuerint X. anni, ne quis capito.

Ciuitatem annali Lege seruanto.

INTERPRETATIO.

Eundem Magistratum.) Grauißima ratio ne statutum hoc fuit, ne quis eundem Magistratum intra X. annos repeteret: Videlicet, ut ciuitaretur occasio per diuturnum Magistratũ occupãda Reſ

E 2 publicis

publicæ: quod multos sepè tentasse, literis proditum est. Tametsi tandem Iulius Cæsar contempto Iure, perpetuos honores totumq; Imperium, sed certè infeliciter arripuit.

Hanc Legē secuti sunt Imperatores, mutato tamen decennio in quinquenniū, ad repetendos eosdē honores. Iurisperiti atq; Iustinianus, cæteris Ciuitatibus idem Ius diffiniunt uelut optimum, in Tit. ff. De muneri. & honorib. Vbi Callistratus in. l. Honor: multa de honorum ordine eleganter tractat. Itaq; in Tit. ff. De uacati. & excusati. muner. Et C. Ad Leg. Iul. de ambit. Item: De honori. non continuan. l. ij. lib. X. Nouell. De defensori. Ciui. in fi. Ne perpetua (inquit Iustinianus) eius sollicitudinis continuatione, & fraudulenta per singula biennia renouatione, aliquibus prædicta administratio usque in infinitum extendatur.

Extant exempla uenerandæ uetustatis, quibus intelligi potest, multos prudentes ac certè bonos uiros, recusasse perpetuum Magistratum etiam cū offerretur. Fabius enim Maxi. Consulatu à patre suo, auo, ac proauo sepius: à se autem quinquies gesto: deinde filio eius omnium cōsensu oblato: diligenter cum Populo agebat, ut aliquando uacationem huius honoris genti Fabie daret: ne maximum Imperium in una familia contineretur. Eas,

dem

dem ratione Q. Cincinnatus continuationē Cōsulatus oblatam, recusauit. Et mirum dictu, quā festinanter optimus ille uir, Dictaturæ à se feliciter gestæ insignia, reiecerit potiusquā deposuerit. Mitem Rutilius, iterum Censor creari noluit: longâ oratione reprehendens Populum, quò tantam potestatem uni uellent esse perpetuam.

Quatenus autem ista Magistratum et annue Legis obseruatio in forū perducì possit ac debeat: cuiusq; loci mores, conditio, temporisq; ratio factò le commonstrabit.

DE DICTATORIS OFFICIO.

CAP. VIII.

St siquādo duellum grauius, discordiæ ciuium: estunto ne amplius sex mēses, si Senatus creuerit.

Iedm Iuris quod duo consules, tenēto. Isq; aue sinistra dictus, Populi magister esto.

Aequitatem quicunq; regat, habeto pari Iure cum eo quicunq; erit Iuris discipulator.

Ast quando Cōsulis est: Magistratusue

F 3 Popu

86 L E G E S
Populi, nec reliqui Magistratus, ne funto.

De Dictatoris munere profequitur, quanto tem-
pore duraret olim: quo ritu, creandus: qua denique
preditus esset potestate.

INTERPRETATIO.

Ast si quando duellum grauius.) Quasi
sic dicat: Nō oportet semper in Republica esse Re-
gium hoc Imperium penes duos duntaxat, qui sum-
mum Ius habeant, neminiq; obtemperent: Verum
tunc duntaxat, cum grauius inopinatumq; bellum,
aut implacabiles ciuium discordiæ inciderint, quo-
rum utrunq; summam auctoritatem requirit.

Dictaturam autem, Albanos priusquam Roma-
nos habuisse, Feneftella testimonio Liiij refert, &
est uerisimile: quoniam in his tabulis non nisi uetus-
ta, & quæ ab alijs Gentibus exemplo didicerunt
Romani, tractantur. Erat itaq; extraordinarius et
summus Magistratus, ad quem non nisi in maximo
periculo, uelut ad sacram anchoram & ultimum re-
medium, confugiebatur. In hunc enim quicquid Ro-
manæ ditionis esset, transfundi consuevit: adeo ut
non alij Magistratus interim essent. Qua ratione,
& due secures præcedentibus lictoribus, & cæte

74 Re.

Et Regia insignia illis attribui solebant.

Prætextu huius summi Magistratus, primum Sylla, deinde Iulius Cæsar, Romanam Rempublicam oppresserunt: cum non sex menses, sed semper retenerent, scilicet ut sic Dictatores dicti, cuitarent nomen Tyrannidis. Hanc autem arripiendi Imperij occasionem, ut cuitarent Romani, semestrẽ esse uoluerunt tantam potestatem, nec aliter, nisi Senatus decreuisset esse necessarium, admittebant.

Idem Iuris.) Diffinit potestatem Dictatoris, que tanta fuit, quanta Consulis, id est, summa.

Iscp̄ aue sinistra dictus.) Hoc est, prospera aue. Nam auspiciam si uidebatur aduersum, prohibebat suscipere dictaturam. Vnde iam nunc dicimus, bonis aut malis auibus aliquid fieri. Et hac ratione Dictator appellatus est, quia creabatur uiuis uoce, non suffragijs.

Magister ciuium autem uocatus est: quia in casu ciuis animaduertere ei licebat, à quo nec pro uocabatur. Hinc qui potestatem aliquam de publico haberet, Magistratus est appellatus. In summa, Regiam planè potestatem habebat, solo nomine à Rege distans, et temporis semestris ratione, teste Erenestella.

Aequitatem quicumque regat.) Hoc est
 Qui ad talem dictus fuerit summam regendi potes-
 tatem, is Aequitatis & Iustitiae religiosus sit simili
 modo, atque omnes Iudices aequum & bonum sem-
 per pra oculis habere debent.

Et tacite Lex insinuat differentiam inter Dicta-
 torem ex corpore Patrum, uel Plebe creatum (nam
 & ex plebe creati mox coeperunt in bello cum Fa-
 liscis, teste Fenestella) & cum qui ex Consule Dicta-
 tor saluaretur. Ideoq; subiungit: ast quando Consu-
 lis : quae dictio diuersitatem sensus significare solet.

Ast quando Consul is est.) Quasi dicat:
 Hoc peculiariter obseruandum, ut quando Consu-
 lis est, seu quando ex Consule creatur Dictator: tunc
 duabus concurrentibus in unum hominem dignitas
 tibus, nullus omnino sit Magistratus, nisi quem ipse
 dixerit. Qua ratione, M. Varro existimat Dicta-
 torem inde appellatum, quod futuros dictare Ma-
 gistratus solitus fuerit.

Originem Dictatorum Pomponius Letus secun-
 dum Octauium Manlium ad id tempus refert, quo
 Latimorum quadraginta Vrbes coniurassent in Ro-
 manos, non parum multum ob id perterritos.

De auspiciis

XII. TABVL.

DE AVSPICIIS, ELECTI
ONIBVS, ALIISQVE
RITIBVS. CAP.

IX.

Reipublicæ auspicia, Patrum
sunt: ollicq; ex se produnt,
qui comitibus creare Consules
rite possunt.

Imperia, Potestates, Legationes, cū Se
natus creuerit, Populusue iusserit, ex urbe
exeunt.

Duella iusta, iuste gerunt.

Socijs parcūto: se & seruos continēto.

Populi sui gloriam augent: domum
cum lude redeunt.

Rei suæ ergo, ne quis Legatus esto.

INTERPRETATIO

Reipublicæ auspicia.) Superius de auspicijs
sive augurijs diximus, quamquē olim Gentes
prorsus nihil ut domi, aut militiae inauspicato age
rent. Appellatum est enim auspiciū, ab auium vo
lantium spectatōne, quasi auis specū: sicut auguriū
à garritu auū, tam in bonā, q̄ in malam partē. Nam
ex auspicijs intelligere se putabant miseri, quid fa
ciendum utiliter, q̄d ue fugiendū ob pernitiē fu

F S turam

turam esset. Ideoq; cum omnia ab auspicijs inciperent, vulgo nunc auspiciari dicimus proincipere. Et Augusti appellantur Imperatores, quasi Religiosa ueneratione ac obseruatione digni, & bonis augurijs admodum profuturi Romanae ditioni gubernanda, sicut ubiq; in Titulis Iustiniani, & apud Iurisconsultos intelligendum est: non ab augendo, ut Accursius totius antiquitatis ignarus, cōmimiscitur.

Hinc Quintilianus auspiciatissimum exordium dixit, pro felicissimum: & augurari pro diuinari usurpamus. Cice. de Diuinitio. lib. ij. Calchas (ait) ex passerum numero, belli Troiani annos auguratus est. Item, inaugurarari, pro cooptari atque consecrari in aliquem ordinem: à quo rursus. contrario modo secludi, recte nuncupamus exaugurari. Ad Gelli. lib. 3. cap. 2.

Itaque auspicia & diuinationes earum rerum quae in Republica, aut faciēda, aut fugenda essent: quiq; in Senatorium ordinem eligere & elegi deberent, ad Patres Iure Senatorio uel Lex pertinerent: quanquam id multis modis immutatum sit, ut ex Pomponio accipiemus.

Comitia autem quorum hi fit mentio, à simul itando dicta: cōueniens sunt populi ad eligendos Magistra

*gistratus. At cōcilia censentur, cum Populi pars cō
uenit. Vnde comitia consularia, Prætoria, Tribuni
tia, Aedititia, et deniq; omnium magistratum cre
andorum nuncupabantur iste populi coitiones.*

*Ceterum, tres differentiæ comitorum fuerant.
Nam quedam calata: quedam curiata: quedam cen
turiata uocabantur. Calata comitia, pro collegio
Pontificum habebantur, inaugurandi Regis uel Fla
minis causa, alioqui semper in foro. Curiata ex curi
ijs, hoc est tribubus constabant. Erant autē Romæ
tribus initio tres: tandē cœperāt esse trigintaquin
que, manente tamen nomine, ut de centurijs agrorū
dicit Columella lib VI. Ex his enim pro conditione
census & ætatis, per lictorem conuocabantur. Cen
turiata deniq; comitia erant, cum per singulas cen
turias calculus unus pro suffragio ferebatur. Sic es
nim ciues ob multitudinem, centenario numero dis
tribuebantur in creandis Consulibus.*

*Imperia, Potestates, Legationes.) Non
solum illud publicè interest, ut imperia & Legati
ones Senatus decreto, iussūque Populi designentur
ad obeundam huiusmodi functionem: Verum etiam
hoc cum primis expedit, ut quo tempore Senatui uti
sum fuerit, pro conditione rerum, modò celerius,
modò tardius, Urbem exeant. Sunt enim multa,
quorum*

quorum conficiendorum maxima spes est in celeritate: & contra, pleraque cunctationem quandam requirunt. Hanc igitur censuram & cognitionem, penes Senatum Populumque esse oportet.

Ex hoc Iure Tituli prodierunt. ff. & C. De officii. Consul. & lega. Item. ff. De legationi. Et. C. lib. X. Vbi de consensu quoque publico, qui in Legationibus rerum maiorum exigitur, multa sunt statuta.

Duella iusta, iuste geruntur.) Gravis sententia est. Porro, multum distant: bellum esse iustum: & iuste geri. Potest enim iustam esse bellum, cum tamen non recte geratur: quemadmodum dixit ille: non tam vincere, quam victoria recte uti oportere. Et ex diuerso, nonnunquam belli causa iniusta est, cum interim in militari disciplina nihil delinquitur à Ducibus. Vtrunque ista Lex complectens: iusta bella, vult iuste geri.

Quid igitur est iustum bellum? Vlpianus sic definit in. l. Hostes. ff. De capti. & posslimi. reuersi. Hostes (ait) sunt, quibus bellum publice Populus Romanus decreuit: uel ipsi, Populo Romano. Ceteri uero, latrunculi uel praedones appellantur. Cicero autem in Officijs, inspecta penitus bellorum causa, pulchre disputat: ob eam tantum causam bellum esse suscipi

fufcipiendum, ut in pace uiuatur. Profectò Iuftitiã belli, ex Iure nature metiri oportet, hoc eſt, ex deſenſione neceſſaria, per. l. Vt uim. ff. De Iuſtit. & Iur.

Iuſtè autem tunc geritur bellum, ut deſcribit Cicerò ibidem, cum parta uictoria cõſeruantur illi, qui nec crudeles, nec immanes in bello fuerũt. Idẽ eſt quod hic dicit Lex: Socijs parcẽdum, eoſq; cum rebus omnibus ſeruandos eſſe. Quod Romani ſemper ſerè ſecuti ſunt.

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos. Tuſculanos enim, Sabinos, Hernicos, & Falifcos, in prælio uictos: non ſolum ſeruarunt, ſed & in Ciuitatem acceperunt. At conerà, Carthaginem & Numãtiam perfidas Ciuitates, funditus euerterũt. In ſumma, plures propemodum prouincias & Ciuitates, uirtute & liberalitate, quàm armorum ui ad Imperium ſuum redegerunt.

Domum cum laude redeunto.) Rebus militaribus feliciter geſtis, Lex uult eos domũ cum laude uenire. Que clauſula haud dubiè ſumpta eſt ex Solonis inſtituto, qui ſemper dicere ſolebat: duabus potiſſimum rebus Rempublicam contineri: præmio, & pœna. Nihil proſectò Romanos ad res magnas ſtrenuè ſubeundas æquè commouit, quàm gloria

ria premium, quod plurimis modis, tū in vita, tam post mortem à maioribus propositum esse uidebāt.

Et hinc primum illud est factum: quòd Dux exercitus re feliciter gesta, Imperator diceretur etiā post bellum: Scilicet referens hoc honoris nomen, quoniam optimum militie sue exemplum dedisset: Idem obseruabatur de ijs, qui sædexis ferendi prouinciam utiliter expediuissent. De hoc enim Plinius accipi uult lib. V I I. capi. X X V I. dum laudes Pompeij recensens: Toties (ait) Imperator, antequam miles. Cicero Philip. 4. Faciā igitur (inquit) ut Imperatores instructa acie solent, quanquam paratissimos milites ad præliandum uideant, ut eos tamen adhortentur. Nunc uerò nomen Imperatoris translatum est ad significandam sacrosanctam Romani Principis dignitatem, ut in Titulis Iustiniani Cesaris & nostrorum Principum maximorum.

Deinde, mos triumphandi, honor qui à Senatu decerneretur omnium maximus, sequebatur uictores. Solenniter autē decernebatur, & causa cognita, secundum Leges triumphales, quarum prima erat: Ne quis triumpharet, nisi quinque milia hostium una clade cecidissent. Secunda: Ut huius rei ueritas apud Quæstores Urbanos assereretur iurisdictione. Ter

do. Tertia: Ne quis ad triumphandum admitteatur, nisi auxisset Imperium, non etiam si recuperasset amissam Prouinciam.

Modus autem triumphandi talis erat. Victores corona, primum laurea, deinde aurea redimiti, curru inaurato, quem quatuor equi albi trahebant, Romam inuehebantur. Præcedebat Senatus: sequebatur Populus: post hunc ordo militaris. Ante currum uictoris, ibant Duces uicti, catenam ferream collo gestantes. Et primum omnium ad templum Iouis Capitolini, deinde per Urbem atque domum reducebantur. Cicero in Pisonem: Quid tandem (inquit) habet iste currus? Quid uicti ante currum Duces? Quid simulachra Oppidorum? Quid aurum? Quid argentum? Quid Legati in equis & Tribuni? Quid clamor militum? Quid tota illa pompa? Quid uehi per Urbem? Vnde sunt qui triumphum à tribus ordinibus: Senatus, Populi, & militum, dici existimant.

Eodem pertinet statuarum laus, quas & post mortem Senatus ei, qui de Republica optimè meritus esset, decernere solebat. Vides ne igitur, quot præmiorum genera produxerint uerba huius Legis: Domum cum laude redeunto: scilicet ut cæteri ad imitationem uirtutis allicerentur?

L E G E S
DE TRIBVNIS PLEBIS.
CAP. X.

Lebes, quos pro se cōtra uim
auxilij ergō, creassit, Tribuni
eius sunt.

Quodq; hi prohibessint;
quodq; plebem rogassint, ratum esto.

Sanctiq; sunt: neue plebem orbam tri
bunis, relinquuntor.

INTERPRETATIO.

Plebes quos pro se.) De Tribunis plebis
multa superius dicta sunt, & plura dicentur ex
Pomponio. Interim obseruent Tyrones Iuris: Ple-
bes hic dici prisca locutione, cum nunc frequenti-
us Plebs dicamus. Gelli. Plebes (inquit) in qua ciuium
gentes Patritie non insunt. Hos Lex uult esse sano-
ctos, hoc est, ab omni iniuria munitos: quoniam au-
xilium ferre solebāt aduersus uim Senatus, erantq;
ciues sine his orbi, quasi amissis defensoribus. Ora-
bus enim propriè dicitur oculis priuatus. Per trans-
lationem autem is intelligitur, quicumq; aliquis re-
chara priuatus sit, ut uxore, liberis, parentibus. Sic
plebes hic orba dicitur, amissis Tribunis.

DE

Omnes Magistratus auspiciū
iudiciūq; habentō.

Exq; hīs Senatus esto: eius
decreta rata suntō.

At si potestas par maiorūe prohibet,
S C. præscripta seruantō.

Is ordo uicio uacato: cæteris specimen
esto.

INTERPRETATIO.

Omnes Magistratus auspiciū.) *Quæ
tenus ad Religionem pertinet, omnes Magistratus
auspicato creari debent: quantum uerò ad huma-
nam censuram respicitur, uult Lex omnibus pote-
statibus esse Iudiciū, in quo de illata fortè iniuria
dissiciatur. Deinceps (inquit Cicero) omnibus Ma-
gistratibus auspicia & Iudicia dantur. Iudicia, ut
esset Populi potestas, ad quam prouocaretur: auspi-
cia, ut multos inutiles conuentus, probabiles imper-
dirent moræ. Sæpè enim Populi impetum iniustam,
auspicijs Dij immortales represserunt.*

Debent nobis ista de seruire in foro, ut edocti

G CHRI

CHRISTO seruatore nostro, intelligamus multo magis omnes nostri seculi Magistratus auspicio uero & infallibili creandos esse, hoc est, ex uerbo Diuino. I. In nomine domini. C. De offici. Prefect. Praeto. Nouell. De arm. in princi. Quare sollemnis est forma Iurisiurandi, quod prestare debent Magistratus ante ingressum publicae functionis. Nouell. Iurisiuran. quod presta. ab his.

Exq; ijs Senatus esto.) Romulus primus condita Vrbe Senatorium ordinem instituit, centum patribus quorum consilio uteretur, electis. Postea Tul. Hostilius & Tarquinius Priscus Senatus maiestatem auxerunt. At Tarquinius ille Superbus, magnam partem, morte & exilio perdidit, sicut Liuius eleganter tractat.

Eius decreta rata sunt.) Nam ita res se habet (ait Cicero) ut si Senatus, dominus sit publici consilij, quodq; is creuerit, defendant omnes: Et si reliqui principes ordines consilio Rempublicam gubernari uelint: possit ex temperatione Iuris, cum potestas in Populo, autoritas in Senatu sit, teneri ille moderatus & concors Ciuitatis status: praesertim si proximae Legi parebitur. Videtur, quomodo do temperata quadam institutione, Senatui sic deferretur

fertur potestas, ut Populo non adimatur. Inde semper sic dicere solebant. S.P.Q.R. hoc est, Senatus Populusq; Romanus. Hæc omnia latius infra tractabuntur.

Ast si potestas par maiorue prohibet, S.C.) Superius cap. 1. dixit Lex: Ni par maiorue potestas Populusq; prohibeſſit. Semper enim hoc temperamentum obseruauit, ut intercedendi Ius Populo reſeruaſſet. Itaq; sic est accipiendus hic locus: Si par aut maior potestas prohibuerit decreta Senatus, ſeruanda ſunt Senatusconsulta, per cognitione Populi ex æquo & bono præſcripta: non uerò quomodo ſemper uoluerint Patres, nimia forte domi nandi libidine adfecti.

Is ordo uitio uacato.) Oportet quidẽ nullo omnino uitium eſſe in Senatu: ſi aliqui tamẽ fuerint mali, non ideo ſtatim totus ordo damnãdus eſt. Non enim (ait Cicero) de hoc Senatu, nec de his hominibus qui nũc ſunt: ſed de futuris, ſi qui forte his Legibus parẽre uoluerint, hæc habetur oratio. Subdit præterea multum eleganter: quomodo fieri poſſit, ut euitentur uitioſi Senatores: Id autem (inquiens) difficile factu eſt, niſi educatione quadã & diſciplinã: de qua dicemus aliquid fortãſſe, ſi quid fuerit loci aut temporis.

Cæteris specimen esto.) Magis decet Mā
 gistratum bonis uiuendi exemplis, quā Legibus
 præscriptis imperare. Vt enim (inquit Cicero) cus
 piditatibus Principum & uitijs infici solet tota Ci
 uitas: sic emēdari & corrigi continētia. Et paulō
 infra: Nec enim tantū mali est peccare Principes,
 quanquā est magnum hoc per seipsum malū: quā
 tum illud, quōd permulti etiam imitatores Principi
 um existunt. Nam licet uidere, si uelis replicare
 memoriam temporum: qualescunq; summi Ciuitas
 tis uiri fuerint, talem Ciuitatem fuisse. Quæcunq;
 mutatio morum in Principibus extiterit, eandem
 in Populo secuturam. Et rursus: Quōd perniciosius
 (ait) de Republica merētur uitiosi Principes: quōd
 non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in
 Ciuitatem: neq; solum obsunt quōd illi ipsi corrup
 puntur, sed etiam quōd corrumpunt: plusq; exem
 plo, quā peccato nocent.

Hanc itaq; Legem, de omnibus Magistratuum
 generibus oportet intelligere: non autem de singu
 lis generum. Quod Cicero his uerbis declarat: At
 que hæc Lex dilatata in ordinem cunctum: coar
 gulari etiam potest. Pauci enim atq; admodū pau
 ci honore & gloria amplificati, uel corrumpere
 mores Ciuitatis, uel corrigere possunt.

DB

XII. TABVL.
DE SVFFRAGIIS.
CAP. XII.

101.

Reatio Magistratum & Iudicia, Populi iussa, uetita, cum Senatus suffragio † consciscē † Aliās cū tur: optimatibus nota, plebi li sciscētur. bera sunt.

Nunc de suffragijs tractat Lex. Est autem suffragium, uox illa quæ dabatur in comitijs, & in tabellis describebatur, qua unusquisq; suam declarabat uoluntatem de aliquo Magistratu creando, aut reo damnando. Initio autem uoce & palàm ferebatur, ut nunc quoq; fit: donec ferrentur tabellariæ Leges, quæ suffragia tabellis describi uoluerunt.

Aliquando tamen suffragium pro auxilio accipitur, ut in Tit. C. De suffragi. Nā quod in Nouellis legitur: Ut Iudices sine quoquo suffragio fiant: insulsissimè uersum est è Græco Iustiniani Codice. Sed à Gregorio Haloandro homine doctissimo, & de Republica optimè semper merito, sic restitutum est: Ut Præsides absq; ulla datione pecunie, ad officia mittantur.

INTERPRETATIO.

G 3 Creatio

Creatio Magistratum & Iudicia.) Primum loquitur hæc Lex de suffragijs, idque principaliter: cum dicit Populi iussa: deinde de intercessionem, cum adijcit uetita. Intercedere enim post alia significata, accipitur pro inhibere, coërcere, uetare. Vnde intercessionem uulgo oppositionem dicimus. Et proprie intercedere fuerat Tribunorū plebis, quibus Ius intercedendi cōcedebatur. Nam in hoc creatos dicit Gellius, non ut Ius dicerent, sed ut intercederent opponerentque sese iniurijs ac uolentijs. *Cæsar bell. Ciuil. 1.* Refertur statim (ait) de intercessionem Tribunorum.

Cum itaque uel Senatus iudicia, uel populi iussa aut intercessionem suffragijs consciscuntur (sic enim legendum puto) tunc debent sine tabellis colligi. Vulgo nunc uota dicunt huiusmodi suffragia.

Optimatibus nota, Plebi libera sunt. Ita mehercle attendi, nec satis intellexi quid sibi Lex aut quid uerba ista uellent, inquit Atticus apud Ciceronem. Quare et nobis est curandum, ne aberremus in tam lato campo. Nam multa ac uaria sub his paucis uerbis Lex ut solet, cōplectitur. Tollit autem omnem occasionem ferendæ Legis, scilicet de tabellis, per quas insinuarentur suffragia,
introdu

Introducendis: sicut postea contra hanc sanctionem multæ tabellariæ Leges late sunt. Quamobrem (ait Cicero) suffragandi nimia libido in non bonis causis, eripiēda fuit potentibus. Non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus, quid quisque sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. Et infra: Sic enim (inquit) à me Lex est recitata de suffragijs: Optimatibus nota, plebi libera sunt. Quæ Lex hæc sententiã continet: ut omnes Leges tollat, quæ postea late sunt: quæ tegunt omni ratione suffragium: ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appetat.

DE QUÆSTORIBVS.
CAP. XIII.

¶ Si quid erit quod extra magistratus † coærario æfussit, qui coæret Populus creato, eiq; ius † coærendi dato.

† Alias
coærario.
† Alias
coærēdi

INTERPRETATIO.

At si quid erit.) Videtur mihi uerum quod Riuallius dicit, hunc locum de Quæstura accipiendum esse, de qua post has tabulas ex Pomponio dicitur

G 4 cetur

etur. Interim hoc solum obseruandum est à Tyro-
 nibus Iuris, quòd Lex priscis appellationibus utat-
 tur, dicatq; coerarium, pro aerarium, ut nunc uoca-
 mus, & coerare pro aerare: sicut cōfiscandi uerbū
 hodie nobis est familiare. Proinde Aesufit dictum
 est, pro aeris aliquid cedere, uel deferri Fisco. Ideò
 que sine aspiratione scribendum puto: quoniam nis-
 hil hic ad rem facit uerbū coherere, res, rere. Item
 coeret hoc loco, coniunctiuus est à coero, rare, rare-
 re. Ut sit sensus: Si extra Magistratus functionem
 delatū aliquid fuerit Aerario: id qui proprio quo-
 dam officio in Fiscum redigat, à Populo creari de-
 bet, quò magis Ius publicæ pecuniæ tali modo tra-
 ctanda, publica auctoritate Ius habeat. Nam Que-
 stores inde sunt dicti, quòd publicæ & Urbane pe-
 cuniæ, Aerarijque curam gererent: quorum origi-
 nem antiquissimam esse, & penè ante omnes Ma-
 gistratus, Vlpianus tradit in .l. j. ff. De offici-
 Questor.

QVI

QVIBVS IVS SIT CVM POPV-
LO AGENDI, AVT CVM
SENATV. CAP. XIII.

Cvm Populo Patribusq; agen-
di ius esto.

Consuli, Prætori, Magistro
Populi equitumq;: eiq; quem
produunt patres Consulum rogandorum
ergo,

Tribunisq;, quos Populus rogassit, ius
esto cum Patribus agendi.

Idē ad plebem quod censuerint ferūto.

INTERPRETATIO:

Agendi ius esto.) Cum Populo aut cum Pa-
tribus agere uocat, quod Gellius lib. 14. cap. 7. Po-
pulum aut Senatum consulere dicit. Hoc autem quis-
bus liceret, Lex ista recenset, ne passim omnes ob
quascunq; causas Senatum molestarent. Cn. Pompe-
ius initurus primum Consulatum, M. Varronem ae-
micum suū rogauit, ut ei scriberet introductorium:
quid facere dicereq; deberet, cū Senatū cōsuleret.

Cæterū ut cōmodā incidēte necessitate, Senatus
cōsulendi occasionē haberent: cōcessū præterea his
fuit ius habēdi Senatus, seu (ut nūc dicūt) cōuocādi.

G 8 Edidi

Eiꝑ quem produnt Patres.) De Interrege loquitur Lex, quem Patres prodero magis q̄ creare extra ordinem tēpore necessitatis solebāt. Interreges autem initio dicebātur centum Patres, qui mortuo Romulo, donec alius Rex crearetur, Rempubicam gubernabāt, quisq; duntaxat quinq; diebus per ordinem. Verum postea Interregis creandi hæc fuit ratio. Cū Reipublicæ causa abessent COSS. nec habēdis comitijs interesse possent: siue si quando COSS. uitio creati essent, nec placuisset aut non expediuisset comitiorum duntaxat gratia Dictatorē dici: Item, si graues discordie incidissent: tunc res ad Interregem deducebatur, qui Consulū via comitijs haberet, teste Fensstella. Et de hoc Interrege loquitur ista Lex, quem Patres creabant, ut comitijs haberet, ac sententias loco Consulū rogaret.

PRÆCEPTA IVRIS DE
MAGISTRATV.
CAP. XV.

¶ Alijs
quæcumq;
in Populo,
quæcumq;
in Patrio
bu.

Væ cum Populo, quæ cū Patribus agentur, modica sumo. Senator, qui nec aderit, aut causa, aut culpa esto.

Loco

Loco Senator, & modo orator, causas
Populi tenento.

Vis in Populo abesto.

Par maióruē potestas, plus ualeto.

Ast qui turbassit in agendo, fraus † au-
thoris esto. † Aliás,
actoris.

Intercessor rei malę, salutaris ciuis esto

Qui agent, auspicia seruanto.

Auguri publico parento.

Hanc enim lectionem sequor.

Cicero istā Legem dicit præclarā esse. Continet enim egregia quædam Iuris præcepta de Magistratu, nec certè multum dissimiliter, quàm Iustinianus librum quendam mandatorum scripsit ad Præsides Prouinciarum, quem Haloander uir ad restituēdas Leges à DEO Germaniæ donatus, eleganter inscripsit Nouell. Præcepta Præsidium: cum hætenus, De mandatis Principum, legretur.

INTERPRETATIO.

Quæ cum patribus agētur.) Modica sunt, id est, modesta atq; sedata, dicit Cicero: subijciens tria iussa ad Senatum quæ ex Lege colliguntur. **I** Vt adfit uocatus. Nam grauitatem (inquit) res habet, cum frequens ordo est. **II** Vt loco dicat,

cat, hoc est, rogatus. **III** Vt modo: ne sit infamia. Nam breuitas, non modò Senatoris, sed etiam Oratoris magna laus est in sententia. Nec est unquam longa oratione utendum, nisi magna rerum necessitas, uel utilitas euidentis exigat.

Senator qui nec aderit.) Hoc enim est primum iussum, ut adsit Senatus, qui aut legitima causa absentiam purgabit, aut culpæ reus habebitur. Vnde non aberrant, qui nunc in Ciuitatibus poenâ adijcere solent in absentes Decuriones, aut etiã tardius aduenientes. Hæc enim disciplina in publicis functionibus modestiam retinens, mirum in modum laudabilis est.

Loco Senator.) Secundum præceptum, ut loci & ordinis habeatur ratio in Senatu, ob euitandam confusionem. Quâ ratione in Titu. ff. De alb. scriben. Vlpianus diligentissimè tractat de ordine Decurionum obseruando. Itaq; Senator, loco & ordine designato, dicere debet sententiam suam, et non nisi rogatus. Nam nihil magis obstat consultationibus, quàm si promiscuis interruptisq; uocibus, more rixantium, temerè profundantur sententiæ. Profectò usus mutuorum colloquiorum, mensæ quidem descriuere potest ad exhilarandos animos: ue-

TUM

nam cum serijs deliberationibus publicarum rerū in Senatu pugnat ex dyametro, nec permittit liberum esse animi iudicium. Itaq; multo magis nunc in Principum aulis præscriptum huius Legis retinendum est: ubi non nisi de maximis Reipublicæ rebus tractari solet.

Et modo Orator.) Tertium iussum addit. Senator enim est, cū loco & ordine dicit in Senatu: Orator aut, cum sententiam dicit causæ appositā; cum rationes adnectit: cum utilitatē publicam ostendit: cum singulis addit iustam opinionis suæ cōprobationem. Quæ omnia, modo fieri oportet & concinna breuitate, ut cæteri quoq; admittantur ad dicendum, & ne tempus inutiliter pereat exequēdis ijs quæ dicuntur. Certè: modus est pulcherrima uirtus, præsertim in publicis consultationibus.

Obserua igitur hoc loco, bone lector, quàm eleganti compendio * ex adeoq; tribus penè uerbis explicet tria præcepta latissimè patentia. Nostri nūc ingenti uerborum copia (si modò copiam rectè dixerimus tam inanē uerborum congeriem) non satis uidentur explicare ea quæ tum priuatim tum publicè tractant.

Causas Populi tenento.) Est Senatori (in
quis

quit Cicero) necessarium nosse Rempublicam: idē
latē patet: Quid habeat militum: quid ualeat et sa
rio: quos socios Respublica habeat: quos amicos:
quos stipendiarios: qua quisq; sit Lege, conditione,
fœdere: tenere cōsuetudinem discernendi: nosse ex
empla maiorum. Vides iam, qua sciencia oporteat
Senatorem esse instructum, ut causas Reipublice,
oratione sua in consultationibus rectē tractet? Nam
pertinent ista omnia ad inuentionē, quam primam
esse debere, nemo dubitauerit.

Vis in Populo abesto.) In actionibus cum
Populo, primum & maximum est, ut uis absit. Nis
hil est enim (ait Cicero) exitiosius Ciuitatibus: nihil
tam contrarium Iuri & Legibus: nihil minus ciui
le est & humanum: quā composita & constituta
Republica quicquam agi per uim. Et pertinet hæc
clausula ad actiones cum Populo, sicut præcedens
accipitur quando cum Senatu agitur.

Par maiorue potestas plus ualeto.) Hoc
est, si par aut maior Magistratus intercesserit bo
nis rationibus ductus, obtemperandum est, & pro
prio errori cedendum. Parēre iubet intercessori
(ait Cicero) quo nihil præstantius. Impediri enim
bonam rem melius: quā concedi malē. Quæ ratio

ne ex multis Tribunis prædurius aliquid uolentibus, unus se opponens, præferebatur. Et bonus ille, Cato, cuius et Cicero cum magna laude meminit, sæpè intercessit oratione sua in Senatu, ne Respublica lederetur, et summis periculis se tandem exposuit.

Ast qui turbassit in agendo.) Nihil tam præclarum est, quin si abutaris, fiat in Republica perniciosum. Concessum autem est iure, ut cum Populo agatur. At si quis turbauerit publicam tranquillitatem, et commouerit ignobile uulgus ad seditionem, quod oratori adfectus moueui facillimè fuerit: is de fraude sua teneatur, uelut author seditionis.

Ex hoc fonte promanarunt Tit. C. De seditioni. Et. l. Capitalium. §. Solent item .l. Si quis aliquid. ff. De poen. Et. l. Qui coetum, in princi. ff. Ad Leg. Iuli. de ui public. Sic et Constantinus Imperator in. l. Quoniam. C. cod. tit. constituit eum esse puniendum, qui causam malorum præbuit inter multos.

Intercessor rei malæ, salutaris ciuis esto.) Quis non studiose Reipublicæ subuenerit, hac tam præclara Legis uoce laudatus? dicit Cicero. Pro

vo. Profectò magnam salutē adfert Reipublicæ is, qui male rei sese opponit, quantum in eo est. Solon igitur non sine causa tulit Legem suis Atheniensibus: Vt qui orta seditione, nō sumeret arma, is gra uiter puniretur. Primā fronte ea Lex iniqua uide tur, quæ ad arma trahit, cum reprimere potius ac manibus excutere debuisset: Sed ratio, quæ Solonē mouit, ex hoc fonte constat. Si enim mali soli ad se ditionem profilirent, bonis interim delitescerentibus: quis rogo intercederet malorum hominum pernicio sis conatibus? Proinde uoluit sapientissimus Lea gislator, ut omnes sumerent arma ad intercedendū dum pro Republica.

Qui agent, auspicia seruāto.) In publicis institutis, siue cum Senatu, siue cum Populo agatur, Lex uult seruari auspicia, quibus rati sunt semper fore, ut res feliciter succederet, & imminens ma lum cuitaretur. Nā qua dignitate reputati sint Au gures olim apud Romanos ac alias Gentes, suprā diximus. Vt iterum admoneamur, quantò nos ma gis oporteat omnia facere in nomine CHRISTI seruatoris nostri. Sunt enim omnia id genus pseudo Religionis deliramenta per posteriores Imperato res rectè sublata, in Tit. C. De paga. & sacrifici: Item, De malefic. & mathema. Illud prætereundū non

XII. TABVL. 119

non est, & nobis deferuire potest: Quod Gentes
 tametsi ueram Religionem ignorarent, ac in idolo
 latria prorsus essent demersi, donec à CHRISTO
 & Apostolis eius, præsertim Paulo, ueritatem acci
 perent: attamen lumine quodam naturali intellige
 bant, magicam superstitionem damnadam esse, hoc
 est, ea præstigia quæ extra publicum ritum certis
 quibusdã incantationibus, & nescio quibus ineptijs
 faciebant. Vnde Augustinus de Ciuitate Dei, scri
 bit, in XII. tabulis fuisse legem, quæ magicas impo
 sturas prohibebat, cum & Ciceroni uehementer di
 spliceant. Et Dido apud Vergili. Aen. 4. sic dicit:

Testor chara Deos, & te germana, tuumq;
 Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.

De his intelligi uult Vlpianus in. l. j. §. Medico
 cos. ff. De uari. & extra. cognitio. Non tamen (in
 quicns) si incantauerit, si imprecatus est, si (ut uul
 gari uerbo in posticum utar) exorcizauit. Nō sunt
 enim ista Medicinæ genera: tametsi sint qui hos si
 bi profuisse, cum prædicatione adfirmant.

Pudet me hic referre, quàm Gentes in suo erro
 re nos uicerint, & quantopere confundamur, quo
 ties eorū memoria nobis obijcitur: Videlicet, quia
 tam frequentes nunc sunt incantationum ac Diui
 nationum præstigiæ, ut plus illis ferè quàm nostræ
 Religioni tribuamus, frustra reclamante Apostolo

H per

per omnes suas Epistolas. Sed de hoc magis mirandum: quòd Magistratus ista ferant aliquando conuictibus oculis: quibus oro ut CHRISTVS uerum donet Spiritum, & oculos uidendi tales imposturas Sathane.

DE PROMVLGATIONE LEGVM: DE PRIVILEGIIS:
DE SINGVLIS REBUS
AGENDIS.

CAP. XVI.

Romulgata proposita, in aario cognita sunt.

Nec plus, quàm de singulis rebus semel consulunto.

Rein Populum docento: doceri à Magistratibus priuatisq; patiuntor.

Priuilegia ne irroganto.

De capite ciuis, nisi per maximum comitium, ollosq; quos censores in partibus Populi locassint, ne ferunto.

Donum ne capiunto, néue danto, néue petenda, néue gerenda, néue gesta potestate.

Quisquis

XII. TABVL. III

Quisquis earum rerū migrasset, noxiæ
pœna par esto.

Censores fidè Legem custodiunt: pri
uati ad eos acta referunt: nec eò magis
Lege liberi sunt.

*Has Leges Cicero præclarissimas vocat,
translatasq; de XII. tabulis: præsertim eas, quæ
priuilegia tollunt, & quæ de capite ciuis rogari,
nisi maximo comitio uetant. Nec certè contemna
da sunt nobis in nostro foro omnia quæ Lex ista
præcipit.*

INTERPRETATIO.

Promulgata proposita.) Rectè constitu
tum est, ut promulgatæ Leges agerentur in Aeras
rium, ac diligenter custodirentur. Primum, ne per
rirt exemplar: deinde, ne quis fortè fraudem coru
rumpendo admittere possit. Quæ ratione moti Ro
mani: Leges XII. tabularum in æs inscisas, repo
suerunt in Acrarium, ut Tranquill. scribit in uita
Iulij.

Hinc sumitur mos in Ciuitatibus nec certè rea
pudiandus, quòd Statuta sua in publicam custodiam
reponant. Veruntamen meminisse oportet: ne

*custodiantur solum Leges, sed ut obseruentur etiã. Ipsa literarum monumenta recludi debent in Ar-
rarium: at obseruatio palàm circũferri debet per
totam Rempublicam.*

*Nec plus quàm de singulis rebus.) Habet enim talis inconstantia, si eadem res per nouas
cõsultationes sepè immutetur, multa incommoda.
Primum: nõ contingit sine motu & turbatione, mu-
tatio rerum publicarum: Deinde, datur ansa leui-
tibus hominibus ad nouationẽ procliuis, ut sub pre-
textu emendandæ rei, sepè tentent inconsueta sta-
tuere: quod Aristoteles in Politicis uehementer im-
probat. Optima igitur ratione hæc Lex uult non
amplius quàm semel de singulis rebus per consulta-
tionem aliquid constitui. Interim tamen loquens re-
gulariter, non tollit arbitrium boni uiri, ut foro ser-
uiatur, & temporũ conditioni ac rerum inopinato
accidentium.*

*Priuilegia ne irroganto.) Tota uia erra-
uerit, si quis putet hanc Legem prohibere omnia
priuilegia: sed cum maximo delectu atq; consilio cõ-
cedi uoluit. Sic enim & Cicero intelligit: In prius-
tos homines (inquiens) Leges ferri noluerũt: id est
enim priuilegium, quo quid est iniquius? Cum Lea-
gis*

git hæc uis sit: scitum & iussuum in omnes ferri: de singulis, nisi centuriatis comitijs, noluerunt. Audis, Leges non esse ferendas de singulis. Item, comitia esse adhibenda maxima, ut certa ratione concedantur priuilegia? Veriti enim sunt prudentissimi uiri, ne passim sine delectu concederentur priuilegia Leges indignissimis hominibus: & ne tandem per hanc occasionem, totius Iuris obseruatio dissolueretur, facerentque uilissimi quique quid uellent, confidentia priuilegiorum.

Multò minus igitur elcuare uult hæc Lex priuilegia, quæ summa quadam Aequitate certis hominum generibus concessa sunt, quæ Iurisconsulti adpellant Ius singulare, ut Paulus in. l. ius singulare. ff. De Legib. Nam his sublati, bona & certè melior pars Iuris tolleretur. Exempla autem priuilegiorum de quibus loquitur ista Lex, adferre huc potes ex. l. j. §. Planè. ff. De constitu. Princ. Et ex. §. Sed & quod Principi. Instit. De Iur. natura. Genti. & Ciuil. Nam talia indulta, si non ex plena cognitione præstentur, summam habent iniquitatem.

De capite ciuis, nisi per maximum comitium.) Grauißima priuilegij causa est, cum de capite priuati ciuis aliquid statuitur: Ideo Lex res

H 3 quirít

quirit ea in re maximum comitiū, ut iudicia totius Populi suffragijs consciscerentur. Accipit autem Cicero maxima comitia, hoc est, cēturiata, sicut apparet latius in oratione pro P. Sestio. Sed & hoc loco satis id declarat. Descriptus enim (inquiens) Populus censu, ordinibus, etatibus, plus adhibet in suffragium consilij, quàm fusc in tribus cōuocatus.

Perpende igitur rogo te, bone lector, quanti omnium estimauerint censuram & cognitionem de priuilegijs, cuius nunc ferè non habetur ratio. Priuilegia hodie dicimus, aliàs beneficia, aliàs indulta, aliàs dispensationes: & interim non perpendimus, quàm magna res sit relaxare Ius & ordinationem DEI per huiusmodi concessiones, nisi grauissima causa suadeat. Extat in Iure Pontificio Tit. De priuile. Nos latius in lib. De Iure singulari, tractauimus.

Donum ne capiunto, néue danto.) De captis pecunijs & ambitu, tractant hæ leges, auctore Cicerone. Nam uirtuti ultrò sunt offerendæ: non autem pecunia redimendæ dignitates & publicæ administrationes. Neque igitur in designando, neque in gerendo, neque in deponendo Magistratu pecuniaria corruptio interuenire debet. Initio autem Magistratum precibus ambire licebat: deinde cœperunt

perunt pecunia redimi suffragia, quod hac Lege prohibetur. Tandem cum ambitio & largitiones miscerentur, utrumque sublatum fuit, ut in Tit. ff. C. Ad Leg. Iuliam de ambit.

In Magistratu autem pecuniam capere, ac uenalem habere Iustitiam, semper abominabile fuit. Unde est Tit. ff. et C. Ad Leg. Iuli. repetunda. Ex eodem Iure factum est Plebiscitum, cuius meminit Modestinus in Tit. De offici. Præsid. Plebiscito (inquirens) continetur, ne quis præsidum, munus donumue caperet, nisi esculentum potulentumue, quod intra dies proximos prodigatur. Ulpianus autem latius explicans hoc temperamentum, in l. Sol. ff. De offici. Procon. Non uero (inquit) in totum xenijs abstinere debet Proconsul, sed modum adijcere: ut neque morose in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat. Quam rem Diuus Severus, & Imperator Antoninus, elegantissima epistola sunt moderati, cuius epistolæ uerba hæc sunt: Quantum ad xenia pertinet, audi quid senemus. Vetus prouerbiū est: οὐτὲ πάντα, οὐτὲ πάντοτε, οὐτὲ παρὰ πάντων. Nam ualde inhumanum est, à nemine accipere: sed passim, uilissimum est: & per omnia, auarissimum. Demum subdit: Sed nec xenia producenda sunt ad numerum qualitatem. Traj

Statutur etiam hæc materia in Tit. C. De Sportid.

Quisquis earum rerum migrassit.) Hoc est, quisquis excefferit aliquid horum statutorum (sic enim migrassit, pro excefferit dictum est) noxiæ poena par esto. Nam quæ quis poena sit adficiendus ob contemptam hanc Legem, iudicijs magis quàm uerbis sancendum est, ut in suo uitio (ait Cicero) quisque plectatur: Vis, capite: auaritia, multa: honoris cupiditas, ignominia sanciat. Obserua rogo diligenter has sententias, quæ ad multa tibi deservient in Republica.

Censores fidè Leges custodiuunt.) Cura Legis seruandæ Censoribus data fuit, præter ea quæ superius dicta sunt de moribus hominum conseruandis. Cicero autem pulchrè: Hæc detur (inquit) cura Censoribus, quandoquidem eos in Republica semper uolumus esse: apud eosdem qui Magistratu abierint, edant & exponant, quid in Magistratu gesserint, de quibus ijs Censores præiudicet. Vult itaque hæc Lex eos qui Magistratu functi sunt, publico Iure rationem referre, causamque exponere Censoribus, si quid fortè deliquerint in officio: atomen accusatori priuato, integram dictandi Iudicij facultatem seruari.

Ex hoc

Ex hoc fonte est Tit. C. Ut omni. iudic. tam Ci-
uil. quàm mili. Et Nouell. Ut Præsi. absq. ull. dati.
pecun. §. Neceffitatem. Vbi constituitur, quod om-
nes Magistratus post depositam administrationem,
per quinquaginta dies, in Ciuitatibus uel alijs locis
permanere, ac fraudum suarum rationem reddere
debeant. Vulgò subire Syndicatum appellant: Latî-
nè causam dicere, muncupandum est.

Hoc munus autem custodiendæ Legis, Romani
à Græcis sunt mutuati. Cicero: Græci (ait) hoc dis-
ligentius, apud quos νομοφύλακες creantur: nec
ij solum literas (nã id apud maiores quidem etiam
nostros erat) sed etiam facta hominum obseruabât,
ad Legesq; reuocabant.

Hactenus igitur sit disputatum ex hac lege de
Magistratibus, quæ post Religionem, publici Iuris
altera pars est: ut proinde totum iam breuiter ui-
deas eius Iuris ordinem, nihilq; desiderare possis, q̃
si nomina Magistratum exactius aliquantò uolue-
ris intueri in foro huius seculi, uel si plura de origi-
ne eorum uidere placeat: quorum utrunque pro ui-
ribus in scholijs ad Pomponij Legem infra præsta-
binus. Interim uideamus ea quæ de Iure priuato
reliqua sunt ex XII. tabulis.

H S DE

122
DE IVRE PERSONA.

RVM: DE PATRIA PO

TESTATE: DE TV

TORIBVS ET CV

RATORIBVS.

TIT. III.

VT Iuris priuati quocumq; tādē
Leges apud nos extant Græcarū
tabularum, ordine quodam expli
cemus (Nam cur non etiam in qui
buslibet reliquijs Legum metho
dus fuerit seruāda?) primum à patria potestate ex
ordiemur, ut Iura personarum primo loco tracte
mus, iuxta ordinem. l. ij. ff. De stat. homin. Et. §.
ulti. Insti. De Iur. Natura. Genti. & Ciuil.

Vendendi filium, patri potestas esto.

Tutores liberis in potestate, testamen
to parentes danto.

Si nō sunt dati: adgnati qui successione
sperant, tutores sunt.

Sed si aliqua sit insidiantū suspicio, apud
alios pupillus educator.

Tutor

Tutor cum pupillorum matre, ne habitato.

Prodigo, bonorum suorum administratio, interdicta esto.

Si furiosus existet, adgnatorum gentiliūq; in eo pecuniaq; eius, potestas esto.

Suspecti tutores remouentor.

Filius arte carens patris incuria, eidem necessaria uitæ subsidia ne præstato.

Alioqui, parentes educare cogitor.

In decimo mense, legitimus infans nascitor.

Vendendi statuliberos, ius potestasq; esto.

INTERPRETATIO.

Vendendi filium.) Putant pleriq; Romulum concessisse primum parentibus potestatem uendendi liberos, idq; postea relatum fuisse in XII. tabulas, teste Dionysio Halicar. lib. ij. Certè ex. l. ij. C. De patri. qui fili. suos distraxe. apparet: usque ad uitæ & necis arbitrium, porrectam fuisse potestatem patriam, quam natura tamen pietate quædam nõ ad talem introduxit tyrannidem. Sed quid non tentauit hominum insatiabilis dominandi cupido, quæ

do, que nec sanguini pepercit? Idem constat ex. l. In suis heredibus, in si. ff. De liber. & posthu. Et. l. vlti. C. De patri. potestat.

Qua ratione, tum Imperatores, tum Iurisconsulti paulatim huic tam prædulo Iuri detraxerunt, & ad naturalem equitatem reducerunt, ut in. l. Qui filios. C. Que res pig. obliga. poss. uel non. l. Diuus Adrianus. ff. Ad Leg. Pompe. de parric. Et in Tit. C. De his qui paren. uel liber. occider. Solum enim parentibus honesta relinquitur emendatio, & ex maxima causa exhereditatio, ut. C. De emenda pro pinquo. Et Nouell. Vt cum de appella. cognosci. §. Aliud quoq;.

Imò, si parentes intolerabili iniuria adfecerint liberos, quanquam actione iniuriarum non teneantur. l. Prætor edixit. §. Præterea. ff. De iniuri. Pos sunt tamē liberi officium Iudicis inuocare, ut compellantur tam iniqui parentes ad emācipationem. l. vlt. ff. Si à parent. quis manumiss. fuer.

Ex hac Lege promanarunt omnes Tituli Insti. & C. De patri. potesta. ff. De his qui sunt sui uel alie. iur. De adoptioni. & emancipati. Item, De agnoscen. liber. De liber. exhibend. Et reliqui id genus.

Tutores liberis in potestate.) Secundam naturam

naturam sit uerisimile, neminem diligentius de bonis tutoribus cogitaturum, quam parentes ipsos. Ideo Lex permittit ac suadet, ut parentes in testamētis suis deo liberis impuberibus tutores: ne post mortē illorum, incerta sit eius rei sollicitudo. Quare Caius in. l. ij. ff. De testament. tutel. Lege XII. tabularū (inquit) permissum est parentibus: liberis suis, siue masculini, siue foeminini sexus (si modo in potestate sint) tutores testamēto dare. Extant Tit. C. De testamenta. tutel. Et Instit. Qui testa. tuto. dar. poss.

Sed quid de testamento matris? Item, quid de naturalibus liberis? Respondeo: Si mater tutorem dederit: aut si naturalibus liberis datus fuerit, confirmari cum oportet, idq; cum inquisitione, ut satisfiat regulē huius Legis quæ potestatem exigit. l. ij. §. l. ulti. C. De confirman. tutor. l. ij. ff. eod. tit.

Formam autem inquisitionis longē elegantissimam & breuem tradit Hermogenianus in. l. Naturali. ff. De confirman. tuto. Si quærat (inquiens) an ex inquisitione rectē datus sit tutor, quatuor hæc consideranda sunt: an & hic dederit, qui dare potuerit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datus, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpositum sit.

Si non

Si non sint dati: adgnati qui successio-
nem sperant.) Quibus autē (inquit Iustinianus)
testamento tutor datus non est: his ex Lege XII.
tabularum adgnati sunt tutores, qui uocantur legi-
timi. Sunt autem adgnati, cognati per uirilis sexus
cognitionem coniuncti, quasi à patre cognati: ueluti
frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepos
ue ex eo: Item patruus, & patrum filius, neposue ex
eo. At qui per feminini sexus personarum cognitione
iunguntur: adgnati non sunt, sed aliis naturali iure
cognati. Itaque amice tue filius non est tibi adgnatus,
sed cognatus: & inuicē tu illi eodē iure coniun-
geris. Quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris sa-
miliam sequuntur. Instit. De legit. adgnat. tutel.

Sed ne fallamur in ui ac potestate huius Legis,
sic subdit Iustinianus in dict. tit. Quod autem Lex
XII. tabularum ab intestato uocat ad tutelam ad-
gnatos: non hanc habet significationem, si omnino
non fecerit testamentum is, qui poterat tutores da-
re: sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus de-
cesserit. Quod tunc quoque accidere intelligitur,
cū is, qui datus est tutor, uiuo testatore decesserit.

Rationem autem huius Legis tractans Vlpia-
nus in. l. i. in principi. ff. De legit. tuto. Hec (inquit)
summa prouidentia: ut qui sperarem hanc successio-
nem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur.

Profo

Profecto, hanc prudentiæ rationem, Ciuilitè et urbanè metitus est Vlpianus ex utilitate pecuniaria. Ceterum, uera ratio ex Iure naturali colligenda est: quia scilicet adgnatus cum proximum sanguinis & successionis locum teneat, natura exigit ab eo, ut pueri quoque tutelam suscipiat, etiam si nulla sint eius bona. Nam tutela (authore Scruio) est uis atq; potestas in capite libero, ad tuendum cum, qui propter ætatem se defendere nequit: Iure Ciuili data ac permissa. Vnde appellantur tutores, quasi tutores ac defensores personæ potius, quàm bonorū. l. j. ff. De tutel. Instit. eod. tit. §. j.

Deniq; ex hac Lege XII. tabularum sciendum est: libertorum & libertarum tutelam, ad patronos liberosq; eorum pertinere. Quæ & ipsa Legitima tutela uocatur: non quia nominatim in ea Legge de hac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si uerbis Legis introducta esset. Eo enim ipso quòd hereditates libertorum libertarumq; si intestati decessissent, iuferat Lex ad patronos liberosue eorum pertinere: crediderunt ueteres, uoluisse Legem, etiam tutelam ad eos pertinere. Instit. De Legiti. patro. tutel. Vnde Vlpianus in. l. Nominis. ff. De uerbo. signifi. Verbum (inquit) ex Legibus, sic accipiendum est: tam ex Legum sententia, quàm ex uerbis. Et hic est ue

rus sensus. l. i. ff. De legi. tuto. dum dicit: Item patronis. Nam hæc Lex patronorum nō meminit specialiter, iuxta. l. Tutela legitima. ff. eod. tit.

Quo autem ordine secundum successionis gradus deferatur tutela, satis explicatur per Iustinianum, Nouell. De hæredi. ab intestat. uenienti. §. Ex his. Fit etiam mentio Legis XII. tabularum in l. i. C. De legit. tutel.

Tutor cum pupillorum matre ne habitato.) Omnes Legislatores magnam egerūt curam, ne pueri in ea ætate qua seipfos tueri non possunt, ullo modo læderentur. Quod sanè tametsi in contractibus multis modis fieri solet: unde Ius singulare illud restituendi in integrum, à Præatore introductum fuit, de quo alibi scripsimus: tamen omnium maxime lædi possent pueri orbatî parètibûs, in ipsa educatione, de qua tum hic grauitè, tum in Tit. ff. Vbi pupil. educ. i. uel mora. debe. diligentissime tractatur. Solet Prætor (inquit Vlpianus in l. i.) sepiissime adiri, ut cõstituat, ubi filij uel alantur uel morentur: nō tantum in posthumis, uerum omnino in pueris. Et solet ex persona, ex conditione, ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnunquam à uoluntate patris recedit Prætor. Denique, cum quidam testamento suo cauisset, ut filius apud

apud substitutum educaretur: Imperator Seuerus
 rescripsit: Prætozem existimare debere, præsentibus
 cæteris propinquis liberorum. Id enim agere
 Prætozem oportet, ut sine ulla maligna suspitione
 alatur partus & educetur. Idem Vlpianus in. l. pæp
 nult. Eo. tit. Si disceptetur (ait) ubi morari uel edu
 cari pupillum oporteat: causa cognita, id Præsidi
 statuere oportebit. In cause cognitiõe uitadi sunt,
 qui pudicitia impuberis possunt insidiari. Ecce, q̄
 diligenter Iurifconsulti, præscripta huius Legis
 XII. tabularum uelut normam mathematicam, suis
 responsis adhibuerunt.

Prodigo, bonorum suorum.) Vlpianus
 in. l. 1. ff. De curato. furio. Lege (inquit) duodecim
 tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum
 administratione. Quod moribus quidem ab initio
 introductum est. Sed solent hodie Prætores uel Præ
 fides, si talem hominem inuenerint, qui neq; tēpus,
 neq; finem expensarum habet, sed bona sua dilace
 rando & dissipando profundit: curatorem ei da
 re, exemplo furiosi. Et tamdiu erunt ambo in cura
 tione, quamdiu uel furiosus sanitatem, uel ille sanos
 mores receperit.

Quod autem Vlpianus dicit: hoc Ius ab initio
 moribus fuisse introductum: Accursus more suo uo

I rians,

rians, ostendit se non intellexisse, cum utraq; sententia idem dicat. Nos supra ostendimus secundum Ciceronem: Romanos à Græcis multa accepisse quæ in more essent, tum etiam de suis observationibus pleraq; in tabulas adiecisse, ut est uideri ex. §. Et non ineleganter Insit. De Iur. Natura. Genti. & Civi. Videlicet si eum locum conferas cum Lege Pomponij, quam infra tractabimus. Quare admodum nos Ulpianus: ab initio fuisse consuetudinẽ, quæ tam iusta fuerit uisa, ut in XII. tabulas describeretur pro Lege.

Si furiosus existet.) Iustinianus Insit. De curato. Furiosi quoq; (ait) & prodigi, licet maiores uiginti quinque annis sint: tamẽ in curatione sunt adgnatorum ex Lege XII. tabularum. Sed solent Romæ Præfectus urbi, uel Prætores, & in prouincijs Præsides, ex inquisitione eis curatores dare. Sed et mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

Sed qui sciet Magistratus qualis quisq; sit, utrũ sobrius administrator rerum suarum, an dilapidator: utrum sanus, an furiosus? Respondeo: Possunt matres & propinqui petere, ut illis bonorum administratione interdicta, curatores dentur. Ulpianus

ius in. l. ij. ff. Qui pct. tuto. uel cura. *Que autem de matre (inquit) prædicta sunt, ostēduntur ex Epistola Seueri, cuius uerba subiecta sunt. Diuus Seuerus Vlpio Rufino. Omnem me rationem adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus uolo. Et ideò mater, que uel non petierit tutores idoneos filijs suis, uel prioribus accusatis reiectisue, non cōfestim aliorum nomina ediderit, Ius non habeat uindicandorum sibi bonorum intestatorum liberorum. Idem Vlpianus in. l. His qui. ff. eod. tit. Diuus Pius (ait) matris que re clam de filijs prodigis admisit, ut curatorem accipiant, in hæc uerba: Non est nouum, quosdam, et si mentis sue uidebuntur compotes esse: tamen sic tractare bona ad se pertinētia, ut nisi subueniatur his, deducantur in egestatem. Eligendus itaq; erit, qui eos consilio regat. Nam æquum est, prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitū. Iam te rogo, bone lector, adeoq; obtestor, ut bona fide dispicias, num satius sit has grauissimas maiorum sententias & fontes ad uerba sic recensere, quàm barbaras illas commentariorum altercationes? Vide autem quàm hæc pulchre conueniant cum diuino Dauidis oraculo: Pupillum & uiduam suscipite. Possēt ne aliquid propius ad naturalis Iuris formulā accedere? Face*

sunt igitur deliramenta fabularum in Ciuili disciplina: & simus aliquando Germani, quibus germana placeat Iustitiæ Religio, constansq; & perpetua uoluntas.

Suspecti tutores remouentor.) Vult Lex remouendos esse suspectos tutores & curatores (nam utrorumq; eadem est ratio) nec expectadum esse finitæ administrationis tempus, quo scra fortassis fuerit poenitentia. Vlpianus in. l. i. ff. De suspecti. tutor. Hæc clausula (inquit) frequens est & perquam necessaria. Quotidie enim suspecti tutores postulantur. Et paulo post: Sciendum est, suspecti crimen ex Lege XII. tabularum descendere. Hoc est, per Legem decernitur delictum esse, & nos omnia peccata per Legem cognoscimus. Quia si Lex non diceret, non esset delictum, ut eleganter Apostolus ad Roman. explicat. Verum si Vlpianus uideret hoc seculum nostrum, diceret certè id quod Cicero de custodia Legum scribit: Extremæ Leges sunt, nobis non usitate, Reipublicæ necessariae: Legum custodiam nullam habemus. Certè, nec nos hodie suspecti criminis iudicia exercemus: & cum omnia tribunalia scateant litibus, nullam tamen de suspecto tutore causam reperias, quasi nulli nunc uiuant suspecti tutores: quod utinam uerum esset.

Itidem

Idem & Tituli De excusationi. tutor. & curat.
 raro admodum perducuntur in forum nostrum.
 Quis enim nunc uelit excusari à tutela locupletis
 pupilli? Imò, quis non potius intendat apud Iudicē,
 se ad tutelam proximiorē esse, quàm aduersariū?
 Sic corrumpuntur hominum mores auaritia, om-
 nium uitiorum matre.

Suspectus autem tutor quis censeri debeat, dif-
 finit Iustinianus ex responso Iuliani, Instit. De sus-
 pect. tutori. Suspectus autem est (ait) qui non ex se
 de tutelam gerit, licet soluendo sit, ut Iulianus quo-
 que scripsit. Et infra: Suspectum etiam eum puta-
 mus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero
 tutor uel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen
 & diligens, remouendus non est quasi suspectus.
 Idem dicit Ulpianus in. l. Suspectum. ff. De suspect.
 tutori.

Filius arte carens, patris incuria.) Maxi-
 mè secundum naturam est: quòd sicut parentes ale-
 re debeant liberos: Ita rursus liberi egenis paren-
 tibus alimenta suppeditent, ut elegantissimè tra-
 ctat Ulpianus in. l. Si quis à liberis. ff. De agnosce.
 nel alend. liber. Et hanc eandem regulam, sequente
 clausula ista Lex breuiter sancit. Attamen si pater
 desidia sua sic negligat filium, ut nulla eum arte cul-

ret educari, unde possit uitæ necessaria sibi comparare: tunc nec uicissim tenebitur patrem alere.

Si fortè cui dura hæc Lex uisa fuerit, is meminisse uelit: quàm impius, quàm crudelis sit pater, qui filium à DEO donatum, & à se genitum tã turpiter contemnat, ut nulla arte ex politum, obbrutescere patiatur. Optimi authores diffiniunt: necari propemodũ liberos, qui nulla imbuãtur disciplina: cui sententiæ multũ accedit. l. Necare. ff. De agnoscen. & alend. liber. Itaq; cum aduersus naturæ Legem peccet parens uel insulsus uel perfidus: meritiã naturæ beneficijs priuatur & alimentis.

Et hoc quidem tempore quo pacto educentur liberi, quibus imbuantur artibus (ut interim de literarum studijs nihil dicam) quibus moribus instituantur: res ipsa demonstrat. Tandem cum per talem neglectam liberorum educationem tota Ciuitas corrumpitur: tum execramur tempora: incusamus cœlum & terram, nihilq; nisi omnium rerum expectamus interitum: non animaduertentes interim, nostra culpa id fieri, non temporum iniuria: & nobis (DEO 'authore) in manu esse, quo malum hoc emendare liceat: si præscriptum huius Legis honestatisq; præcepta in educandis liberis sequamur. Audio multos quotidie desiderare prisca illa & aurea Romanorum secula, quæ tamen redire non possunt

possunt: sed cur non priscam & auream liberorum educationem imitamur, quam facilliter adsequi possemus? Profectò si quis vineam habeat adulterinis vitibus corruptam, unde nihil fructus redeat: nonne paucis annis ad fructam eam redegerit, si iustas vites supponat in locum demortuarum? Id rustici non ignorant: cur ciues nolunt doceri? Sed surdis sanimus, nisi DEVS aures donare uelit.

E meretrice natus, patrem non alito.)

Quò magis Lex inuitaret homines ad iustas nuptias, deterreretq; ab illicito coitu: constituit, ne filius meretricis aleret patrem. Sed in naturalibus liberis, et qui utcunq; patrem sciunt, quadã humanitatis ratione receptum postea fuit, ut decernerentur parentibus alimenta. Vlpianus in. l. Si quis à liberis. §. i. ff. De agnoscen. & alend. liber. Ergo & matrem (inquit) cogemus, præsertim uulgò quæ sitos liberos alere: nec non ipsos eam. Tractatur latius in Tit. C. De naturali. liber.

In decimo mense legitimus infans nascitor.) Magnæ olim disceptationes nascebantur ex obseruatione temporis nati partus. Nam aliàs pater causabatur prematurè fuisse natum, ideoq; filium suum nõ esse ex uxore, quam ante nuptias gra-

vidā fuisse putasset: aliās eueniebat, quòd morte fo-
luto matrimonio, uel fortè diuortio, partus post tē-
pus à natura datum diceretur editus: ideoq; filium
legitimum recusabant, sicut & nostris temporis
bus utrumque accidit sepius. In hac igitur opi-
nionum diuersitate, ut certa esset forma ad quam
casus istos exigere liceret: sic statutum fuit. Si post
contractas nuptias septimo mense partus nascere-
tur, legitimum filium censeretur. Paulus in Tit. ff. De
stat. homi. Septimo mense (inquit) nasci perfectum
partum, iam receptum est, propter auctoritatem
doctissimi uiri Hypocratis. Et ideo credendum est
eum, qui ex iustis nuptijs septimo mense natus est,
iustum filium esse.

Rursum, si aut post mortem, aut post diuortium
nascatur decimo mense, censendus est legitimus in-
fans, hoc est, iustus & uerus mortui patris filius, ut
hic. Ulpianus in. l. Intestato. §. ult. ff. De suis & le-
gi. Post decē menses mortis (inquit) natus nō admit-
tetur ad legitimam hereditatem. De eo uero, qui
centesimo octogesimo secundo die natus est, Hypo-
crates scripsit, & Diuus Pius Pontificibus rescrip-
psit, iusto tempore uideri natum. Hinc Iustinianus
Nouell. De resitutio. dotal. rer. §. Alterum uerò il-
lud. Nam nondum (ait) elapso anno, sub finem unde-
cimi

omni mensis peperit, ut nequaquam ex defuncto factū susceptū queamus dicere, neq; uerò foetura ipsa in tam longum tempus protensa est. Tractat de his multa Gellius lib. iij. cap. XVI.

Huc pertinent omnes Tituli. ff. De liber. agnos. De uen. inspicien. Et reliqui ferè Tit. in lib. 25. 26. C. 27. Ut inde discant studiosi Iuris, ex quantulo fonte tam multi promanarint riuuli Legum, quibus causarum circumstantiæ succedentibus seculis, docente experientia, sint determinatæ atq; in certam formam diffinitæ.

Vendendi statuliberos, Ius potestasq; esto.) Multa haud dubiè in XII. tabulis de Iure personarum et seruitute scripta fuerunt, sed eas totas non habemus. Verum, quædo de statu liberis præcipue dubitari poterat: num uendi possent: quoniã interim fauore quodam, ac si ad libertatem peruenissent, reputandi uiderentur: Ideo de his permittitur uendendi facultas. Modestinus in Tit. ff. De statulibe. Statuliberos (inquit) uenundari posse, Leges duodecim tabularum putauerunt. Duris autem conditionibus in uenditione minime onerandi sunt: ueluti ne intra loca certa seruiant, neue unquam manumittantur.

Statuliber autem est (authore Paulo in. l. i. ff. eod. tit.) qui statutam & destinatam in tempus uel in conditionem habet libertatem. Fiunt autem statu liberi conditione, bifariam: uidelicet expressa, uel ui ipsa, hoc est, tacita. Conditione expressa quomodo sunt, manifestum est: ut relinquo Titio seruo libertatem, si Sempronius Bononia redierit. Vi ipsa sunt, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur. Nam dum incertum est, an creditor iure suo utatur, statuliberi sunt, hoc est, si reuera & consilio manumittentis, fraudati non sint creditores, runt liberi, alioqui non ualebit data libertas. Quoniam fraus cum effectu in Lege Aelia Sentia accipitur. §. In fraudem. Instit. Quib. ex caus. manu. non lic.

De seruis autem, qui uendi possent, nulla prorsus erat dubitatio: quoniam domini in eos uite & necis habebant potestatem. §. In potestate itaque. Instit. De his qui sunt sui uel alien. Iur. Donec tam prædura seruitutis forma, et à iure naturali in totum recedens, paulatim ad humaniores effectus per Imperatorias Leges, & nunc tandem per consuetudinem satis emendata fuit.

DE

139

DE SVIS ET LEGI TIMIS HAEREDIBVS.

TIT. . III.

Intestatorum hæreditates, primò suorum hæredum, uelint nolintue, sunt.

His deficiētibus, adgnatus proximus familiam ha-

beto.

Quemadmodum testandi causa, ex uoluntate relinquentis bona sua dependet: Ita successio ab intestato, gradus habet, ne tota cognatio simul irruat in bona. Primus itaque gradus succedentium ab intestato, secundum naturam quam hæc Lex sequitur, est eorum qui sui dicuntur: quia domestici hæredes sunt, & uiuo quoque patre, quodammodo domini existimantur. §. Sed sui quidem. Instit. De hæred. quali. et differen. Modestinus in. l. i. ff. Quis ord. in bono. poss. seruet. Intestatorum gradus (inquit) hi uocantur: primum sui hæredes: secundo legitimi: tertio proximi cognati: deinde, uir & uxor. Apostolus quoq; dixit: Si filius, ergo hæres.

INTERPRETATIO.

**Intestatorum hæreditates .) Iustinianus
nunc**

bunc locum citat in. §. i. Instit. De hære. que ab in
 testa. deferun. Intestatorum autem (inquiens) hære
 ditates, ex Lege XII. tabularum, primum ad suos
 hæredes pertinent. Sui autem hæredes existiman-
 tur (ut supra diximus) qui in potestate morientis
 fuerint: Vcluti filius filia uel: nepos neptis uel ex fis-
 tio: pronepos proneptis uel ex nepote ex filio nato:
 prognatus prognata uel, quasi in futurum & per pro-
 gnationem natus nata uel. Sic enim præsci prognatas
 dicebant, sicut nunc, deinceps nati, appellantur In-
 stit. De patri. potesta. in fi. & alibi sæpè. Ad No-
 uell. De hæredi. ab intesta. §. i.

Intestati autem propriè dicuntur: primum qui
 cum possent testamentum facere, testati non sunt:
 deinde, qui testamentum fecerunt quidem, sed hære-
 ditas ex eo non est adita, uel ruptum, uel irritum
 est. Planè, qui testari non potuerunt, propriè non
 sunt intestati: puta, impubes, furiosus, uel cui bonis
 interdictum est. Sed hos quoque pro intestatis acci-
 pere debemus; sicut etiam captum ab hostibus &
 ibi defunctum, auctore Ulpiano in. l. i. in princ. ff.
 De suis & legi.

Ex hoc itaque loco, ut rectè teneas uetustissimi ac
 summi Iuris differentias, illud obserua: Quòd Lex
 XII. tabularum stricto quodam Iure utebatur, præ-
 ponebatque masculorum progeniem, & eos qui per
 formi

foeminini sexus necessitudinem sibi iungebantur, prorsus non agnoscebat: adeò, ut ne quidem inter matrem & filium filiamue, ultro citroq; hereditatis capiendæ Ius daret, donec Prætores hoc ad Aequitatem reducerent post alios Principes. Instit. De Senatuscon. Tertyllia. Sic enim Iurisconsulti summus Haloander restituit.

Velint nolintue.) Secuta Lex XII. tabularum regulam prædictam summi Iuris, consequens esse duxit, ut qui dicrentur sui, iidem & necessarii essent, ne fluctuaret ac incerta uideretur successio. Voluerunt enim prisca in hoc constantiam quamdam esse, & inflexibilem Iuris ordinem. Et propterea aberrarunt: quia non oportet ex una regula sic metiri omnes casus, ut pro ratione & circumstantia non discedatur ab ea paululum:

Quemadmodum igitur in hoc nimis à natura discedebant, quòd discrimen tam magnum inter masculos & foeminas, quatenus ad bona paterna attinet, constituerent. §. Cæterum. Instit. De legi. agna. succes. l. Maximum uitium. C. De liber. præteri. Ita rursus in eo hallucinati sunt, quòd liberos tam arcto uinculo ad successionem astringebant: etiam si iusta eos ratio nonnunquam uoluerit exemptos esse necessitati. Quare merito per Præto-

rem

rem & Principes emendatum est: potestate delibe-
rãdi liberis concessa, ut si maluerint abstinere bonis
paternis, non detur in eos creditoribus actio. §. Si
autem. Instit. De hæred. quali. & differen. l. Ei qui
sc. ff. De acquiren. hæred. l. j. C. Si ut se ab hæred.
abstine. Tractatur in Tit. C. De Iur. deliberan.

Habet autem magnum fructum, ut hos fontes
ueteris & præsentis politiæ perlustrares sobria qua-
dam & forensi disputatione. Primum, ut discas in-
uestigare fontes Legum quibus nunc utimur: Dein
de, ut uideas errorem Gentium, & causam error-
ris, teneasq; ueram condendæ Legis rationem, ne
uel respondendo, uel iudicando, uel etiam docendo
aberres à scopo. Habent enim omnia ista imaginem
quandam ferendæ Legis: cum & Magistratus, &
Iudex, & Doctor, easdem semper formulas hone-
statis præ oculis habere debeãt, quilibet in suo fun-
ctionis genere. Ut ecce, quid sciremus, utrum Ius
nostrum sit optimum in successione, nisi collatũ cum
Veteri, exigamus ad notitias & principia Iuris
naturalis? Et quomodo id in alia re faciemus, nisi
hoc exemplo discamus ad similia procedere, ac
æquum ab iniquo discernere?

His deficientibus, adgnatus.) Iustinianus
Instit. De legit. adgnat. success. in princ. Si nemo (ur-
quit)

quit) suos hæres, uel eorum, quos inter suos hæres
 des Prætor uel constitutiones uocant, existat, quæ
 successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex
 Lege duodecim tabularum ad adgnatum proximæ
 pertinet hæreditas. Et ibi in. §. i. declarat qui sine
 adgnati.

Obserua autem, quòd hæc Lex simplicitatem;
 Iustitiæ amicam amplexa: non distinguit inter ad
 gnatos masculos & foeminas, sed omnes ex æquo
 ad successionem uocat: certè in hoc laudanda, quo
 niam proximè ad naturam directa fuit: quippè cū
 successio, sicut & alimentorum ratio inter uiuos,
 ex æquitate descendat charitateq; sanguinis, ut di
 cit Ulpianus in. l. Si quis à liberis. §. Vtrum autè.
 ff. De agnoscen. & alend. libe. Sed ecce, succeden
 tibus authoribus, qui in Iure se peritiores putabāt,
 displicuit ista simplicitas Legis, & cœperunt sub
 tili quadam excogitata ratione adgnatos distingue
 re. Tandem Iustinianus hanc Legem XII. tabula
 rum, & eius uestigia secutus est in eod. titu. §. Et
 hæc quidem Lex. Vbi collige, Iuris tempora nobis
 tria proponi: Videlicet tempus XII. tabularum:
 tempus mediæ Iurisprudentiæ per quam tabule fue
 runt auctæ: & tempus Imperialium & Nouellarū
 constitutionum.

Familiam autem hic appellat hæreditatem. Vn
 de est

de est Titul. ff. Fami. erciscund. hoc est, hereditatis
 diuidende. Paulus in. l. Pronunciatio. ff. De uerbo,
 significa. eleganter tractat huius uocabuli transla-
 tiones, cuius uerba subscribere, ut sunt per G. Has-
 loandrum restituta, operæpretium fuerit. Familie
 appellatio (inquit) qualiter accipiat, uidemus.
 Et quidem uariè accepta est. Nam & in res, & in
 personas deducitur. In res: utpote in Lege duode-
 cim tabularū, his uerbis: ADGNATVS PRO-
 XIMVS FAMILIAM HABETO. Ad
 personas autem refertur familie significa:io, ita
 cum de patrono & liberto loquitur Lex familie:
 IN EA (inquit) FAMILIA: & hic de singu-
 laribus personis Legem loqui constat.

Familie appellatio refertur & ad corporis cu-
 iusdam significationē, quod aut iure proprio ipso-
 rum, aut cōmuni uniuersæ cognationis continetur,
 iure proprio familiam dicimus, plures personas,
 quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure
 subiectæ: utputa patrem familiās, matrem familiās,
 filium familiās, filiam familiās, quiq; deinceps uicem
 eorum sequuntur, utputa nepotes, & neptes, & de-
 inceps. Pater autem familiās appellatur, qui in do-
 mo dominiū habet: recte q; hoc nomine appellatur,
 quamuis filium non habeat. Non enim solam perso-
 nam eius, sed & ius demonstramus. Deniq; & pu-
 pillum

illum patrem familiâs appellamus. Et cum pater familiâs moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere. Singuli enim patrum familiarum nomē subeunt. Idemq; euenit in eo, qui emancipatus est. Nam & hic sui iuris effectus, propriam familiam habet. Communi iure, familiam dicimus omnium adgnatorum. Nam & si patre familiâs mortuo, singuli singulas familias habent: tamen omnes qui sub unius potestate fuerunt, rectè eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi fuerunt.

Seruitutum quoq; solemus appellare familiam, ut in edicto Prætoris ostendimus sub titulo De furtis. Vbi Prætor loquitur de familia publicanorum. Sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddam seruorum demonstratur eius rei causa paratum, hoc est, uectigalis causa. Alia aut parte edicti omnes serui continentur, ut de hominibus coactis, & ui bonorum raptorum. Item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius, & interdico unde ui familiæ appellatio omnes seruos comprehendit. Sed & filij continentur.

Item, appellatur familia plurium personarum, que eiusdem ultimi genitoris sanguine profisciscuntur:

K tur:

*tur: sicut dicimus familiã Iuliam, quasi à fonte quoda-
dam memorie. Mulier autem familie sue, & caput
& finis est. Hæc Paulus Iurisconsultus.*

DE SVCCESIONE EX TESTAMENTO: ET DE LEGATIS.

TIT. V.

Hæreditates in testamento
iure factæ datæ, ratæ sunt.

Vti quisq; legasset suæ rei,
ita ius esto.

Qui erit testator, libri-
pensis fuerit: si graui crimine damnetur,
in testimonium feriat: improbus inte-
stabilisq; esto.

*Hæc pertinent ad materiam testamentorum, si
out præcedentia ad causam intestati.*

INTERPRETATIO.

Hæreditates in testamento.) Sicut forma
le contractuum iure sunt introductæ ad alienand
du

XII. TABVL. 147

das res inter uiuos: Ita Lex ista confirmat ultimas uoluntates quæ in testamentis scribuntur, scilicet quid quisq; de rebus suis fieri uelit, quem earum uoluerit esse heredem & dominum. Vlpianus in Tit. ff. De uerbo. signifi. Lege (inquit) obuenire hereditatem, non improprie quis dixerit etiam eam quæ ex testamento defertur. Quia Lege duodecim tabularum, testamentaria hereditates confirmantur.

Nihil aliud est hereditas (inquit Caius. ff. De uerbo. signifi.) quam successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit. Quo loco ne fallaris: Iurisco. ad uulgarem loquendi usum respiciens, ut foro deseruiret, aditionem magis hereditatis, q̄ ipsam hereditatem diffinit. Nam cum hereditas sit relatio iuxta æqualitatem & inæqualitatem: ipse definire maluit iuxta actionem & passionem, ut est aditio. Quamobrem Vlpianus in. l. Pecunia. §. Hereditas. ff. De uerbo. signifi. Et in. l. Hereditas. ff. De petitio. heredita. Hereditas (inquit) nomen Iuris est, quod & accessionem & decessionem in se recipit. Et sine ullo corpore, Iuris intellectum habet. Hanc rationē cum Bartolus nō satis discerneret in Tit. ff. De adquiren. heredita. non uidetur exitum inuenire interpretationis suæ admodum curiose.

Vti quisq; legasset suæ rei.) Hoc est: Quæ

K 2 admo

admodum unusquisq; deliberasset ac decreuisset de re sua post mortem ad alium transferenda: Ita pro iure seruandum fuerit. Iustinianus Nouell. De his qui nuptias iterant: ut excellentissimus G. Haloander nobis restituit, cum alicà De nuptijs, extra materiam planè legeremus. §. Atq; hoc primum. Sanctiat enim (ait) quisq; in rebus suis, ut dignum est, & pro Lege uoluntas eius esto: quem admodum nobis Lex etiam omnium uetustissima, & quæ prima fere Romanis cõstituit Rempubicam, nempe duodecim tabularum, uetere & patria lingua his penè utens uerbis, inquit: VTI LEGASSIT QVISQVE DE RE SUA, ITA IUS ESTO: nemini facta potestate, ut in rebus alienis aliquid præter illius uoluntatem disponat, neq; si sacram impetret formam, aut quicquam omnium.

Vides igitur quàm latè pateant hæc pauca uerba, quæ per posteriores Legislatores determinationem acceperunt. Vnde Pomponius in Tit. ff. De uerbor. signific. Verbis (ait) XII. tabularum his, VTI QVISQVE LEGASSET SVABREI, ITA IUS ESTO: latissima potestas tributa uidetur, & hæredes instituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas constituendi. Sed interpretatione coangustatum est, uel Legum auctoritate, uel Iura constituentium.

Legatum autem Modestinus. ff. De legat. ij. sic
definit: Legatum est quedam donatio testamēto re
licta. Iustinianus Instit. De legat. sic ait: Legatū, est
donatio quedam à defuncto relicta, ab herede præ
standa. Florentinus deniq; nonnihil exactius rem
considerans. ff. De legat. i. Legatum (inquit) est de
libatio hereditatis, qua testator ex eo quod uniu
uersum heredis foret, alicui quid collatum uelit.
Vbi Accursius se torquet circa deliberationem;
cum non uideret corruptum esse locum.

Ex hac Lege prodierunt tres libri. ff. De le
gatis, & reliqui omnes, in quibus de acquirenda
uel amittenda hereditate, tractatur.

Qui erit testator, libripēnsue fuerit.)
Sensus huius Legis est: Eum qui de graui atq; infam
i crimine damnatus fuerit, neq; ad testandum, ne
que ad testificandum posse iure admitti. Nam im
probus est existimandus, & intestabilis ita iudica
tus. Et accipiendum est actiue & passiue hoc uer
bum (intestabilis) sicut & (testamenti factio). l. iij.
ff. De testament. ubi Bartolus docet. De testimonio
autem probatur in. l. iij. §. Lege Iulia. ff. De testib.
Iustinianus Instit. De testamen. Testes autem (in
quit) adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti fa
ctio est. Sed neq; mulier, neq; impubes, neq; seruus,

K 3 neq;

neq; furiosus, neq; mutus, neq; surdus, neq; is cui bonis interdictum est, neq; ij quos Leges iubent improbos intestabilesq; esse: possunt in numerum testamentium adhiberi.

Testamentum autem in eodem Titulo dicit Iustinianus ex eo appellari, quod testatio mentis sit: alludens scilicet ad ipsam uerbi uocem, ut rem intelligamus commodè. Verum tamen, non est compositum, sed simplex nomen: ut Gellius rectè probat lib. 6. cap. 12. Deinde hunc locum ibidem explicans: Sed ut nihil antiquitatis (inquit) penitus ignoretur: sciendum est, olim quidem duo testamentorum genera in usu fuisse: quorum altero in pace et otio utebantur, quod calatis comitijs appellabant: altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs et libram: scilicet quod per mancipationem, id est, imaginariam quandam uenditionem agebatur: quinque testibus, et libripede, ciuibus Romanis puberibus presentibus, et eo qui familie emptor dicebatur. Scribit Gellius de his tribus generibus testamentorum lib. 15. capit. 27.

Libripens à libra et pendendo siue ponderando,
do, di

do, dictus est quasi ponderator. Veteres enim pri-
mum ære graui non signato usi sunt: neq; in emptio-
ne & uenditione precium numerabant, sed precium
appendebant. Itaq; emptor hereditatis hæc uerba
solemnia dicebat: Huius ego familiam quæ mihi em-
pta est, hoc ære æneaq; libra Iure Quiritum meam
esse aio. Deinde ære percutiens libram, id æs dabat
ei, à quo hereditatem expectabat quasi loco pre-
cij. Sic enim & seruorum & liberorum emancipa-
tiones fiebant. Imaginaria enim solemnitas erat, quæ
Boëtius in Topicis Ciceronianis, nexum appella-
tam fuisse dicit. Porro, uenditor nihil emptori tra-
debat: sed heredem eum tali modo constituebat, sci-
licet ut post mortem uenditoris, posset Iure heredi-
tatem adire. Sed abiit & hæc cærimonialis nimiaq;
curiositas in desuetudinē, sicut & præcedentia duo
testamentorum genera. Solum hoc animaduertere
licet mansisse, & quidem pulchrum est scitu: quod
septem testibus testamenta scribi omnes Legislato-
res postea uoluerunt. Erant enim & in illa imagi-
naria uenditione septem, uidelicet quinque ciues Ro-
mani, libripens, & emptor.

FAMILIAE ERCSIS CVNDAE.

TIT. VI.

Cohæredes à communionem
discedere uolentes, agūto.

Pro hæreditaria parte,
debitores hæredibus obli-
gati sunt.

Pro portionibus hæreditarijs, hære-
destenentor.

INTERPRETATIO.

Cohæredes à communionem.) Quando
quidem communitio rerum, solet discordiam parere,
optimis ratione Lex introduxit actionem, quam
Familie erciscunde appellarunt Iurisperiti. Con-
stituitur autem hæc actio per hoc uerbum quo Lex uti-
tur (agūto) Vnde Caius in. l. i. ff. Famil. ercisc. Hæc
actio (inquit) proficiscitur ex Lege XII. tabularum.
Namque cohæredibus uolentibus à communionem
discedere, necessarium uidebatur, aliquam actionem
constitui, qua inter eos res hæreditariae distribu-
rentur. Papinianus quoque commendat fratres, qui
à lite

à lite propter cōmunem hæreditatem suborta, per diuisionem ultrò discesserint.

Eandem causam habent actiones Communi diuidendo, et Finium regundorum: de quibus in Pandectis sunt Tituli. Et. §. *Quedam actiones.* Insti. De actionib. Quocirca animaduerte: non aliam ob rationem has constitutas fuisse actiones, quàm quæ omnes res in nostro commercio Iure gentium, hoc est, naturali, ab initio sunt diuisæ, ut quisque suum habeat dominium: quoniam communio nunquam sineret Rempublicam esse tranquillam. l. Ex hoc Iure. ff. De Iusti. & Iur. Multi ista tractant sicut pſitacus suum χαῖς, nec causas rei considerant.

Pro hæreditaria parte.) Euidentiſſima ratio huius Iuris, quare debitores defuncti non tenentur hæredibus, nisi pro portione hæreditatis: colligitur ex. l. i. §. i. ff. Si pars hæredit. petat. Is qui hæreditatē (inquit Vlpianus) uel partem hæreditatis petit: ius ex eo non metitur quod possessor occupauit, sed suo iure. Et ideo siue ex asse hæres sit, totam hæreditatem uendicabit, licet tu unam rem possideas: siue ex parte, partem, licet tu totam hæreditatem possideas.

Debitores hæredibus obligati sunt.)

K S Impes

Imperatores Diocletianus et Maximianus in. l. ult. C. De hæredita. actionib. Creditores (inquit) hæreditarios aduersus legatarios non habere personalem cõuenit actionẽ: quippè cum euidentissime Lex duodecim tabularum hæredes huic rei obnoxios faciat. Quem locũ certè sine his fontibus nõ intelliges, sicut nec alias multas Constitutiones, ut. l. Pacto successorum. C. De pact. l. Licet. Et. l. Ea que in nominibus. C. Famili. erciscun.

Pro portionibus hæreditarijs.) Hinc est dict. Titulus. C. De hæredita. actio. Pro hæreditarijs partibus (inquit Detius) hæredes onera hæreditaria agnoscere, etiam in Fisci rationibus placuit: nisi intercedat pignus uel hypotheca. Tunc enim possessor obligatæ rei conueniendus est.

EPITOME SVCCES SIONIS AB INTESTATO.

Vò magis studiose iuuentuti suppetias ferã ad inuestigandos successioneis intestatæ gradus, quorũ ista Lex uno aut altero uerbo superius meminit, adieci Epitomen illius materie, quam Doctores nostri inuoluunt, certè non

tè non explicant, opinionum nemis. Res est quotidiana, et (nisi fallor) digna ut methodico quodam ordine breuiter tractetur. Proinde regulis aliquot totam rem expediam.

I Cognatio sanguinis, alia supra numeratur patrum: alia infra, liberorum: alia ex latere, fratrum, sororum, & cæterorum. Idcoq; successio ab intestato quæ ex naturali cognatione causam trahit, in tres gradus diuiditur. Instit. De gradi. §. i. Nouell. De hæredi. ab intestat. uenien. in princi.

II Prima omnium successio est filiorum naturalium et legitimorum, ex eodem matrimonio, siue in potestate, siue emancipati sint, iam nati, uel posthumi, hoc est, post obitum patris nati. Et succedunt in capita, iuxta illud Gala. iij. Si filius, ergo hæres. Probatur etiam superius. Et. §. i. Instit. De hære. ab intestat. deferun.

III Si ex pluribus filiis aliquis fuerit mortuus relictis ex se filiis: hi succedunt a quo cum patris, loco sui patris in stirpes, seu iure (ut uocant) representationis: hoc est, quotquot sunt, tantam partem accipiunt, quantum pater eorum si uiucret, accepturus esset. §. Si quis igitur descendentiũ. Nouell. De hæred. ab intestat.

intesta. uenien. l. ult. §. Hoc etiam cognitum. C. De Episc. & cleric. l. Liberos. ff. De uerbo. significat. Monstruosus partus, non succedit. l. Non sunt. ff. De stat. homi.

III Liberi secundi uel ulterioris gradus, hoc est, nepotes, uel pronepotes, præ cæteris omnibus cognatis, succedunt auo suo in stirpes, non in capita, siue in linea æquali fuerint, siue inæquali, semper seruato iure representationis, ut quisq; locum sui patris præmortui obtineat. Ut ecce, auus habet duos filios: ex altero duos ponamus, ex altero sex nepotes: moriuntur filij superstitionibus nepotibus: mox auus. Quomodo iam succedent auo nepotes? Certè, in stirpes: quia loco patrum suorum præmortuorum, hæreditatem in duas partes diuidem: si patres fuissent quatuor uel plures, facerent itidē quatuor partes pro stirpe sua nepotes. §. Item si ex duobus. Instit. De hære. quæ ab intesta. deferunt. l. Ut liberis. C. De collat.

V Liberi diuersarum nuptiarum, succedunt parentibus suis præ omnibus alijs, in bonis dotaliibus illius matrimonij ex quo nati sunt. Ut si mater cōtracto matrimonio suscipiat liberos, deinde mortuo marito eodemq; patre, nubat iterum, & ex eo quoq;

quoq; cōiugio nascantur liberi: tum matri demum mortuae succedunt liberi, in sui quotquot sunt matrimonij dotibus & lucris nuptialibus. Nouell. De his qui nupt. iter. §. Nec illud quoq;. Et, Neq; uirū quod ex dot. §. Si uerò ueniat. Idem autem est de patre, iterum, uel tertium aut quartum contrahente nuptias.

VI In alijs bonis quàm dotalibus, liberi multarum nuptiarum, succedunt parentibus equaliter, ut probatur locis iam allegatis.

VII Liberi naturales tantum legitimati, propter Iuris auctoritatem perinde succedūt, ac si ex legitimo matrimonio nati fuissent. Nouell. Quib. mod. natura. effici. legit. Et Quib. mod. natura. effici. sui. Vbi tractatur quedam differentia eorū, qui legitimantur per oblationem curie.

VIII Liberi legitimi tantum, siquidem auo materno, uel proauo in adoptionem sint dati, succedunt non aliter quàm naturales & legitimi: quia cōcurrunt duo uincula. Simautem extranco fuerint in adoptionem dati à parente qui eorum potestatem habet: tunc cum alijs illius filijs succedūt equaliter, ut est uerior Doctorum sententia. Non ex
tantibus

tancibus uerò alijs liberis naturalibus, succedunt parenti adoptiuo in omnibus bonis. §. Sed bodie. Instit. De adopti. l. Cum in adoptiuis. §. Sed ne articulum. C. eod. tit. Iunct. l. Si te. C. De suis & legit. liber. Arrogati, sine ulla differentia succedunt arroganti, nisi emancipatio soluerit ius liberorum. l. ij. Et. l. Si arrogator. C. De adopti.

IX Liberi naturales tatum nec legitimated (uten dum enim est uulgò notis uocibus) ex concubinato, succedunt parenti sine legitimis liberis mortuo, in duabus uncijis, hoc est, in sexta parte totius hereditatis, unà cum matre sua, uel etiã si mortua fuerit. In reliquis uerò bonis succedunt proximi cognati. Quòd si legitimi supersint, naturales repelluntur, alendi tamen ex bonis paternis arbitrio boni uiri. Nouell. Quib. mod. natural. effici. sui. §. Si quis autem defunctus, & §. Si quis igitur habens.

X Matri autem succedunt naturales unà cum legitimis liberis: nisi sit illustris mulier. §. Nouissime. Instit. De Senat. sc. Orphitia. l. Si qua illustris. C. eod. tit.

XI Spurijs non succedunt patri. §. Si aduersus ea. Instit. De nupti. Hieronymus 34. distinct. c. Vidua

dua. Matris uerò & auia (quoniã semper sunt certe) non est cur denegetur spurij successio. l. Ex libera. C. De suis & legiti. l. Quia semper. ff. De in ius uocan. Vide gloss. in. c. Cum pridem. §. Persona uerò, De renunciatio.

XII *Incestuosi liberi ex cognatis: nepharij, ex descendentibus: adulterini, ex adulterio nati, nullam habent successionem parentum. l. Si adulteriũ, in princ. ff. Ad leg. Iuli. de adulteri. l. Quinctiam. ff. De rit. nupt. Et. §. Ergo non omnes. Instit. cod. tit. Alimentis quoq; non censentur digni Iure Ciui li. Nouell. Quib. mod. natural. effici. sui. §. ulti. 15. q. ulti. c. Cum multæ. Et. 32. q. 4. c. Dicat aliquis. Sed Pontifices in hoc mitigarunt duritiem summi Iuris: nempè quòd iniquum sit, infantem à DEO creatum, fame necari. c. Cum haberet, De eo qui dux. in uxo. quam pollu. per adulteri.*

XIII *Parentes naturales & legitimi, quorum successio secunda post liberos est, succedunt liberis suis præ cæteris omnibus cognatis, exceptis fratribus germanis, quos secum admittunt, siue filij de quorum successione queritur, sint in potestate, siue sint emancipati. Nec pater hodie præfertur matri, ut olim. l. ij. ff. Ad Senatuscon. Tertyllia. Hæc regulam*

regulam oportet intelligi de bonis filij mortui adu-
uentitij. Nam in illis quæ à patre sunt profecta,
aut à matre, uel per lineam paternam aut maternâ:
pater excludit matrem: & contrâ, mater patrem,
teste Bartolo in. l. Quod scitis. §. Sin autem. C. De
bon. quæ libe. Et in Auft. Itaque. C. Communi. de
suc. Accedit. §. i. Instit. Per quas person. uob. ac-
quiri. Quæ enim (inquit Iustinianus) inuidia est:
quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum
reuertri? Et hæc senecntia uerior est, quicquid rixe
tur Baldus.

XIII Parentes legitimorum liberorum,
non aliter succedunt eis, quam naturalibus & le-
gitimis liberis. Hoc solum interest, quod mortuo fi-
lio legitimato per oblationem curiæ, oportebat olim
curiæ in successione seruare partem, scilicet quar-
tam. Nouell. Quib. mod. natural. effici. sui. l. i. &
ij. C. Quan. & quib. quart. pars debet. lib. X.

XV Parentes legitimi tantum, quales sunt
adoptiui, succedunt liberis adoptatis, eisdemq; san-
guine coniunctis, puta nepotibus ex filia. §. Sed ho-
die. Insti. De adoptioni. Extraneis uerò liberis ado-
ptatis, uel cognatis ex latere, qui extraneorum lo-
co habentur, parentes adoptiui non succedunt. l.

Cum

**Cum in adoptionis. §. Sed ne articulum. C. De ad-
optio. Quare de matre uel auia queritur frustra,
quoniã neq; adoptare potest, neq; liberos in potes-
tate habet. §. Fœminæ. Infit. De adoptio. l. Ma-
trcm. C. eod. tit.**

**XVI Parentes naturales tantum: ita succe-
dunt liberis ex concubinato, sicut liberi talibus pa-
rentibus succedere, supra dictum est regula IX.
Nam eadem est inter eos relatio iuris. §. De nepo-
tibus. Nouell. Quib. mod. natura. effici. sui. l. Non
est parentibus. ff. De inoffici. testamens.**

**XVII Parentibus non datur ulla successio
liberorum ex damnato complexu, sicut nec tales li-
beri succedunt ipsis. Mater tamen, eadem ratione
spurijs succedit, qua spurij succedunt matri, ut su-
pra. Nisi tamen filij spurij, liberos ex se relinque-
rint, qui matrem excludunt. l. ij. §. Itaq; etiam un-
gò. ff. Vnd. cognat. l. ij. §. Liberi. ff. Ad Senatusc.
Tertyllia.**

**XVIII Fratres defuncti naturales & legi-
timi (nam post descēdentes & ascendentes, tertia
successio est cognatorū ex latere) succedunt equa-
liter in capita, secundum numerum personarum.**
L Nouell.

Nouell. De heredi. ab intestat. uenienti. §. Reliquum.

XIX *Filij fratrum succedunt cum fratribus uel sororibus, in stirpes loco patris sui præmortui. Nouell. dict. tit. §. Si autem defuncto. Quod tamen non ultra filios fratrum conceditur. Nouell. dict. tit. §. Huiusmodi uerò.*

XX *Filij fratrum uel sororum soli superstites, succedunt patruo quoq; in stirpes, non in capita, ut probat Barto. in. l. i. §. ult. ff. Si pars heredi. petat. Accursius in. §. Si igitur defunctus. Nouell. De heredi. ab intestat. uenienti.*

XXI *Si fratres germani extant cum fratribus uel sororibus consanguineis uel uterinis defuncti: tunc fratres utrinq; coniuncti, excludunt alios. Nouell. De consang. & uteri. fratri. §. Quia uerò hoc. Germani autem fratres dicuntur, ex utroq; parente: cōsanguinei, ex eodem tantum patre non etiam eadem matre: uterini contra, ex eadem matre, & duobus patribus.*

XXII *Vbi sunt fratres consanguinei uel uterini unà cum filijs fratrum germanorum defuncti,*

ibi

ibi præferuntur filij fratrum, licet in tertio gradu sint, & fratres consanguinei uel uterini in secundo. Quod tamen Ius, non egreditur filios fratrum. §. Sim autem defuncto fratres. Nouell. De hæredi. ab intesta. uenienti.

XXIII Fratres consanguinei soli uel uterini soli, succedunt æqualiter & in capita. Filij autem præmortuorum, in stirpes. Nouell. De hæredi. ab intesta. uenienti. §. Illud palam est.

XXIII Si defunctus habeat tam consanguineos, quàm uterinos fratres, fortè etiam quorundam præmortuorum filios: tunc uidentum est quenam sint bona defuncti. Nam in bonis paternis, hoc est, quæ ex linea paterna ad eum peruenerunt, fratres consanguinei præferuntur. Et ex diuerso, in bonis maternis, uterini præcedunt. In reliquis uerò bonis: utriusq; generis fratres simul succedunt æqualiter. Filij præmortuorum, in stirpes. Nouell. De consang. & uteri. fratri. §. Quia uerò hoc agere. Iunct. l. De emancipatis. C. De legit. hæredib.

XXV Cum neq; fratres defuncti uiuunt, neque filij fratrum: tunc omnes deinceps à latere cognati

gnati ad hereditatem admittendi sunt, obseruatis gradibus, ut proximi præcedant, pares simul admittantur. Nouell. De heredi. ab intesta. uenienti. §. Si uerò neq; fratres.

XXVI Fratrum legitimatorum, eadem est successio quæ naturalium & legitimatorum, de qua superius in regula XVIII. Ceterum, ipsi inter se inuicem sibi non succedunt, sicut nec reliqui ex cognatione legitimati. Quod diligenter obserua. §. Filium uerò. Nouell. Quib. mod. natu. efficitur sui.

XXVII Fratres legitimi tantum, si ab auctore fuerint adoptati, succedunt sibi quoq; mutuo. Sine autem ab extraneo adoptentur, quanquam parentis adoptiui successionem habeant, ut supra dixi: ipsi tamen inter se & ad totam adoptiui familiam, nullum succedendi ius adquirunt. l. Cum in adoptiuis. §. Sed ne articulum. C. De adopti. Fratres autem legitimos seu adoptatos, neminem puto tam stultè interpretaturum, ut opinetur posse quæquam loco fratris adoptari. Id enim cū natura pugnaret, quoniam nemo ex se gignat fratrem: sed ita sunt accipiendi fratres, si ab uno eodemq; auctore adoptentur loco filiorum. l. Nec apud. C. De heredi. instituen. Instit. De adopti. §. Minorem. Et. §. Et tam filium. Fratres

XXVIII Fratres naturales tantum, siue consanguinei ex eodem patre, siue uterini ex eadem matre: succedunt sibi mutuò. Nisi fratres naturales & legitimi, hoc est, iusto thoro nati, consanguinei uel uterini simul extent, qui illegitimos excludunt. Ratio: Quia nec legitimati per oblationem curiæ naturales, adquireunt successionem adgnatorum uel cognatorum parētis. Nouell. Quib. mod. natura. effici. sui. §. Filium uerò. Nec obstat quod dicitur in. §. ulti. Insti. De seruil. cognati. quòd fratres & sorores licet capite deminuti, debeat cognatis præferri. Nam non pertinet ad naturales tantum seu illegitimos.

XXIX Fratres spurij ex eadem matre, sibi succedunt inuicem: secus de his, qui ex eodem patre sunt, puta si quis ex duabus meretricibus filios suscipiat. §. Vulgò quæsitos. Insti. De succes. cognato. l. ij. & l. Si spurios. ff. Vnde cognata. Ratio diuersitatis est. Nam omnem successionem oportet esse Legibus adiutam, aliàs non recipitur. Sed spurij, quatenus ad patrem attinet, prorsus reijciuntur. §. Si aduersus ea. Insti. De nupti. Et. §. Si uerò effusa. Nouell. Quib. mod. nat. effici. sui.

XXX Fratrum incestuosorū & qui ex dam
L 3 nato

nato coitu procreantur, nulla planè successio est,
ut supra.

XXXI Vbi defunctus relinquit liberos uel
parentes: ibi non est latius ad adgnatos uel cognatos
ex latere respiciendum: præterquam quod fratres
germani cum patre & matre admittuntur, ut
superius est probatum.

XXXII Vbi neq; liberi, neq; parentes sunt:
ibi circumspiciendum est ad gradus reliquorum co-
gnatorum. Modestinus in. l. Non facile, in princi. ff.
De gradi. & adfinita. diffinit septimum gradum:
Quatenus (inquiens) ultra eum ferè gradum, rerū
natura cognatorum uitam consistere non patitur.
Cui uidetur subscribere Ulpianus in. l. i. §. Hæc au-
tem bonorum possessio. ff. Vnde cognat. Sunt tamè
qui existimant successionem, usq; ad decimum gra-
dum porrigi in cognatis.

XXXIII Si defunctus, neq; liberos, neque
parentes, neq; ullos cognatos habeat prædicti gra-
dus, quod utiq; rarius fuerit: tunc successio ad con-
iuges deuoluitur Iure Ciuili: ut scilicet uir uxori,
& uxor uiro succedat. l. i. C. Vnd. uir & uxo.

XXXV Prædictis omnibus deficientibus,
bona

bona censentur uacantia, & fisco cedunt. l. Vacantia. C. De bon. uacanti. lib. X. Extant Tit. C. De here. Decurio. Et, Si liberal. Imper. soci. lib. X. de quibus ut multa dicamus, reor extra forū esse. De successione autem clericorum, est Tit. in Iure Pontificio, De successi. ab intestat.

XXXV In successione ab intestato, qui gradu sanguinis fuerit proximus: is ad succedendum quoq; proximum locum tenet. l. Auunculo. C. Commu. de successio. Quae regula in descendenti- bus & ascendentibus plana est: sed in cognatis ex latere, qui aliās eiusdem lineae & ordinis, aliās in diuersa linea sunt: Item in filijs pramortuorum, qui patris sui locum uendicant, sepè non obtinet. Imò, nonnunquā cognatus remotioris gradus, excludit proximorem, ut declarat Iustinianus in. §. Repe- titis itaq; Instit. De seruil. successi.

XXXVI Serui olim successorem ab intestato, præter dominum, non habebant. l. Seruus. Et l. Ancille. C. Communi. de successio. l. Quod attinet. ff. De regul. Iur. Sed hodie totum hoc, abolita tam prædura & inclementi seruitutis forma, prorsus immutatum est, & possunt testari omnes qui nunc imaginem ueteris seruitutis representāt,

ut maximè agricole seu rustici nostri tēporis : pro
diuersitate tamen locorum.

XXXVII Adfinitatis iure, nulla successio
permittitur. l. Adfinitatis. C. Communi. de success.
Quid? estne iam dictum maritum uxori succedere?
Est quidem: sed uir et uxor coniuges sunt, & cau-
sam præstant adfinitati, non ipsi adfines sunt. Vnde
Modestinus in. l. Non facile. ff. De gradi. & adfina.
Adfines (inquit) sunt, uiri & uxoris cognati: non
autem dicit, uir & uxor. Adic. Quod super his.
De consangu. & adfinita.

XXXVIII Vbicunque locum habere po-
test successio ex testamento: ibi cessat intestati que-
stio. l. Quandiu. ff. De regul. iur. l. Antequam. C.
Commu. de successio.

XXXIX Quandoquidem qui natura be-
neficium expectat: oportet ut secundum naturam
sit gratus: ideo sunt quedam cause ex quibus liberi
possunt à parentibus exheredari, & contrà, parē-
tes à liberis, ut Nouell. Vt cū de appellatio. cognos-
ci. §. Iustum autem perspeximus. Sunt item non-
nullæ que sufficiunt ad excludendos cognatos, ut
Nouell. De nupti. §. Ingratitudinis. Si quis ergo

tam

tam oblitus sit omnis pietatis, ut sic delinquat aduersus aliquem sanguine coniunctum: is neque ab intestato potest ad successionem eius peruenire, si causa talis probata fuerit.

XL *Multa ex his quæ suprâ diximus, displicuerunt Ciuitatibus, uel quòd non satis intelligerent, uel quòd nimis dura quædam existimarent: idcoq; mirum in modum hanc successionis materiam per Statuta sua uariarunt, quæ utique cum ad Rempus blicam aliquam perueneris, facile perlustrare potes ut sequaris, nisi naturæ nimis repugnent: qualia sunt in multis locis, ne filius patris præmortui locum representet. Quam obseruationem Sacratissimi Principes nostri ubique sublatam esse, merito uoluerunt in maximis comitijs. Ego multa uidi in ciuitatibus Statuta, quæ à iure Romanorum nihil discrepabant. Porro hæc pertinent ad ordinem Iuris, quem ignorare non oportet, iuxta elegantissimam. l. De quibus. ff. De Legib.*

L S SINGV

170 L E G E S
SINGVLARIA QVAEDAM
SVCCESSIONIS IN
FEVDO.

I

Illy naturales et legitimi masculi succedunt in feudis, paternis, antiquis et nouis, æqualiter, iure representationis seruato, hoc est, ut nepos loco patris sui præmortui succedat. c. i. De successi. feud. c. i. De successio. fratr. uel gradi. succed. in feud. In usib. feudo. Vbi diffinitur feudum paternum, quod fuit illius parentis, qui est eius adgnationis communis, hoc est, à quo uelut communi stipite coepit ea adgnatio. Sic antiquum est, quod maiores quoque in eadem familia habuerunt. Nouum, quod in persona mortui clientis beneficiarij primum coepit.

II Liberi scemini sexus, uel masculi quidem, sed per lineam scemineam descendentes, non succedunt in feudis. Nisi inuestitura, hoc est, concessio illa solennis per quam feudum conceditur, sic facta sit nominatim, ut filie succederent. Quo tamen casu

casu non aliter succedunt, quam si nullus extet masculus . Scmper enim filij excludunt foeminas propter armorum expeditionē . c. j. §. Filia uerò . De successio. feud. c. j. §. Ad filias uerò . De successi. fratr. c. j. §. Hoc autem notandum . Tit. primo, In usib. scudo. Et. c. j. §. Quinetiam . Tit. Episc. uel abba. uel abbatif.

III *Liberi legitimati per subsequens matrimonium, nec soli, nec cum alijs legitimis liberis admittuntur . c. j. §. Naturales filij . Si de feud. contē. sit inter domi. & adgna. Vafal . ubi gloss . tractat de legitimatis per Principem.*

III *Liberi naturales tantum, multò minus succedunt in feudis, cum nec legitimatis detur locus . Minime ergo aut spurij, aut ex dnānato coitu, possunt ad successionem peruenire . Et hæc succedēdi puritas in militaribus illis beneficijs, multum confert ad ingenuitatem, quam nobilibus nostro seculo rectissime tribuimus Iure gentium . Qui propterea nuncupantur ingenui, nobiles et gentiles homines, ut nunc quoque in Italia : quoniam maiores eorum illibatam seruarint natiuitatem, & nunquam seruitutem seruerint, itemque immaculato ac legitimo quoque nati sint thoro . Nec certè ista sunt somnia*

sonnia, ut quidam phanatici putant, confundentes iura personarum. Verum si his omnibus dotibus addant bonarum literarum studia, & optimum uitæ specimen: bone DEVS quàm uerè tum dici possunt bis nobiles: quales ego multos hoc seculo adeoque principes, esse, Reipublicæ nostræ cōgratulor.

V Liberi legitimi tantum seu adoptati, nō succedunt in feudis. c. j. §. Adoptiuus. Si de feud. deo funct. conten. sit inter domi. & adgnat. Vassall.

VI In feudis Marchiæ, Ducatus, uel Comitatus, non est omninò locus successioni: sed per inuentionem ab Imperatore denuo huiusmodi feuda recipiuntur à liberis & adgnatis. c. j. De aliena. feud. Et. c. j. De feud. Marchi. uel Ducat. uel Comita. Ut autem harum appellationum causam rectè teneat, operæpretium fuerit subscribere uerba doctissimi interpretis, qui apud Corne. Tacitum sic scribit: A marca quod equum significat, equorum seu stabuli magistrum Marceller, etiamnum appellamus: & equitum præfectum, eyn Marcgrauen. Militaris enim dignitatis & officij nomen est utrunque. Porro, hodiernum Morauie uocabulum, Mercklandt, equorum regionem significat, cum equas uulgò Merben uocamus. Extant adhuc in Saxonibus
duarum

duarum Marcarum nomina, ueteris & noue, quibus forsan equestris militia, huius appellationis causa fuit. Videntur enim equis olim Marcomani uoluisse, quemadmodum hodie Franci. Hæc ille.

VII Ascendentium ordo, ad successionem in feudis planè non admittitur. Peculiariter enim in his per usum recipitur, ne superiores succedant inferioribus, ut pater filio, auus nepoti. Sed contra tantum, inferiores, superioribus.

VIII Adgnati duntaxat admittuntur ad successionem feudorum, non etiam cognati. c. i. §. Ad filias uerò. De successio. frat. Quod intellige de feudis paternis uel antiquis. d. c. i. §. His uerò deficientibus. Nam in nouis beneficijs, frater uel filius fratris non succedit: sed feudum reuertitur ad dominum. c. i. §. In alio uerò. De successi. feud. Et. c. i. De benefici. frat. & quali. frat. in benefi. frat. succe. Vbi traduntur aliquot exceptiones huius regule. Et animaduerte hic, quam ista consuetudo accedat ueteri Romanorum Iuri, in excludendis cognatis scemini sexus.

Illud deniq; nullo modo est ignorandum: Quòd si quis bona habeat feudalia & non feudalia (ut uulgatis

gatis uocibus utar) foemina à feudis seclusa : utique ad alia parentis admittitur, ut sunt pecuniarij reditus, nomina, uestes, ac reliqua supellex.

DE IVDICIIS: DE IN
IUS VOCANDO: DE DILA
TIONIBVS.

TIT. VII.

Iudicem arbitrumue Iure datum, qui ob rem dicendam accepisse pecuniã conuictus est: capite punito.

Ioue tonante fulguranteuc, Comitia ne sunt.

Quodcunq; postremum Populus iusserit, id Ius ratumq; esto.

Si quis in ius uocatur, si morbus æuitas ue uitium extitit: qui in ius uocabit, iumentum dato: si nolit, arceram ne sternito.

Si status dies sit cum hoste, uenito.

Aduersus hostem, æterna authoritas esto.

Si Iudex uel alteruter ex litigatoribus morbo

morbo fontico impediatur, dies Iudicij
diffusus esto.

Tractemus nunc rem Iudiciariam, quam Lex
ista breuiter quidem: sed grauissime statuit.

• INTERPRETATIO.

Iudicem arbitrumue.) Pessimum certe delictum est uenalem habere Iustitiã, fonsq; omniũ malorum recte uocatur à Iustiniano Nouell. VI Iudic. sine quoq; suffra. §. j. Igitur recte Lex XII. tabularum tam seueram constituit pœnam, nempe captiuitatis. Vult enim Iudicem & arbitrum puras habere manus, ne quid ob rem dicendam, hoc est, ob administrandam Iustitiam & ueritatem tuendam, pecunie accipiat. Nam qui Ius dicit, nihil magis curare debet, quam ut rem ipsam dicat sine ullo furo iniquitatis aut calumnie. Insti. De offic. Iudic. in primi. Et scripsi in formula inuestigandæ actionis.

Arbitrum autem Iure datum eleganter dicit, ne putemus hic tractari de receptis arbitris, de quibus extat Tit. in lib. Pandect. iij. Enim uero intelligi hic uult, quem nunc dicimus Iudicem delegatum & commissarium, cum aliãs tota causa, aliãs quædam litis pars mandatur, cum Iudex ipse adesse nequeat

queat. Et huius arbitri frequens est mentio in Iu-
re. l. Arbitro. ff. Qui falsi iur. cogant. l. Pro socio.
ff. Pro soci. Receptorum uerò arbitratorum duo ge-
nera, eleganter explicantur à Proculo in. l. Socie-
tatem. Et. l. In proposita. Et à Paulo in. l. Veluti. ff.
Pro soci. Nā hoc modo arbiter à litigatoribus ele-
ctus, qui totius rei potestatem habeat, ab arbitran-
do, hoc est, censendo & existimando, dictus est.

Pœnam uerò corrupti Iudicis, posterius seculū
nonnihil uariauit, ut in Tit. C. & ff. Ad Leg. Iuli.
repetunda. Marcellus in. l. Lege Iulia. §. uli. sic
ait: Hodie ex Lege repetundarum extra ordinem
puniuntur, & pleriq; uel exilio puniuntur, uel etiā
durius, prout admiscent. Quid enim si ob hominē
necandum pecuniam acceperint: uel licet non acce-
perint, calore tamen inducti interfecerint, uel inno-
centem, uel quem punire non debuerunt? Capite
plecti debent, uel certè in insulam deportari, ut p'e-
riq; puniti sunt. Utitur autem Lex Iulia quoq; hoc
uerbo (arbiter) pro Iudice delegato.

Ioue tonāte uel fulgurāte.) Multa superius
diximus de Augurum disciplina, que inter cetera
hoc quoq; cōtinebat, ne quid comitorū aut rerū pu-
blicarū ageretur, ubi audita fuissent tonitrua, uel ui-
sa fulgura: quoniā ea que tūc fierent, interpretabā-
tur

tur Dijs iratis non placere. Erant omnia tum super-
 stitionis plena, cuius exempla congerere, quoru-
 sum pertinet?

Quodcumq; postremum populus iusse-
 rit.) Cum Senatus aut Populus Romanus multa ius-
 serit, quæ simul seruari non possunt, quoniã ex dya-
 metro inuicem pugnant: tunc postremum pro iure
 seruandum est. Sic ubi Leges sunt scriptæ, quæ nul-
 lo modo conciliari possunt: semper ultimam sequi
 debemus. Vt sunt nouissimæ Imperatorum Consti-
 tutiones.

Alioqui si prima quidem facie uideatur repus-
 gnantia, quæ tamen facili negotio, circumspectis
 rerum & personarum circumstantijs, placari ac
 in concordiam reduci possit, certè non protinus est
 pronunciãda Legum correctio uel mutatio. Quia
 sepè priores accommodantur ad determinationem
 posteriorum: & contrà, posteriores interpretan-
 tur priores, non tamen tollunt. Paulus in. l. Non est
 nouum. Et in. l. Sed & posteriores. ff. De Legib.

Rectè igitur Bartolus in. l. Marcellus, in princ.
 ff. Ad Senatusc. Trebellia. alijsq; locis, probat: etiã
 ex eadem ratione, non posse colligi correctionẽ Le-
 gum, per interpretationem, nisi & uerba accedãt
 expressa. Ratio est: Quia mutationem Legum, se-

M quitur

quitur mutatio morum & nouitas, que mouere solet & conquassare Rempublicam. Quare Aristoteles lib. Politico. ij. probat, receptas Leges non esse mutandas, etiamsi quid incommodi habeant. Et Ulpianus in. l. ij. ff. De cōstitu. Princ. In rebus (inquit) nouis constituendis, euidentis esse utilitas debet. Euidens autem utilitas diffiniri rectè potest: ut si Lex uel consuetudo, nisi mutetur, aut tollatur, paulatim sit occasionem datura ad corrumpendā naturā & rationem: sicut in prædura seruitutis forma, alijsq; multis rebus immutatis uidemus.

Si quis in Ius uocatur.) Religionem Iudiciorum, maiores uoluerunt esse præcipuam, ne Magistratus contemneretur, qui minister Legis est, mediante Iudiciaria cognitione. Quapropter hæc Lex sancit, ut etiam morbo aut alio uitio, non tamen mortali nec rebus agendis obstante, adfectus, ueniat ad Iudicem: etiam si ire aut ambulare admodum commodè non possit: uidelicet, ne differatur Iuris cognitio. Sed interim quò magis uenire possit, additum est temperamentum, ut is qui aduersarium in Ius uocauit, det ei iumentum, hoc est, uectabulum, quod à pecoribus trahatur seu iumentis. Quòd si tam delicatus fuerit in ius uocatus, ut nolit uulgari uectabulo uti: certè uocans nō est ad cōgruandum,

uandus, ut sternat ei arceram, id est, uectabuli ge-
 nus undiq; tectum in formam arce, quale etiam nūc
 uidemus apud diuites in usu haberi. Sic enim Sex.
 Cæcilius hunc locum intelligit: non autem de simpli
 ci iumento, ueluti equo uel mula ad equitadi usum
 concesso, sicut Phauorinus uidetur hanc Legem ex
 audire. Nam quilibet morbus uel leuissimus, potest
 eundi & equitandi commoditatem adimere, ut ta-
 men uehi possit eger.

Ergo non hoc uoluit ista Lex, ut graui morbo
 laborantes ueniant ad Iudicem: quia inhumanū pla-
 ne id esset: Sed hoc intendit, ne quoduis uitium ho-
 mini facile in singulas horas accidens, impediatur sta-
 tim sacrosanctam Iuris executionem. Alioqui cum
 Lex XII. tabularum de grauiore morbo loquitur,
 semper adiicit hanc uocem (fonticus) ut paulò infe-
 rius apparebit: Iulianus morbum fonticū definit in
 l. Quæsitū. ff. De re iudicat. Modestinus in. l. Mor-
 bus. ff. De uerbo. significati. Certè magna in hoc Iu-
 re simplicitatis imago relucet, quæ usi sunt ueteres.
 Nūc uerò, cum uictori resituantur litium sumptus
 à uicto, non obtinet de dando iumento quod hic sta-
 tuitur, ut est Tit. C. De fructi. & liti. expē. §. Hec
 autem omnia. Instit. De poen. temer: litigan.

Si status dies sit cum hoste, uenito.) Hoc

M 2 est: 16

est: Is qui Iudicio sisti promiserit aduersario, secundum suam uel fideiussorum promissionem se sistat ad diem statutum. Hostis enim hic pro aduersario accipitur. Cicer. lib. Offici. j. Equidem illud etiam (inquit) animaduerto: quod in proprio nomine per duellis esset, is hostis uocaretur, lenitate uerbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Appellatus est autem hostis ab hostio, quod est æquus, quoniam peregrini suis, ut nos nostris utentes Legibus, pares nobis uidentur. Et quia in cōflictu, ex æqua causa pugnam adire solent: Ideo concinna est translatio ad litigatores, qui pari Iure de eadem contendunt causa, ut uictoriã consequantur: ideoque uictos & uictores nuncupamus. De hostibus ex bello indicto, loquitur Pomponius in. l. Hostes. ff. De uerbo. significat.

Aduersus hostem, æterna authoritas esto.) Id est: Facultas experiundi in iudicio cum aduersario, sit perpetua. Hoc enim est, quod Iustinianus Instit. De perpetu. & tempora. actionib. nos admonet: eas quidem actiones quæ ex Lege, Senatus uel consulto, siue ex sacris cōstitutionibus proficiuntur, perpetuò solere antiquitus competere, donec Imperatores actionibus certos fines dede-
runt

runt. XXX. & XL. annorum . Quoties igitur
audis hanc uocem (perpetuò) cogita (quatenus ad
actiones attinet) ex ista Lege totius antiquitatis
esse fontem, unde iam nunc æternas seu perpetuas
Ciuiles actiones appellamus, tametsi certis finibus
conclusæ sint.

Si Iudex uel alter ex litigatoribus.) Huc
locum Vlpianus satis interpretatur in. l. ij. ff. Si quis
caution. Si quis (inquiens) in Iudicio sisti promisit:
& ualetudine, uel tēpestate, uel ui fluminis prohibi
tus, se sistere non potuit, exceptione adiuuatur: nec
immeritò. Cum enim in tali promissione presentia
opus sit: quemadmodum potuerit se sistere, qui ad
uersa ualetudine impeditus est? Et ideo etiam Lex
duodecim tabularum, si Iudex uel alteruter ex liti
gatoribus morbo fontico impediatur, iubet diē Iu
dicij esse diffusum.

Diffundere autem diem olim dicebatur id, quod
nos continuare terminum usq; in diem crastinū nun
cupamus. Tria enim erant de differendis Iudicij
pronunciandi genera . Aut diffundebatur dies, id
est, in posterum diem reijciebatur: Aut comperēdi
nabatur, hoc est, in tertium diem differebatur: Aut
deniq; Iudex pronunciabat sibi nō liquere: quæ am
pliatio uocabatur. Vlpianus in. l. Si de meis . ff. De
recept. arbit.

182
DE RE IUDICATA

TIT. VIII.

Eris confessi, rebusq; iure iudicatis: triginta dies iusti sunt.

Pòst deinde manus iniectio esto: in ius ducito, ni iudicatum facit.

Aut qui pseudo eo in iure vim dicit, secum ducito, uincto, aut neruo aut compedibus XV. pondo, ne minore: aut si uolet, maiore uincto.

Si uolet, suo uiuito.

Ni suo uiuit: qui eum uinctū habebit, libras farris in dies dato: si uolet, plus dato.

In uinculis sexaginta dies habeto.

Inter eos dies, trinis nundinis cōtinuis ad Prætorem in comitiū producito, quantæq; pecuniæ iudicatus erit, prædicato.

Tertijs autem nundinis, si interea patet non sit, capitis pœnas dato: aut trans Tyberim peregre uenum ito.

Et si plures forent quibus reus esset iudicatus, tertijs nundinis partes secanto.

Si

Si plus minúsue secuerunt, sine fraude esto.

Qui falsum testimonium dixisse conuictus erit, è saxo Tarpeio deñcitor.

Hic locus tractat de his, qui uel ex confessione sua, uel alijs legitimis probationibus conuicti per actorem, & condemnati per Iudicem fuerint: quodnam tempus habeant ad soluendum. Proinde, si quis fortè miretur, quare Lex tam crudelem capitis pœnam in debitores pecuniarios constituerit: is cogitet quàm graue sit fallere fidem, quæ Iustitiæ fundamentum est, ut ait Cicero lib. Offici. j. Actum enim fuerit de humano commertio, si nulla fidei habeatur ratio, si non sit aliquid quod pertimescant improbi debitores, cum decipiendo plerunq; contrahant debita, tandemq; dicere solcât: se non habere unde soluant. Quare diligenter & cum iudicio hæc sunt legenda.

INTERPRETATIO.

Aeris confessi, rebusq; iure iudicatis.)
 Hoc est, pecuniæ quam per confessionem aduersarij in Iudicio factam, constiterit esse debitam, trīginta dies iusti sunt. Nam confessus pro iudicato

¶ 4 est:

est: quia quodam modo sua sententia damnatur, dicit Paulus in. l. i. ff. De cōfess. Item eius pecuniæ nomine, ob quam reus cōuentus fuerit rite damnatus, iidem dies legitimi sint. Quia condemnatum accipere debemus eum, qui rite condemnatus sit, ut sententia ualeat. Cæterum, si aliqua ratione sententiæ nullius momenti sit, dicendum est condemnationis uerbum non tenere, auctore Vlpiano in. l. iij. §. Condemnatum. ff. De re iudicat. Porrò hæc uerba (Aeris confessi) accipiuntur passiuè, prisco & uulgari usu loquendi.

Triginta dies iusti funto.) Iustos appellat Lex, sicut nunc legitimos dicimus, quasi Iure concessos debitoribus post condemnationem, ut interim aduersus eos nihil agere liceat. Cœperunt autè humanitate quadã duos menses largiri posteriores. l. De debitoribus. ff. De re iudicat. Sed & Imperatores, cum cæteris omnibus clementiores uideri uellent, duplicarunt id tempus, ut esset quadrimestre: quod iustum tempus siue legitimum nūcupatur. l. ij. et iij. §. ulti. C. De usur. rei iudic.

Pòst deinde manus iniectio esto.) Id est, prehendi potest Iure priuato. Nam sic usa est Lex his uerbis (manus iniectio) sicut et Valerius li.

V. Lu^o

V. Lucius uerò Philippus (inquit) Consul, aduersus eundem ordinem libertatem exercere non dubitauit. Nam segnitiam pro rostris exprobrans, alio sibi Senatu opus esse dixit. Tātumq; à pœnitentia dicti absuit, ut etiam L. Crasso summæ dignitatis & eloquentiæ uiro, id in curia grauiter ferenti, manus iniici iuberet. Ille reiecto lictore: Non es (inquit) mihi Philippe Consul, quia nec ego tibi senator sum.

Atqui manus iniicere, proprie olim dicebatur ille, qui nulla expectata Iudicis authoritate, rem suam aut sibi debitam uendicare posset impune, ut apud Quintilianum li. VII. Vlpianus in .l. Sed si hac. ff. De in Ius uocand. Paulus in .l. penulti. ff. De seru. exportand. Sic & recentiore Iure, creditori permittitur manus iniectio in debitorem fugientem, uel eum qui abstulerit res alienas. l. Ait Prætor. ff. Quæ in fraud. credito. Si debitorem meum (inquit Vlpianus) & complurium creditorum consecutus essem fugientem, et pecuniam secum ferentem, abstulissem quod mihi debetur. Eodem modo adulterum propria authoritate retinere licet. l. Capite quinto. ff. Ad Leg. Iuli. de adulteri.

Ni iudicatum facit.) Nisi expediat ea quæ cõprehenduntur in sententiâ Iudicis. Cicero pro Plæ

eo: Itaq; recuperatores (inquit) contra istam rē nē nunc dubiam, prima actione iudicarunt. Cum iudicatum non faceret, additus Hermippo, & ab hoc ductus est. Celsus in. l. ulti. ff. Si cert. petat. At si iudicatum (inquit) fecerit Titius, nihil Seius tenebitur.

Vincito, aut neruo aut compedibus.)

Prisca quadam simplicitate Lex curiose describit modum vincicndi debitoris. Videlicet compedibus, XV. pondo, hoc est, quindecim libris. Est enim indeclinabile nomen neutrius generis, ferè semper plurale, quod & Festus olim pro libra acceptum fuisse sentit. Tametsi pōdo continebat propriè XII. libras, sicut asis XII. uncias. Vnde Liuius dixit: Argenti pondo bina. Si autem uoluerit creditor propter cause magnitudinem, ut maiori pondo vinciat debitor q̄ quindecim librarum, concessum id quidem est. Videtur enim Lex singulari huius uerbi numero uti, pro eo quod est maiori pondere. Porro compedes, catenæ, nerui, manica, sub uinculis continentur.

Posterioribus uerò seculis, alia forma custodien-
dorum reorum & carceris, recepta fuit, ut uidere
licet ex Titul. ff. & C. De custodi. reor. Venuleius
ff. De uerbo. signi. Vinculorum (inquit) appellatio-
ne, uel priuata, uel publica uincula significantur:
custodie uero, tantum publica custodia. Vlpianus
in. l.

in. l. Verum est. Caius in. l. Qui neque . ff. cod. tit. Priuati uerò carceres maxima pœna prohibiti sunt C. De priu. carceri.

Ni suo uiuit.) Aequum quidem illud est, ut si suo uoluerit uiuere uinctus debitor, omnino sit audiendus. Cæterum, si uel inopia, uel alia ratione nõ possit suo uiuere, iustū Lex censet, ut is qui cum uinctum habebit, libras farris in singulos dies porrigat, adeoq; plus, si uinctus pro consuetudine & natura sua exigat. Loquitur enim de chænice Græcorum seu uictu quotidiano, quem secundum libras decernere solebant. Quò respexerunt etiam Honorius & Theodosius Imperatores *in. l. Iudices . C. De Episc. audienti. Victualem (inquiunt) substantiã non habentibus, faciant ministrare libellis duobus aut tribus diurnis, uel quot existimauerint cõmentarienses, decretis. Libellis autẽ neutrius generis à libũ est diminutiũ. Accedit multum, qd̄ is qui uictũ uel stratũ pferri ad uinctos phiberet, tenebatur actio ne iniuriarũ. l. Si uictũ aut stratũ. ff. De re iudicat.*

In uinculis sexaginta dies habeto.) Optima ratione tẽpus adijcit Lex, quo creditoribus liceat habere debitores suos uinctos. Nã carcer, ad continẽdos homines, nõ ad puniẽdos haberi debet, dicit Vlpianus *in. l. Aut damnum. §. Solent etiam. ff. De pœn. Multò minus creditores retinere debent*

debent suos debitores in compedibus priuatiui.

Inter eos dies, trinis nundinis.) Hoc est, in tertias nundinas. Siquidem nundinae à nono die dictae sunt, quasi nouendinae. Tempus autem trium nundinarum, trimundinum, aut trinum nundinum duobus uocabulis nuncupabatur. Rectè quidem institutum: primum, ut rustici octo diebus in agris manentes, nono die repeterent Urbem ad mercatum: unde iam nunc nundinas nostras appellamus. Deinde, ut si quid suffragijs Populi Romani sciendum esset, id per ternas nundinas recitaretur, & quò magis omnes noscerent, promulgaretur. Quae ratione apud Græcos fuit receptus mos, ut Leges trimundino promulgarentur, sicut Iustinianus quoque, nouas constitutiones uult insinuari, ut exinde post duos menses ualeant. Nouell. Vt fact. nou. constitut.

Ad Prætorem in comitium producto.) Vult Lex produci uinctum debitorem trinis nundinis ad Prætorem in comitium seu Iudiciũ, ut repetatur publicè, in quantã pecuniam fuerit creditori suo cõdemnatus debitor uinctus: fortè si quis familiaritate aut misericordia ductus, soluere uoluisset eam pecuniam, hominemq; miserum uinculis liberare. Item, ut constaret omnibus, uincto non fieri iniuriam, aut à creditore, aut à Iudice. Quam rationem Constantinus Imperator perpedit circa eos qui

qui propter delictum publicè custodiuntur, in. l. ij. C. De custo. reor. Ita enim (inquit) quasi sub publico testimonio, commemoratio admissi criminis fiet, ut Iudicibus immodicè seuientibus, freni quidè temperies adhibita uideatur. Comitium enim hic uocat, quod Paulus Ius appellat: hoc est, locum Iudicij solemnem, ubi Prætor cum suis adfessoribus conuenire solebat.

Tertijs autem nundinis.) Si intra id tempus trinundinum, non fuerit pactus cum creditore de soluenda quouis modo pecunia: tum postea, aut capitis pœnas det, aut trans Tyberim uendatur, ut ex precio creditor debitum suum consequatur. Nã creditoribus planè addicebantur, hoc est, adiudicabantur tales debitores. Vnde addicti, obærat, seu nexi uocabantur. Sic & addicere pro adiudicare accipitur in Tit. ff. De in diem addicti. Et in Tit. ff. De fideicommissa. libertati.

Postea uerò remedium cessionis bonorum introductum fuit, per quod cuitaretur carceris necessitas, utq; cessarent istæ ob æs alienum nimis crudeles in seruitutem addictiones, quæ omnibus modis in desuetudinem abierunt, ut est uidere in Tit. ff. De cessio. bono. Et. C. Qui bon. cede. poss. l. ij. In hoc enim (inquit Alexander) tatummodo hoc beneficiũ

cis

eis prodest, ne iudicati detrahantur in carcerem. Igitur Ius custodiendi in carcere, nisi cedant bonis, manet hodie, & frequens est: ne scilicet nimia pristina seueritatis relaxatione, occasio detur multis fraudibus, quas uidemus quàm callidè exerceat plerique aduersus creditores suos.

Et si plures forent.) Quæ dicta sunt, accipi oportet de uno creditore, qui uinctum habeat debitorem. Quid ergo si plures fuerint creditores, quibus condemnatus sit debitor in pecuniam? Respondet Lex, tertijs nundinis intra quas non sit pactus, secandum esse hunc debitorem in partes, quæ unius cuique pro portione debiti dētur: nec fraudi fore, si quo modo plus minusue secuissent creditores, quàm debiti portio esset.

Sed cum hæc poena crudelis admodum adeoque auditu horrenda sit, refert Gellius lib. XX. cap. i. elegantem inter Sex. Cæcilium Iuriskon. & Phaurinum philosophum disputationem de hac quoque Legis particula. Tandē Cæcilius sic diffinit: Ad terrorem pessimorum debitorum, qui additionē quoque solam contemnerent, constitutum esse id genus poenæ. Nihil profecto (inquit) immitius, nihil immmanius: nisi (ut re ipsa adparet) eo consilio tanta immunitas poenæ denunciata est, ne ad eam unquam peractures

ueniretur. Addici namq; nunc atq; uinciri multos uidemus: quia uinculorum pœnam deterrimi homines contemnūt. Dissectum esse antiquitus neminem equidem, neq; legi, neq; audiui.

Qui falsum testimonium.) Saxum Tarpeium miræ altitudinis erat, à quo Lex uult deijci eum qui falsum dixerit testimonium. Sed hodie, non potest quis sic damnari, ut de saxo præcipitetur, auctore Modestino in. l. Si diutino. ff. De pœn. Est autem alijs pœnis utendū, pro qualitate admissi. Martianus in. l. j. in princi. Vlpianus in. l. Lege Cornelia. ff. Ad Leg. Corneli. de fals. l. Damus licentiam. C. eod. tit.

Profecto semper id obseruatum animaduertere licet: quod propter frequentiam delictorum, pœne sint exasperatæ. l. Aut facta. §. ulti. ff. De pœn. l. Famosi. ff. Ad Leg. Iuli. maiesta. l. j. §. Puniuntur. ff. De abige. Quocirca Marcellus optimum modū præscribit omnibus Iudicibus, in. l. Respiciendū. ff. De pœn. An putas Phauorine (inquit Cæcilius) si nō illa etiam ex XII. tabulis de testimonijs falsis pœna aboleuisset: & si nūc quoq; ut antea, qui falsum testimonium dixisse conuictus esset, è saxo Tarpeio deijceretur, mentituros fuisse pro testimonio tam multos, quàm uidemus? Acerbitas plerunq; ulciscendi maleficij, bene atq; cautè uiuendi disciplina est.

DE

192
DE EMPTIONE ET
VENDITIONE: DE VSVCA
PIONIBVS.

TIT. IX.

Enditæ res & traditæ, post
precium solutum, aut si alio
modo satisfactum existat,
emptori adquiruntor.

Furtiuæ res non usuca-
piuntor.

Si libertus ab intestato moriatur, nul-
lum hæredem suum relinquens: patronus
ei succedito.

INTERPRETATIO.

Venditæ res & traditæ.) Hunc locum sa-
tis explicat Iustinianus Instit. De rer. diuisione. Ven-
ditæ uerò res (inquit) & traditæ, non aliter empto-
ri adquiruntur, quàm si is emptori precium solue-
rit, uel alio modo ei satisfecerit: ueluti expromisso-
re aut pignore dato. Quod quanquàm cauetur ex
Lege duodecim tabularum: tamen rectè dicitur &
Iure gentium, id est, Iure naturali id effici. Ratio
autem huius Iuris naturalis, est in. §. Per traditio-
nem

nem. Infit. cod. tit. Adi. l. i. ff. De contrahen. emptio.

Imaginaria autem, hoc est, simulata emptio, quæ hoc pretextu fit, ut aliquid habeatur, quod alioqui habere non liceret: neq; dominium transfert, neq; ullo modo subsistit. Nam nec reuera precium in ea interuenire solet. Vulgò simulatam dicimus, & inuvalidam ipso Iure, ut Modestinus in. l. Contractus Imaginarij. ff. De action. & obligat. Paulus in. l. Nuda. ff. De contrahen. emptio. l. Imaginaria. ff. De regul. Iur. Verum, quando in imaginariam uenditionem res licita deducitur, ad hoc ut modico tempore apud emptorem duret: tunc Iure permissa olim fuit, ut in manumittendis seruis & liberis, uel in faciendis testamentis, ut supra. Non uidebant enim prisca seculi homines alium modum soluendæ dominicæ aut patriæ potestatis, quàm ut uterentur istius contractus formula, ad alienationem rerum adcommodata. Porro, indecorum esse putabant, si tanta potestas sine magna solēnitate remitteretur.

Furtiuæ res, non usucapiuntor.) Furtiuæ quoq; res (inquit Iustinianus Infit. De usucapio.) & que ui possesse sunt: nec si prædicto longo tempore bona fide possesse fuerint, usucapi possunt. Nam furtiuarum rerum Lex XII. tabularum, &

N Lex

Lex Atilia inhibent usucapionem: ui possessorum rerum, Lex Iulia & Plautia: & cætera quæ ad declarationem huius regulæ Imperator subiungit.

Si libertus ab intestato moriatur.) Olim (inquit Iustinianus) licebat liberto patronum suum impune testamento præterire. Nam ita demum Lex XII. tabularum ad hæreditatem liberti uocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede nullo relicto. Instit. De successio. liberti. Sed Prætor postea hoc Ius uariavit, uolens domino relinqui dimidiam bonorum liberti partem. Demum Iustinianus sua constitutione distinguit inter bona liberti, utrum sint intra centum aureorum ualorem, an uerò excedant. Non est operæ pretium, ut curiosius hæc tractemus: plana est earum rerum lectio, non multum deserviens foro nostro.

DE SERVITVTIBVS ET FINIBVS REGENDIS.

TIT. X.

læ latitudo in porrectum octo pedes: in anfractum, id est, ubi flexum est, sedecim habeto.

*Si qui sepem uel mace-
riam*

riam iuxta alterius regionem effoderint: terminum ne excedunto.

Si autem murum, pedem unum; si domum, duos pedes relinquunto.

Si uerò sepulchrum aut foueam effoderint, quantum sit profundum, tantundem relinquunto.

Si puteum, passum.

Oliuam autem aut ficum, nouē pedes ab extranea regione plantanto.

In cæteris autem arboribus, quinque pedes seruanto.

Si in agrum alterius arbor impendeat, usque ad quindecim pedes à terra altius coercito.

Et ne umbra arboris uicino prædio noceat, quindecim pedes altius ramos arboris circumcidito.

Glandem in alienum fundum proci- dentem, colligere fas esto.

Si aqua pluuiæ nocet, arcesto.

Seruitutum materia ex his Legibus admodum commodè colligi potest: quia tradunt regulas Iuris cõmunis, contra quas si quis in suo solo permis- serit quicquam fieri, tunc constituitur seruitus.

N 2 INTER

INTERPRETATIO.

Viæ latitudo in porrectum.) Citat hunc locum ferè ad uerbum Caius in. l. Via latitudo .ff. De seruitu. rustico. prædio. Via autem constitui potest, uel latior octo pedibus, uel angustior: ut tamen eam latitudinem habeat, qua uehiculum ire potest: alioqui iter erit, non uia, authore Paulo in. l. Via cõstitui. ff. eod. tit.

Si qui sepem uel maceriam.) Vetat Lex excedi terminum sui soli ab ijs qui sepem uel maceriam effodere uoluerint. Seps enim uel sepes est, quæ obiecta introitum prohibet in agrum aut hortum. Columell. lib. X. Talis humus, uel parietibus, uel sepibus, hirtis claudatur. Maceria autè uel macerics, murus est, siue paries, uel congeries lapidũ, ad claudendum uineas. Neutrum autem fieri commodè potest, nisi effodiatur primum locus, & pareretur structure sepis aut macerie.

Reliquæ Leges, quantum ad uerba attinet, nullam interpretationem desiderant. Et de sensu earum latius disputare, quam quòd sint fontes sequentium Legum quæ in Pandectis extant, nostri non est instituti. Tractantur enim omnia hæc latius in

Tit.

Tit. ff. de C. De seruituti. urbano. & rustico. præ
dior. Caius autem Iuriskon. in. l. ult. ff. Fini. regum.
recenset hanc Legem.

Illud obiter admonendum est: Quòd Imperato
res hanc quinq; pedum præscriptionem sublatam
esse uoluerunt, ut ex locorum potius qualitate dis
cernantur fines, quàm ex certa Lege, sitq; libera
finalis quæstio. l. Quinq; pedum. C. Fini. regundo.

De glande legenda Prætor edictum proposuit,
quod refert Ulpianus. ff. De gland. legend. Ait
Prætor (inquit) GLANDEM QUÆ EX
ILLIUS AGRO IN TVVM CA
DIT, QVO MINVS ILLI TER
TIO QVOQVE DIE LEGERE, AV
FERRE LICEAT, VIM FIERI VE
TO. Glandis nomine, omnes fructus continentur,
ut in. l. Qui uenenum. §. Glandis. ff. De uerbor. ob
ligatio. Item, de aqua pluuia arcenda, est Tit. lib.
Pandecta. XXXIX.

N 3 DB

198
DE INIURIIS ALI-
IS'QUE DELICTIS.

TIT. XI.

Efuncti iniuria non affici-
untor.

Si iniuriã alteri faxit, XXV.
asses æris pœnæ suntor.

Re, persona, tempore, lo-
co, atrociores iniuriæ iudicantor.

Si membrum ruperit meum, è pacto ta-
lio esto.

Propter os uerò fractum, nummaria
pœnæ constitutæ suntor.

Vim ingenuæ uirgini inferre, aut eam
suasione in tuã sententiam trahere, caueto.

Sororem aut filiam in stupro deprehē-
sam, uendito.

Si puerum quis castrauerit, licet pretio-
siorem fecerit, quadruplum præstato.

Qui fruges excantasset, pœnas dato: né
ue alienam segetē pellexeris excantando.

Ne incantanto: ne agrum defruganto.

Ne frugem aratro quæsitam, nocte fur-
tim depascunto.

Pube

Puberes si secanto, Cereri eos suspendunt.

Impuberes, arbitrato Prætoris uerberato: ac noxam duplionemue decernunt.

Qui secus faxit, & terminum exarassit, ipse & boues sacri sunt.

Matrimonia inter patres & plebeios, separata sunt.

Qui hostis concitauerit: qui ue opem hosti tradiderit, pœnam capitis dato.

Mœchum in adulterio depræhensum, necat.

Assiduo uindex assiduus esto.

Proletario ciui, quiuis uolet, uindex esto.

Si quadrupes pauperiem fecerit, animal quod commisit noxam dato, aut noxæ æstimationem ferto.

Videamus nunc de uarijs iniuriarum & delictorum generibus.

INTERPRETATIO.

Defuncti iniuria.) Non est pugnandum cum manibus, nec decet adfici iniuria eos qui hac uita

N 4 sunt

Sunt defuncti. Nam nihil nobis tum amplius cum illis commercij est. Si quid ex bonis controuersiarum natum fuerit, hoc aduersus heredes expediendum est ciuilitè. Superius plura de hoc dicta sunt, iuxta Tit. Nouell. Ne defunct. seu reliqui. eor.

Si iniuriam alteri faxit.) Hanc pœnam olim pro simplicitate temporum ueteres statuerunt, quã in hodiernũ diem multæ Ciuitates sequuntur, ut ex statutis suis modica pecuniæ pœna, grauem iniuriã plectantur. Sed Prætores postea, permoti hominũ malitia semper aucta, introduxerunt iniuræ estimationem: præsertim ob unius insignem improbitatem, quam apud Gellium lib. XX. c. j. Phauorinus Philosophus refert, ubi & hanc legem impugnat: Quis enim (inquiens) erit tam inops, quem ab iniuria faciendâ XXV. asses deterreant? Itaq; cũ eam Legẽ Q. quoq; Labeo uester in libris quos ad XII. tabulas conscripsit, non probaret, inquit: L. Nerasius fuit egregiè homo improbus atque immani uerrecundia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma uerberare. Eum seruus sequebatur crumenam plenam asium portitans, & quencunq; depalmauerat, numerari statim secundo XII. tabulas V. & XX asses iubebat. Propterea Prætores postea hanc abolescere & relinquere censuerunt

consuerunt, iniurijsq; aestimandis recuperatores se duros edixerunt. Recuperatores autem dicebantur, quibus Prætor Iurisdictionē mādabat priuatarum causarum, à recuperando seu iterum acquirendo quod amissum erat, dicti, quos nunc Iudices de legatos appellamus. Cæcilius uerò Iurisconsultus sic respondet philosopho : Nec ideo contempnas Legū istarum antiquitates, quòd plerisque ipsis iam Populus Romanus desuerit. Non enim profectò ignoras, legum oportunitates et medelas: pro temporū moribus: & pro rerum publicarum generibus: & pro utilitatum presentium rationibus: proq; uitiorum quibus medendum est seruatoribus, mutari atq; flecti. Adi. l. j. & l. Lex Cornelia. ff. De iniuri.

Re, persona, tempore.) Vlpianus in. l. Prætor edixit. §. ulti. ff. eod. tit. Atrocem iniuriam (inquit) quasi contumeliosiorē et maiorem accipimus. Atrocem autem iniuriam, aut pro persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait. Persona atrocior iniuria fit, cum Magistratui, cum parenti, patrono ue fiat. Tempore, si in ludis & in conspectu. Nam in conspectu Prætoris, an in solitudine iniuria facta fuerit, multū interesse ait: quia atrocior est quæ in conspectu fit. Re, atrocem iniuriam haberi Labeo ait, ut pote si uulnus illatū, os alicui percussum sit. Vultus

N S neris

neris magnitudo, atrocitatem facit. Et nonnunquam locus uulneris: ueluti oculo percusso. Idem refert Iustinianus in. §. Atrox iniuria. Instit. De iniuri.

Si membrum ruperit meum.) Hæc Lex (ut uides) statuit pœnam talionis è pacto, hoc est, si ita maluerit inferens iniuriam, & nisi paciscendo redemerit pecunia iniuriam: ut uel hinc uideas Græcos Legislatores diligenter legisse tabulas Hæbræorum, ac in multis secutos esse. Nam & Mosæca lex talionē statuit, Exod. 21. Sin autem (inquiēs) mors eius fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, uulnus pro uulnere, liuorem pro liuore.

Cæcilius autem Iurisconsultus apud Gellium defendens & hanc Legis partem: Sed quoniam (inquit) acerbum quoque esse hoc genus pœnæ putas: Quæ obsecro te ista acerbitas est: si idem fiat in te, quod tu in alio feceris? Præsertim, cū habeas facultatē paciscendi, et nō necesse sit pati talionē, nisi eā tu elegeris? Quod edictū autē Prætorii de æstimationis iniurijs, probabilius esse his potest? Nolo hoc ignores: hæc quoq; ipsam talionē ad æstimationē Iudicis redigi necessariò solitā. Nā si reus qui de pacisci noluerat, Iudici talionē imperāti nō parebat: æstimata lite, Iudex hominē pecuniæ dānabat: atq; ita si

TCO &

reo et pactio grauis, et acerba talio uisa fuerat, seueritas Legis, ad pecuniæ multam redibat.

Iustinianus Instit. De iniuri. Poena autem iniuriarū (ait) ex Lege XII. tabularum introducta est. Propter membrū quidem ruptū talio erat: propter os uerò fractū, nummariæ poenæ erant constitutæ, quasi in magna ueterū paupertate. Sed postea Prætores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eā aestimare: ut Iudex, uel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus aestimauerit: uel minoris, prout ei uisum fuerit. Sed poena quidem iniuriæ quæ ex Lege XII. tabularum introducta est, in desuetudinem abiit: quæ autem Prætores introduxerūt, quæ etiā Honoraria appellatur, in Iudicijs frequentatur. Nā secundū gradū dignitatis uitæq; honestatē, crescit aut minuitur aestimatio iniuriæ. Qui gradus condēnationis, & in seruili persona non immerito seruatur: ut aliud in seruo actore: aliud in medijs actus homine: aliud in uilissimo uel cōpedito, ius aestimationis constituitur. Sed & Lex Cornelia, de iniurijs loquitur, & iniuriarū actionē introduxit: quæ competit ob eā rem, quòd se pulsatū quis uerberatū ue, uel domum suam ui introitam esse dicat. Domū autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conductā, uel gratis siue hospitio receptus sit.

Vim ingenuæ uirgini.) Quod hic Lex uim inferre

inferre dicit: alibi Imperatores raptum appellant. Et quod cauendum esse iubet, uirginem suasionem in suam sententiam trahere: Iurisconsulti, stuprum sine ui nuncupant. Quò pertinet etiam si quis ut ad stuprum perueniat affectetur, uel alio modo pudicitiam tenet. Affectari enim est comitatum prestare, non tantum foris, sed & domi per urbem: quasi aliquem præcūtem sectari, uel officij, uel amicitie, uel alicuius commodi gratia, uti puer herum: filius patrem: discipulus præceptorem: cliens patronum: amator puellam. Cicero de Oratore: Cumq; maior natus & cōsularis Sergius Galba, affectaretur. Affectatio enim in re amatoria, principium esse solet ad stuprum.

Moses Exod. 12. sic præcipit: Si seduxerit quis uirginem nondum desponsatam, dormieritq; cum ea: dotabit eam, & habebit eam uxorem. Si pater uirginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis, quam uirgines accipere consueuerunt.

Iustinianus in eos etiam, qui non usq; ad completum peruenerint, sed duntaxat tentare cœperint pudicitiam, actionem iniuriarum concessit. §. i. Instit. De iniuri. Et. l. Item apud Labconem. §. Si quis uirgines. ff. eod. tit.

Duplex igitur delictum est ea in re: alterum, quando ui rapitur: alterum, cum blandicijs quibusdam

dam expugnatur pudicitia uirginum uel uiduarū. De priore quidē iā dictū est, & loquitur Iustinianus in. §. Itē Lex Iulia. Insūt. De public. Iudic. Sed eadē (inquit) Lege Iulia, etiā stupri flagitiū punitur, cū quis sine ui, uel uirginē, uel uiduam honestē uiuētē stuprauerit. Pœnam autē eadē Lex irrogat peccatoribus, si honesti sint, publicationē partis dimidiæ eorum bonorum: si humiles, corporis coërcionem cum relegatione. De posteriore uerò tractat inferius: Sim autem (inquiens) per uim raptus uirginis, uel uiduæ, uel sanctimonialis, uel alterius fuerit per petratu: tunc & peccatores, & hi qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis diffinitionem. Ea autem constitutio est in. l. 1. C. De rapt. uirgi. seu uidua. Raptores (ait) uirginum honestarum uel ingenuarū, siue iam desponsatæ fuerint, siue non, uel quarumlibet uiduarum fœminarum, licet libertinæ uel seruæ alienæ sint, pessima criminum peccantes, capitibus supplicio plectendos decernimus: & maxime si DEO fuerint uirgines uel uiduæ dedicatæ. Quod non solum ad iniuriam hominum, sed ad ipsius omnipotentis DEI irreuerentiā committitur: maxime cum uirginitas uel castitas corrupta, restitui non potest. Et meritò mortis damnantur supplicio, cū nec ab homicidij crimine huiusmodi raptores sint uacui.

Pontifi

Pontificij uerò canones in stupro uirginum magis uidentur sequi Mosen: ut aut ducat, aut dotet. Quod & humanius est. c. penulti. & ulti. De raptorib.

Sororem aut filiam.) De hac Lege paulò post dicemus.

Si puerum quis castrauerit.) Vetat Lex castrari pueros: quod & posteriores Legumlatores seueriore poena prohibuerunt. Intelligi autem hic puerum posse pro seruo non negauerim, iuxta Pauli responsum in. l. Puer. ff. De uerbos. signific. Ita tamen, ne quis dubitet multò magis & in liberis hominibus castrationem prohibitam esse.

Ulpianus in. l. Si seruus seruum. ff. Ad Leg. Aquili. Et si puerum quis (ait) castrauerit & preciosorem fecerit: Iulianus scribit cessare Aquiliam, sed iniuriarum erit agendum: aut ex Edicto Aedilium: aut in quadruplum ex Lege XII. tabularum. Triplex ergo cõpetit actio. Sed tollitur ne altera per alteram in Iudiciũ productã? Respõdeo: Ciuilis nõ tollitur per criminalẽ. l. j. C. Quand. ciuil. acti. crimi. præiudi. Sed criminalis per criminalem. l. Senatus. ff. De accusati. Et ciuilis per ciuilẽ, nisi altera plus complectatur. l. j. ff. Vi bono. rapto.

Postea

Postea cum istae actiones ad repellendum tantum crimen non sufficerent, introducta fuit poena Legis Corneliae de sicarijs. Marcellus in. l. iij. §. Qui hominem. Ulpianus in. l. iij. ff. Ad Leg. Cornel. de sicari. Tandem grauisissima poena, hoc est, capitum ultimum supplicium ab Imperatoribus est constitutum, in tit. C. De eunuch. Sic enim accipienda est in. l. ij. cod. tit. grauisissima poena, iuxta. l. Vltimum. ff. De poen.

Qui fruges excātasset.) Interdicit Lex magis incantationibus, per quas alienae segetes, aut impediuntur, aut pelliciuntur, aliove transferuntur. Hoc enim est quod sequens clausula generalis ostendit: Ne agrum de frug. anto, quasi dicat: nullo praestigiarum genere fiat, ut ager ad sterilitatem perducatur, scilicet ne fruges ferat ullas, uel non quales solebat antea. Vergilius in Bucō.

Atque satas alio uidi traducere messes. Item:

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos. Porro, incredibile dictu est, quam uarijs superstitionibus hoc etiam tempore rustici secundum eorum incredulitatem uexentur à Sathana, ut putent aliàs lac ademptum, aliàs foetum, aliàs segetes, et uniuersam agriculturæ rationem, non ad benedictionem DEI in uera fide: sed ad meras praestigias referunt.

referunt. Quare meritò hæc Lex incantationes prohibet, ac uehemēter damnat: sicut superius quoque admonuimus, Gentes in hoc fuisse nobis aliquāto prudentiores adeoq; modestiores. Oportet autem Magistratus nostros hoc malum non relinquere impunitum. Et propterea Vlpianus quoq; in. l. Item apud Labeonem. §. Si quis. ff. De iniur. dicit teneri constitutionibus Principum eos, qui aliquam illicitam diuinationem pollicentur, iuxta. l. Nemo habet. C. De mathema.

Ne frugem aratro quæsitam.) Magna emphasi Lex dicit: Aratro quæsitam frugē, quasi uno uerbo comprehendens omnes sudores rei rustice, quos aratrum requirit. Quocirca literis proditū est elegans exēplum de. C. Furnio Crasino. Is enim manumissus, cū multò plures fructus in paruo agello, quàm ex amplissimis agris uicinitas perciperet: in magnam inuidiam deuenit, tandemq; ceu ueneficijs & incantationibus aliorum fruges pelliceret, à Sp. Albino Curuli dies ei dicta est. Et cum Furnius timeret iniquius Iudicium: omne instrumentum rusticum, graues ligones, ponderosos uomeres, bouesq; saginatos in forum attulit, filiam item ualidā & bene uestitam. Hæc sanè Quirites (inquit) mea sunt ueneficia, cæterum uigilias & sudores quos in
excolendo

excolendo agro pertuli, ob oculos ponere nō possum. Quare ex hoc, omnium sententijs absolutus fuit.

Introduc̄ta autem fuit ex hac Lege actio, quę de pastu pecoris appellatur, cuius fit mentio in. l. Qui seruandarum. §. ulti. ff. De præscript. uerb. Tametsi etiã utilis ex Lege Aquilia cõpetat actio. l. Si boues. ff. Ad Leg. Aquili. l. ulti. C. eo. tit. Quòd si non alienam frugem: sed glandem tuam depascas in alieno fundo cum uicini detrimento, conceditur actio præscriptis uerbis, ut in. d. l. Qui seruandarum. §. ulti.

Puberes si secãto.) Adijcit pœnam pro rei & personarũ qualitate. Nam si puberes secuerint fruges, suspendi eos uult Lex Cereri, quam Deam frugum putauerunt, crimenq; grauius quàm homicidium aut furtum alterius rei. Impuberes uerò iubet uerberari arbitrio Prætoris, qui & damni duplum decernere debet actori. Nec uideatur cuiquã de impubere iniquum quod hic dicitur: quia doli capaces sunt intra eam etatem, & furtum committere pōssunt. l. Impubercm. ff. De furt.

Tenentur etiam furti actione tales contrectatores alienarum frugum. l. Verum est. Et. l. seq. l.

○ Fullo.

Fullo. §. Prugibus. ff. dict. tit. De arboribus item
furtim caesis inferius dicitur.

Illud autem pratercundum non est: quòd Lex
prisco more duplionem dicit & ipse, cum nos du-
plum dicamus & ipse. Terentius sepe habet, ipse.
Et interim hoc loco animaduertere licet: Pratorè
quoq; tempore XII. tabularum fuisse. Quod ad co-
gnitionem antiquitatis multum confert.

Qui secus faxit, & terminū exarassit.)
Quilibet sui fundi terminos arando & colendo de-
bet obseruare, nec exarando excedere. Nam qui se-
cus fecerit, ipse cum iumentis sit sacer, & ultimo
adsiciendus supplicio, sicut Numæ primum consti-
tuit. Variata fuit tamen hæc pœna per succedens
Legislatores, ut in Tit. ff. De termi. mot. Vbi
Callistratus in. l. ij. Diuus Adrianus (inquit) in hæc
uerba rescripsit: Quin pessimū factum sit eorum,
qui terminos finium causa positos protulerint, dubi-
tari non potest: de pœna tamen eorum modus ex
conditione personæ, ex mente facientis, magis sta-
tui potest. Et refert deinde duas Leges agrariæ
Caij Cesaris & Neruæ Imperatorum.

Matrimonia inter patres.) Quò magis Ve-
teres retinerent gradus personarum & dignita-
tcm

tem cum decoro, distinguebant diligenter Senato-
rium seu Patritium ordinem à plebeio: ideoq; ma-
trimonia inter Patres aut eorum liberos, & ple-
beias personas noluerunt contrahi, contractaq; ius
serunt separari, ut hic uidemus. Iulianus. ff. De rit.
nupt. Lege Papiæ (inquit) cauetur: omnibus inge-
nuit, præter Senatores eorumq; liberos, libertinam
uxorem habere licere. Accedit Paulus in. l. Lege Iu-
lia. ff. cod. tit. Et Imperator in. l. iij. C. De nupt. Ve-
rum, huic Iuri detrahitur, quatenus ad libertinos
attinet. Nouell. Vt libert. de cæter. aure. annu. §.
Si quis autem. Hodic certè nulla matrimonij diffe-
rentia est constituenda, modo ut publica honestas
& legitima forma seruetur.

Qui hostēs concitauerit.) Pessimum crimē
est & perniciosum, si quis ex ciuium numero hos-
tes animet aduersus patriam, aut opem ferat illis
consilio uel quouis obsequio. Martianus in. l. iij. ff.
Ad Leg. Iuli. maiesta. Lex duodecim tabularum (in-
quit) iubet eum, qui hostes concitauerit, qui uē opē
hostibus tradiderit, capite puniri. Atq; utinam non
domestica quoq; huius mali exempla demonstrari
possent, de quibus aliàs plura.

Mœchum in adulterio deprehēsum.)

○ 2 Super

Superius dixit: Sororem aut filiam in stupro deprehensam, uendi debere. Hic uerò permittit Lex moechum in adulterio deprehensum, necari. Quod cū per Legem Iuliam repetitum esset, pulchrè interpretantur, Pomponius in. l. Patri, Vlpianus in. l. seq. Et Papinianus in. l. Nec in ea Lege. ff. Ad Leg. Iuli. de adulte. Ideo autem (inquit) patri, non marito, mulierem & omnem adulterum permissum est occidere: quòd plerunq; pietas paterni nominis cōsilium pro liberis capit. Ceterum, mariti & calor & impetus facile seuientis, fuit refrenandus. Et Vlpianus in. l. seq. Quòd ait Lex: (inquit) CVM IN FILIA ADVLTERV M DEPREHENDERIT, non ociosum uidetur. Voluit enim ita demum hāc potestatem patri competere: si in ipsa turpitudine filiam cum adultero deprehēdat. Labeo quoq; ita probat, & Pomponius scribit, in ipsis rebus Venereis deprehensum occidi. Et hoc est quod Solon & Draco dicunt ἐν ἑργῶ. Qui locus sanè corruptissimus, ab Haloandro nostro restitutus est. De marito tractat Martianus in l. Marito quoq; ff. eod. tit.

Verum huic occidendi licentiæ, cum mirum in modum abuterentur pleriq;, detractum fuit posterioribus Legibus, ut potius locum habeat id, quod de retinendo adultero testandæ eius rei gratiæ, eleganter

ganter scribit Vlpianus in. l. Capite quinto. ff. de i. tit. Tractatur à Iurisperitis recentioribus in. l. Gracchus. C. eod. tit.

Illud obseruandum est : Quòd tametsi adulterium in nupta admittatur: stuprum in uidua uel uirgine, iuxta. l. Stuprum. ff. Ad Leg. Iul. de adulteri. sepe tamen hanc aut similem differentiã, Leges nõ sequuntur, foro deseruientes.

Assiduo, uindex assiduus esto.) Hoc est: Locupletis causam & iniuriam, locuples uindicandam tuendamq; suscipiat. Pauperis uerò litem, qui libet ciuis agendi, facultatem habeat, ne possit ei inopiæ exceptio opponi. Sic enim Cicero ipse interpretandam hanc sententiam in Lege Aelia Sentia, quæ eadem ex XII. tabularum mutuata fuit, in topicis testatur.

Assiduus enim pro locuplete accipitur, & ab assibus, id est, ere dando, quoties tempora Reipublicæ exigent, dictus est. Item, ab assiduitate muneris publici, quod non nisi diuites subire possent, ut Gellius quoq; tractat lib. XVI. cap. X.

Vindex autè est, qui alterius causam suscipit uindicandam, ueluti quos nunc procuratores uocamus, ut dicit Boëtius in dicto loco Ciceronis. Proletarius item quis dicatur, Paulus poëta apud Gellium

explicat: Qui in plebe (inquit) Romana tenuissimè pauperrimiq; erant, neq; amplius quàm mille quingentum æris in censum deferrebant, proletarij appellati sunt. Qui uerò nullo aut perquã paruo ere censabantur, capitecensi uocabantur.

Si quadrupes pauperiem fecerit.) Vlpianus: Si quadrupes (inquit) pauperië fecisse dicatur, actio, ex duodecim tabulis descendit. Quæ Lex uoluit, aut dari qd nocuit, id est, id animal quod noxiã commisit, aut æstimationem noxiæ offerre. Noxiã enim est ipsum delictum. Et rursus: Pauperies (ait) est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest dici animal iniuriam fecisse, quod sensu caret. l. i. ff. Si quadru. pauperi. feciss. dicat.

DE FURTIS.

TIT. XII.

Vrem qui manifesto furto præhensus erit: si furũ, aut noctu faciat, aut interdium præhenderetur, se telo defendat, occidito.

Et cæteris manifestis furibus, liberos uerberato,

uerberato, & ei cui luci factum furtū erit, si se telo non defendant, addicito.

Seruos autem manifesto furto præhen-
sos, uerberibus adficito, & è saxo præcipi-
tato.

Pueros impuberes, Prætoris arbitratu
uerberato, noxamq; ab his factam sarciri
facito.

Furta quæ per lancem liciumq; conce-
pta erunt, sicut manifesta uindicato.

Tignum alienum furtiuum ædibus uel
uineis suis iniunctum, ne quis eximere co-
gitor, sed duplum pro eo per actionem de
tigno iniuncto, præstare compellitor.

Si tibi furtim arbores cæsæ sunt, agito.

INTERPRETATIO.

Furem qui manifesto furto præhensus
erit.) *Furtum* (inquit Paulus) à *furuo*, id est, à ni-
gro dictum Labco ait: quod clam & obscure fiat
& plerumq; nocte: Vel à fraude, ut Sabinus ait, &
à ferendo, id est, auferendo: Vel à Græco sermone,
quod φῶραξ adpellant fures. Imò & Græci à fe-
rendo φῶραξ dixerunt. *Furtum*, est contrectatio
fraudulosa, lucri faciendi gratia, uel ipsius rei, uel

O 4 etiam

etiam usus eius possessionisue, quod Lege naturali
prohibitum est admittere. l. i. ff. De furt.

Furtorum autem genera sunt duo: manifestum
et nec manifestum. Sic enim olim loquebantur, sicut
nunc dicimus non manifestum. Caius in. l. ij. Item Ul-
pianus in. l. iij. Fur (inquit) manifestus est, quē Græ-
ci ἐπ' αὐτοφώγῳ adpellant, hoc est, qui deprehens-
datur cum furto. Et parui refert, à quo deprehens-
datur: utrum ab eo, cuius res fuit, an ab alio. Sed us-
trum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo
furto deprehendatur: an uerò & si alibi fuerit de-
prehensus? Et magis est (ut & Iulianus scripsit) et
si non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit: attamen
esse furem manifestum, si cum re furtiua fuerit ad-
prehensus, priusquam eò loci pertulerit, quo destina-
uerat. Paulus in. l. iij. Quò destinauerit (ait) quis
auferre, sic accipiendum est: quò destinauerit eo die
manere cum eo furto. Ex quibus ferè Iurisconsulto-
rū respōsis, totā huius Legis seriē intelligere licet.

Quatenus uerò ad poenas attinet quibus furta
coërcantur, mirum in modum Legislatores ab in-
itio uariè statuerunt, & crediderim in nullo delicti
genere toties mutatam esse poenam. Qua in re pri-
mum audiamus Gelliū lib. XI. cap. XVIII. Dra-
co Atheniensis (ait) uir bonus, multaq; esse pruden-
tia existimatus est: Iurisq; diuini & humani peritus
fuit.

fuit. Is Draco Leges quibus Athenienses uterentur, primus omnium tulit. In illis Legibus furē cuiuscumque modi furti, supplicio capitis puniendum esse, & alia pleraque nimis seuerè censuit sanxitque. Eius igitur Leges, quoniam uidebantur impendio acerbiores: non decreto iussuque, sed tacito illiteratoque Atheniensium consensu, obliteratæ sunt.

Postea Legibus alijs mitioribus à Solone compositis usi sunt. Is Solon ex septem illis inclytis sapientibus fuit. Is sua Lege in fures, non (ut Draco antea) mortis, sed dupli poena uindicandū existimauit.

Decemiri autem nostri, qui post Reges exactos, Leges quibus populus Romanus uteretur, in XII. tabu. scripserunt: neque pari seueritate in puniendis omnium generum furibus: neque remissa nimis lenitate usi sunt. Nam furē qui manifesto furto prehensus esset, tum demum occidi permiserunt: si aut cum faceret furtum, nox esset: aut interdum se telo, cum prehenderetur, defenderet. Hæc Gellius, referens penè uerba istius Legis de furto puniendo.

Sed iterum non nihil discessum fuit à poena Xuirorum, reducta poena Solonis pecuniaria. Cui Prætor adiecit penam quadrupli in furto manifesto, ut est uideri in. §. Poena. Instit. De obliga. que ex delict. nasc. §. In duplum. Et. §. Quadrupli. Instit. De acti. Quæ poena Mosaicis quoque Legibus fere accedit, Exo. 22.

O S Hinc

Hinc est, quòd actionem furti nec manifesti, appellan-
 tant Ciuilem: quia ex Legibus Solonis habet pœnã
 dupli, cum ad rem ipsam quoq; secundum Solonis
 sententiam et sic in triplũ cõpeteret. Sed duriore
 interpretatione quã requirebat hoc delictũ, fuit re-
 ceptum, ut triplũ totum esset pœna, alijs actionibus
 ad rē ipsam concessis. §. ulti. Instit. De obliga. quæ
 ex delict. nascun. Quamobrem Iustinianus in. §. j.
 Instit. De noxa. acti. Sũt autẽ cõstitutæ (ait) noxales
 actiones, aut Legibus, aut edicto Prætoris. Legibus
 ueluti furti ex Lege XII. tabularũ. Actionẽ uerò
 ex furto manifesto, quoniã quadruplũ cõtinet, inco-
 gnitũ planè Draconi & Soloni: Prætorĩã nũcupãt.
 §. j. Instit. De perpe. & tem. acti. Furti quoq; (in-
 quit Iustinianus) manifesti, quamuis ex Prætoris iu-
 risdictione profisciscatur, tamen perpetuò datur.

Deinde, cum furta uehementer nocere uideren-
 tur omnibus, ad cõ displicuerunt, ut rursus à pœna
 pecuniaria discederetur ad corporis castigationẽ.
 Et ceperunt pleræq; Gentes membra furibus ab-
 scindere: cuius iam nunc imaginem retinemus, cum
 abscinduntur aures, uel lingua, aut cum effodiuntur
 oculi. Sed hoc cum Iustiniano displiceret, permisit
 quidem aliud castigandi genus: membri tamen disso-
 lutione interdicta. Nouell. Vt null. Iudic. lic. hab.
 loc. serus. §. ulti. Fures autem (inquit) uocamus, qui
 occultẽ

occultè & sine armis huiusmodi delinquunt. Alios uerò grassatores, & cū ablatione rerum armatam uim coniungentes, legitimis relinquit poenis, que sunt in. l. Capitaliū. §. Famosos. ff. De poen. Quem locum insulse multi torquent, nec percipiunt.

Illud autē semper obtinuit et nominatā immutationē non habuit: quòd fur nocturnus, aut interdum cōprehensus telo se defendēs, recte posset occidi, si cut hac Lege XII. tabularū secundū Xuiros sanctū fuit. Ratio: quia utroq; casu, homicidij mala copulari uidebātur cū delicto furti: nēpe qd' noctu sepe occiderētur homines, ne clamore, facto furibus se opposerēt. Et is, qui ablatiis rebus se aduersus dominum repossētē furta defendit armis: quid aliud facit, quàm qd' delictū duplicat, uolens et rebus & corpori nocere? Subscribit ergo huic Iuri Vlpianus in. l. Si ignore. §. Furem. ff. De furt. Et in. l. Furem nocturnum. ff. Ad Leg. Corneli. de sicari.

Tandē cū experiētia doceret nullā poenā pecuniariā in hoc delinquēdi genere malitijs hominū sufficere: Federicus Imperator eius nominis primus constituit: eum qui rem quinq; solidis estimandā furaretur, laqueo suspendendum: Si minus, scopis castigandum esse. §. ult. De pac. tenend. et eius uiolato. In usib. feudo. Quanq; idē Federicus altero Tit. De pac. tenend. Iniuria (inquit) seu furtum legitime pu-

mè puniatur. Quibus uerbis pleriq; Doctores putant superiorem constitutionem exauthoratam esse: quasi istud (legitimè) non pertineat ad suas, sed ad alias Romanorum Leges. Verum, quid prohibet etiam de sua eum Lege loqui? Porro, si consuetudinem adhibeamus interpretem, constat receptam esse uelut Iure gentium pœnam furcæ apud omnes.

Non possum hic non adscribere ea quæ Gellius in loco superius citato referens: Id, etiam (inquit) memini legere me in libro Aristonis Iureconfulti, haud quaquàm indocti uiri: Apud ueteres Aegyptios (quod genus homines constat in artibus reperiendis solertes extitisse, & in cognitione rerum indaganda sagaces) furta omnia fuisse licita & impunita.

Apud Lacedæmonios quoq; sobrios illos & acres uiros (cuius rei nō adeò ut Aegyptijs fides longinqua est) non pauci neq; ignobiles scriptores qui de moribus Legibusq; eorum memoriam condiderunt: ius atq; usum fuisse furandi dicunt. Idq; à iuuentute eorum, non ob turpia lucra, neq; ad sumptum libidini præbendum, comparadamque opulentiam: sed pro exercitio disciplinaq; rei bellicæ factitatum. Quòd & furandi solertia & adsuetudo, acuret obfirmaretq; animos adolescentium: & ad insidiarum astus, & ad uigilandi tolerantiam, & obrepens

comprendi celeritatem. O stultam Gentium prudentiam, quæ putat ex uitijis parari uirtutem.

Rectius certè M. Catonem dixisse, idem Gellius scribit: Fures priuatorum furtorum, in neruo atq; in compedibus ætatem agere: fures publicos, in auro atq; in purpura.

Furta quæ per lancem liciumq;.) Ingeniosa est hominum malicia ad peccandum. Quare & fures ut propositam alienarum rerum conuersionem interdum cõmodius expedirent, nõ aperta facie domum intrabant: sed licio seu filo cincti, lancem duobus foraminibus aptatam ante oculos habebãt: ut matres familiarũ, aut uirgines, aliæ uel ancille in domo fortè fortuna obuia terreretur, fugerentq; potius, q̃ quòd de cognoscendo uel obseruando fure essent sollicitæ, ac interim illires subriperet.

Lanx enim uas escarium paulò minus quàm patella excauatum, dicebatur. Erant autè lances maxime, mediæ, minime: quarum fit mentio in l. Qui lancem. Et in l. Vestis. ff. De aur. & argent. legat. l. Si in rem aliquis agat. ff. De Reiuendicat. Ceterum, lances pro stateris more antiquo, quod ad lancium formam stateræ sicri solerent, accipiuntur in l. Cum quis. C. De naturalib. liber.

Teli significatio hic cõprehedit omne quod mittitur manu. l. Si caluitur. §. Telum. ff. De uerbo. signific.

gnific. Sic enim Haloander rectè legit, à caluo, uic,
quod est decipio. Noxa autem omne quidem deli-
ctum & damnum ex eo datum significat: hic tamè
ad furtum pertinet. l. Plebs est. §.ulti. ff. cod. tit.

Tignum alienum furtiuum.) *Vlpianus:*
Lex XII. tabularum (inquit) neq; soluere permit-
tit tignum furtiuum edibus uel uineis iniunctum:
neq; uendicare. Quod prouidenter Lex effecit, ne
uel edificia sub hoc prætextu diruantur, uel uinea-
rum cultura turbetur. Sed in cum, qui conuictus est
iunxisse, in duplum dat actionem. Tigni autem ap-
pellatione continetur omnis materia, ex qua edifi-
cium constet, uineæq; necessaria. l. i. ff. De tign. in-
iunct.

Si tibi furtim arbores.) *Paulus hunc locum*
pulchrè declarans: Si furtim (inquit) arbores case
sint: & ex Lege Aquilia, & ex Lege duodecim ta-
bularum dandam actionem Labeo ait. Sed Treba-
tius ita utraq; dandam ait: ut Iudex in postero-
rem deducat id, quod ex prima consecutus sit, &
ex reliquo condemnet eum. l. i. ff. Arbo. furt. ca.
sar. Caius sic addit in. l. ij. Sciendum est autem eos
qui arbores, et maxime qui uites cæciderint, etiam
tanquam latrones puniri. Seruatur hodie hæc pœ-
na dilis

*na diligenter apud multos, ut uitam certa pecunia
redimere tencatur arborem cædens.*

Prætor quoq; edictum proposuit de arboribus
cædendis: ut nisi dominus arborem in alienas ædes
aut fundum impendentem, adimere uelit interpella-
tus, liceat tunc ei, cui arbor officit, succidere eam
lignaq; tollere. Deinde ait Prætor: QV AE AR-
BOR EX AGRO TVO IN AGRVM
ILLIVS IMPENDEAT: SI PER
TE STAT QVO MINVS PEDES
QVINDECIMA TERRA EAM AL-
TIVS COERCEAS: TVNC QVO
MINVS ILLI ITA COERCERE
LIGNA'QVE SIBI HABERE LI-
CEAT, VIM FIERI VETO. Quod
ait Prætor (inquit Vlpianus) & Lex duodecim ta-
bularum efficere uoluit: ut quindecim pedes altius
rami arboris circuncidantur. Et hoc idcirco factū
est, ne umbra arboris uicino prædio noceret. Dif-
ferentia duorum capitum hæc est. Siquidem arbor
ædibus impendat: succidi eam præcipitur. Si uerò
agro impendat: tantum usq; ad quindecim pedes
à terra coerceri.

AD

AD LECTOREM.

HAec habui quæ in has duodecim tabularum Leges scribenda operæpretium duxi: scilicet ad interpretationem Iuris foro nostro deserui entem, & fontes Legum Romanarum magis respiciens, quàm ad multa prisca seculi exempla. Nam si hæc requiras, adi Liuium, Valerium, & alios antiquitatis hystoriographos, qui sylvam adeò exemplorum tibi exhibebunt. Interim, bone lector, non tam quid uetres egerint, quàm quid nos hodie facere oporteat imitatione uirtutis, sis curiosus, & fruce his tabulis.

HOc præterea admonitum te uolumus, Can-
 dide lector, ne anxie Pomponij Legem secū-
 dam De origine Iuris, hoc loco requiras, cuius cre-
 bram tamen in XII. tab. mentionem fecimus. Nam
 quāminus eam adiecerimus, plurima certe causari
 non immerito possumus. Verum ne per hoc quid-
 quam quis damni sentiat, alio loco quod hic deest,
 supplebitur.

I N D E X T I T V L O R V M E X

ἰστοριῶν Iuris naturalis, gentium &

Ciuis.

I	Quare Iurispudentia præ cæteris artibus tam uidetur obscura	a. 5. f. 1
II	De Iure naturali	a. 7. f. 1
III	De Iure Gentium	b. 4. f. 2
IIII	De Iure Ciuili	b. 6. f. 2
	Diuinae tabule X. præceptorum.	c. 3. f. 1

P TITVLI

I N D. T I T V.
TITVLI, ET EORVNDENI CA
pita, que in XII. tabularum Legibus com-
prehensa sunt.

I **De Religione** **fol. 8**

Capita huius Tituli.

I	De cultu Deorum	8
II	De templis & lucis	5
III	De duplici Deorum genere	9
IIII	De ferijs	14
V	De hostijs, & officijs sacerdotum	20
VI	De duobus Sacerdotum generibus	25
VII	De nocturnis mulierum sacrificijs, ac ludis	39
VIII	De sacrilegio, periurio, incestu	44
IX	De sumptibus funerum, & sepulchris	54

Titulus.

II **De Magistratibus** **60**

Capita.

I	De Magistratibus Ciuilibus	61
II	De Magistratibus militaribus	66
III	De Aedilibus	71

De

I N D. T I T V.

III	De Censoribus	74
V	De Prætoribus	78
VI	De Dictatoribus	80
VII	De temporibus Magistratum	83
VIII	De Dictatoris officio	85
IX	De Auspicijs, electionibus, alijsq; ritibus	89
X	De Tribunis plebis	96
XI	De Senatu	97
XII	De suffragijs	101
XIII	De Quæstoribus	103
XIII	Quibus Ius sit cum Populo agendi, aut cum Senatu	109
XV	Præcepta Iuris de Magistratu	106
XVI	De promulgatione Legum: de priuilegijs: de singulis rebus agendis	114

Titulus.

III	De Iure personarum: de patria potestate: de tutoribus & curatoribus	122
III	De suis & legitimis heredibus	139
V	De successione ab intestato: & de legatis	146
VI	Familie erciscunde	152
	Epitome successione ab intestato	154
	Singularia quedam in feudis	170

I N D. T I T V.

VII	De Iudicijs: de in Ius uocando: de dilatationibus	174
VIII	De re iudicata	182
IX	De emptione & uenditione: de usufructu p̄tionibus	192
X	De seruitutibus & finibus regendis	194
XI	De iniurijs, alijsq; delictis	198
XII	De furtis	214

REGVLAE SEV THESES ET
axiomata ex Isagoge Iuris naturalis,
Gentium & Ciuilis.

- 1 Iuris interpretatio, à naturali Iure methodice a ratione exordienda est a. 7. §. 1
 - 2 Naturæ norma, Lex bona à mala rectissime distinguitur Ibidem
 - 3 Ab infinitis ad finita, nulla cognitio subsistit Ibidem
 - 4 In paruum quendam & angustum naturæ locum omnes Legum partes, totamq; Ciuilis discipline ciclopediam concludere oportet Ibidem
 - 5 Lex non opinionibus, sed summa quadam uirtutis ratione, ex hominis natura metienda est Ibidem
- DEVS

REGVLAE DEI VR.

- 6 DEVS causa prima est omnium, nimirum à quo omnes causae profluxerunt 4.7.f.2
- 7 Lex à deligendo, non à distribuendo dicitur Ibidem
- 8 Lex, propria & perfecta significatione, notitia est naturalis à Deo nobis insita, ad discernendum equum ab iniquo Ibidem
- 9 Ius est, quod natura iubet sequi aut uitari 4.8.f.1
- 10 Iuris nullus usus est, nisi per uoluntatem, quae obtemperat rationi dictanti Legis formulam Ibidem
- 11 Nullum animal est praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei b.1.f.1
- 12 Ius uel Lex naturae, ratio summa est insita à natura, quae iubet ea quae faciendae sunt, prohibetque contraria Ibidem
- 13 Conscientia cuiuslibet indicat, num bene an male fecerit, etiam homini agresti & indocto Ibi.
- 14 Conscientia, mille testes b.2.f.2
- 15 Conscientiae iudicium non fallitur Ibid.
- 16 Naturalia Iura in corde & mente hominis, uelut in uiuis quibusdam tabulis, ad imaginem Dei creatis, insculpta sunt Ibidem
- 17 Nihil aequum homini in hoc mundo necessarium, quam regule quaedam atque recte uiuendi principia

REGVLAE DE IVR.

	<i>cipia</i>	<i>Ibidem</i>
18	<i>Ius naturale, cum ipso genere humano rerum natura prodidit</i>	b. 2. f. 1
19	<i>Cæcus est omninò captus humanus, nisi Diuino præscripto tenaciter adhereat</i>	Ibidem
20	<i>Ex ignoratione principij, tota series matærie obscuratur</i>	b. 2. f. 2
21	<i>Per inobedientiam primi parentis & imposturam Sathane, obscurata fuit ratio naturalis & extenuata</i>	Ibidem
22	<i>Ratio dominari debet, ac secundum formam honestatis uoluntatem manuducere</i>	b. 3. f. 1
23	<i>Iusti Magistratum non timent, sed amant uehementer honestatis conseruatorem</i>	b. 3. f. 2
24	<i>Utilitas à natura nullo modo sciungi aut potest aut debet</i>	Ibidem
25	<i>Leges, cancelli sunt flagitijs hominum circû dati, ne transiliane mali</i>	Ibidem
26	<i>Pœne & omnes defensionés legitime, ex natura sunt, sicut & Magistratus</i>	Ibidem
27	<i>Iuri Romano nemo rectè operam dederit, nisi prius fontes noscat & principia eius</i>	Ibid.
28	<i>Naturæ legē qui ignorat, iniustus est</i>	b. 4. f. 1
29	<i>Lex, est sententia, qua bona tum præcipiuntur, tum mala prohibentur</i>	Ibidem
30	<i>Ius, est auctoritas seu facultas agendi secundum</i>	<i>dum</i>

NAT. GENT. ET CIV.

- dum Legem Ibidem
- 31 Iustitia, est uirtus perducens ista ad exercita-
tionem Ibidem
- 32 Ius Ciuile est, quod neq; in totum à naturali
Iure recedit, neq; per omnia ei seruit b. 6. f. 2
- 33 Ius Gentium, multorum populorum autho-
ritas est b. 8. f. 1
- 34 Ius Ciuile, unius populi iussus est Ibidem
- 35 Ius, aut naturale est, aut posituum c. 2. f. 2
- 36 Notitias naturales, uiua uoce renouauit Deus
in tabulis Decalogi c. 3. f. 1
- 37 Prima nature Lex omniumq; maxima est,
ut uerum Deum nostrum timeamus & amemus
c. 3. f. 2
- 38 Quicquid cum Religione nostra & pietate
pugnat, naturali quoq; Iuri repugnare censeno-
dum est c. 4. f. 1
- 39 Nemini per sacrum Dei nomen mala impre-
canda sunt Ibidem
- 40 Non est possibile Deum cognoscere absque
uerbo eius

R E G V L A E
EX LEGIBVS XII. TABV.
L A R V M.

- 1 Veluti à Religione Deorumq; cultu, XII. Ta-
bularum Leges secundum Græcos authores
exorsus est Cicero: sic Christianos, mundanarũ
rerum negocijs sepositis, primum querere rea-
gnum DE I conuenit fo. 1.
- 2 Conerito & humiliato in primis animo Deũ
accedere, pium est 2
- 3 Religione sublata, fides humaniq; generis so-
cietas constare non potest 3
- 4 Pietas uera, est uerax DE I cultus, non cultus
falsorum tot Deorum, quot demoniorum Ibid.
- 5 Subiectorum erga maiores & cognatos ob-
seruatio, nature est consentanea Ibidem
- 6 Nihil æquè maiores, ut clementia seu benigni-
tas erga subiectos, decet Ibidem
- 7 CHRISTVS nature author, omnes nos
uult esse misericordes Ibidẽ
- 8 Pietas grata Deo est, sumptus autem remouen-
dus 4
- 9 Deo cum primis paupertas spiritus placet Ibi.
- 10 Dei uindicta plus ponderis ac timoris, quàm
hominum poenæ, adferre uidetur Ibidem
- 11 Deus uidet omnia, quo quisq; animo Religio-
nem colat Ibidem
Neq;

EX LEGIB. XII. TAB.

- 12 . Neq; Lex XII. tabularum, neq; Alexāder
Imperator, pœnis humanis subdendos Religio-
nis contemptores aut periuros, prohibēt Ibid.
- 13 . Transgressorum delicta, apud Deum impuni-
ta non manent Ibidem
- 14 . Gentium errores in Deorum cultu, ad ueram
nos Religionem amplectendam haud immerito
inuitare debent 6
- 15 . Ignotæ carimonie, Religionum habent con-
fusionem Ibidem
- 16 . Sanctorum uenerationem, reliquiarum item
expositionem, Ecclesiasticam auctoritatem præ-
cedere debere, non abs re. Canones præcep-
erunt Ibidem
- 17 . Phanaticorum opiniones falsæ, quibus tem-
pla, campanæ, uēstes, organa, linguarum deniq;
dona displicent: rectissime à doctis pijsq; uiris
reijciuntur Ibidem & 7
- 18 . Mūdus omnis, DEI tēplū est & domus Ibid.
- 19 . Christianorum templa, ad audiendū DEI uer-
bum instituta, meritò plurimus priuilegijs sunt
donata Ibidem
- 20 . Religio erga Deum maximè secundum natu-
ram est 10
- 21 . Idololatriam seuerissime punit scriptura sac-
ra Ibidem

P S. Anti

R E G V L A E

- 22 *Antiquitatis ignari non rectè Leges Romanas intelligent* 11
- 23 *Imperatores non malè quis Divos appellet: quòdnimirum in administranda sacrosancta Iustitia, DEI ministerium peragunt* Ibidem
- 24 *Imperatorem contemnens, Deum cõtenneret censetur* Ibid.
- 25 *Beati, qui in Legge domini die ac nocte meditantur* Ibidem
- 26 *Omnes ex æquo per fidem in Christum, servamur ad perpetuã cœlestemq; beatitudinẽ* 12
- 27 *Mens, Virtus, Pictas, omnibus nobis à DEO creatore nostro insita sunt, uelut preciosissima dona ad sui imaginem, ut in hac hominum societate fruamur illis ad Dei pariter ipsius cognitionem, & charitatem proximi* 13
- 28 *Divinas naturalis honestatis præscriptas formas cum non sequerentur Gentes, facile tota uia aberrarunt* 14
- 29 *Liberi homines ferijs festis uel diebus, litium iurgiorumq; requiem habere debent* 15
- 30 *In scriuis, operum & laborum, ferie requiẽ præstant* 16
- 31 *Neceßitas non habet ferias, sicut nec pietatis exercitium ferijs impeditur.* 17
- 32 *Ferijs id demũ agi licet, quod noceret prætermissum* Ibidem

EX LEGIB. XII. TAB.

- 33 Dies omnes quondã aut festi erant, aut inter-
scisi, aut deniq; profesti 18
- 34 Profesti dies apud ueteres, alij fasti, alij Co-
mitiales, quidam Comperendini, Stati alij, alij
deniq; Præliares reputabantur Ibidem
- 35 Sancta illa & singularis DEI maiestas, nihil
ab homine desiderat aliud, quàm solam innocen-
tiam: quam si quis obtulerit DEO, satis piè, sas-
tis religiose libabit 19
- 36 Que humana cæcitas est & philautia, sem-
per adijcere aliquid uolumus & emendare 21
- 37 Rectissimè Gallorum sacrificandi genus, quo
ne ab hominibus quidem abstinèbant: Senatuscõ-
sulto sublatum est 22
- 38 Pontificibus quondam Romanis, primus Nu-
ma authoritatem omnem tribuit, non solum coe-
lestium cærimoniarum: uerumetiam totius stas-
tus publici & priuati 23
- 39 Nimia ambitio, semper translulit Imperia
Ibidem
- 40 Sic & quondam, cum potestate sua abuterentur
Pontifices, meritò ea translata fuit ad Præ-
torem Ibidem
- 41 Gentes quòd uerbum DEI non haberent, cuius
ductu Religionem constituerent, uaria sacer-
dotum sibi genera receperunt Ibidem
Sacerdos

R E G V L A E

- 42 Sacerdotibus & respondendi Iuribus, & consituendarum Religionum concessa fuit olim facultas 25
- 43 Dei uerbum, quod omnem nos ueritatem docet, pro superstitiosa illa ueterum Religione, habemus Christiani: ex quo dependet publica priuataq; salus: quo etiam sublato, nihil præter tenebras manet 27
- 44 Sathanas ipse, in Angelum lucis transfiguratus, multifariam stupidis per sepe Gentibus imposuit 28
- 45 Bella priuata, aliaq; cruenta spectacula quibus olim utebantur: hodie omninò sunt prohibita 31
- 46 Christi uerbum salutare cū nobis proponitur, uitia quoq; nostra ex Lege sunt ob oculos ponenda, ut emendemur 32. & 33
- 47 Christianos Legem Dei nocte simul & die meditari cōuenit, & agere pœnitentiam Ibid.
- 48 Turpe nobis est, Gentes naturali tantum lumine ad falsam quandam pietatem ductas, compositis nos uiuendi superare moribus Ibidem
- 49 Cognita ueritate Euangelij, omnes ueterum diuinationes sunt prohibita 34. & 35
- 50 Modus seu formula potius indicēdi belli quis olim fuerit 36
- Fulgus

EX LEGIB. XII. TAB.

- 51 Fulgurum genera tria quondā fuisse: aut enim
postularia erant, aut pestifera, aut peremptalia 37
- 52 Incredibilis est hominum uesania, qui uerbo
Dei non manuducuntur ad uiam rectam Ibid.
- 53 Cedendum in omnibus fuit Sathane, regno
uerbi Diuini appropinquante 39
- 54 Mulieres, optimè à Ciuilibus in uniuersum
officijs prohibentur 41
- 55 Culpe delicta expiari possunt seu purgari:
Contumacia uerò plane damnanda est uelut im
pia, præsertim circa Religionem Ibidem
- 56 Magnum pondus uitæ rectè instituendæ, Le
ges XII. tabularum adferunt 42
- 57 Nihil tam facile in animos teneros atq; mol
les influit, quam uarij soni cauendi Ibidem
et 43
- 58 In bellicis expeditionibus quis tiliarum usus
Ibidem
- 59 Ludorum celebritas, multum apud Roma
nos quoq; paulatim est diminuta Ibidem
- 60 Nullū lætitiæ genus exercere debemus Chri
stiani, quod ab honore Christi, uel à publica hos
nestate uideatur alienum 44
- 61 Antiquissimum, Deoq; proximum id profe
cto haberi debet, quod fuerit optimum 45

Valiat

R E G U L A E

- 62 Validi mendicantes, nullo modo in Ciuitatibus sunt admittendi 46
- 63 Parricidium & sacrilegium diuersa quidem delicta sunt: sed tamen magnam adfuitatem habentia 47
- 64 Periuiri nullam fidem merentur, neq; bonis etiam uiris sunt adnumerandi 48
- 65 Incestus, flagitium dicitur cum cognatis & adfinibus admissum 49
- 66 Stuprum, omnis coitus lege uetitus Ibidem
- 67 Deus, cuius miserationes sine numero sunt, per poenitentiam ueramq; fidei Iustitiam, commodissime placari potest 50
- 68 Manifestè impij, ad Ecclesiam admitti non debent Ibidem
- 69 Votum, sponso est qua obligamur Deo 51
- 70 Violatæ Religionis iniuria, iustam poenæ reusationem non habet Ibidem
- 71 Præcipuum Christianorum uotum est, quod in baptismo fecimus: ut credamus nimirum, et renunciemus imposturis Sathane Ibidem
- 72 Modus, omnibus in rebus optimus Ibidem
- 73 Gratium Deo uero holocaustum est, sacrificium spirituale, quod est fides & mortificatio 52
- 74 Defunctorum funus & nomen, omnibus iniurijs

EX LEGIB. XII. TAB.

- iniurijs exemptum esse debet 53
- 75 Sepulchrum facere nemini olim concedebatur operosius, quàm quod decem homines effecerint triduo Ibidem
- 76 Sine iustis mori, contumeliosum quondam habitum est 54
- 77 Veterum ritus in sepeliendis hominibus extra urbem 55
- 78 In sacris & Religiosis rebus, non admittitur usucapio 58
- 79 Sumptuosa funera & lamentabilia, sublata sunt 59
- 80 Potissima Iuris publici pars est Religio Ib.
- 81 Magistratum, Deus ipse approbat 60
- 82 Sine Magistratu, nec domus ulla, nec Ciuitas, nec gens, nec hominum uniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse deniq; mundus potest Ibidem
- 83 Sine Magistratu Ciuitas: non magis, quàm sine gubernatore nauis, salua esse potest Ibidem
- 84 Magistratum uis est, ut presint, prescribant que recta, utilia, & cum Legibus coniuncta sunt Ibidem
- 85 Ut Magistratibus Leges: ita Populo presunt Magistratus Ibidem
- 86 Magistratus Lex loquens est: Lex autem dicitur

tus

R E G V L A B

- tus Magistratus* *Ibidem*
- 87 *Multas habere Leges nihil profuerit, nisi sint qui moderentur ac rectè distribuant* *Ibid.*
- 88 *Parū est Ius in Ciuitate esse, nisi sint qui Iura reddere possint* *Ibidem*
- 89 *Potestas, ordinatio Dei est* *Ibidem*
- 90 *Non solum ut obtemperent obediantq; homines Magistratibus: sed etiam ut eos colant diligantq;, requiritur* 61
- 91 *Necessarius cum primis Magistratus est cui omnes obtemperent* 62
- 92 *Homo censendus non est, cui legitima potestas displiceat* *Ibidem*
- 93 *In Legibus non uerba tenere sufficit: sed uis atq; potestas penitus est introspicienda* *Ibid.*
- 94 *Magistratibus, uelut bonorum morum ac in situenda uitæ parentibus, Ciues libenter parere debent* 63
- 95 *Tyrannis, neq; diuturna est, neq; felicem habet exitum* *Ibidem*
- 96 *Iniqua est in omni re accusanda, prætermis- sis bonis, malorum enumeratio, uitiorumq; selectio* 65
- 97 *Populi impetus, periculi sui rationem non habet* *Ibidem*
- 98 *Bellicæ res, celerem expeditionem requirit, nullamq;*

EX LEGIB. XII. TAB.

- Nullumq; moram admittit 67
- 99 De felici belli successu planè fuerit actum, si non diligenter obseruetur disciplina. Ibidem
- 100 Iustitiam neq; domi, neq; foris, contemnere oportet 68
- 101 Consiliorum rationem, cum Legibus oportet esse coniunctam Ibidem.
- 102 Tribunorum militarium officium quod olim fuerit 69
- 103 Officium Aedilium quod 71
- 104 Omnibus in rebus, ordo secundum naturam necessarius est 72
- 105 Ordo, in Magistratu deferendo, maximam ac peculiarem uim obtinet Ibidem
- 106 Pulchrius est parari, quàm creari nobilem. Ibidem
- 107 Veneranda antiquitas uarijs & grauibus omnium rerum exemplis scatet Ibidem
- 108 Censura, maximæ omnium Magistratuum reuerentiæ, plurimæ etiam potestatis quondam habita 78
- 110 Natura sicut nascendi: ita gignendi procreandiq; Legem prescribit 67
- 111 Omnia satis in filio omnipotentis Dei Christo seruatore nostro impleta sunt 77
- 112 Hodie nō tam ut replentur Ciuitates, quàm

R E G U L A E

- ut malis hominibus purgentur, sollicitos esse Ma-
 gistratus oportet Ibidem
- 113 Curandum in primis est, ne in Senatu quis sit
 qui probro & infamia notandus videatur 78
- 114 Cum morum vitia perpetuò maneant, Censura
 certe cessare non oportebit Ibidem
- 115 Vitiosa securitate periculum subire quod
 evitare licet, stultum est 81
- 116 Omnes Leges quae ad priuatam utilitatē per-
 tinent, inferiores esse debent publica salute Po-
 puli 82
- 117 Finis instituti belli, & quaecunq; militiae agn-
 tur, non aliò, quàm ad Reipublicae cōmodum ac
 defensionem referenda sunt Ibidem
- 118 Publica salute seu defensione Reipublicae pe-
 reute, nemo Ciuium incolumis manere poterit
Ibidem
- 119 Suprema Lex in Ciuili statu, è publica salute
 promanuit 83
- 120 Evitanda cum primis occasio per diuturnū
 Magistratum occupandae Reipublicae Ibidem
- 121 Multi prudentes ac boni certè uiri perpe-
 tuum Magistratum, etiā cum offerretur, recus-
 sarunt 84
- 122 Dictatoris Romani officia quae olim fuerint
87

EX LEGIB. XII. TAB.

- 113 Indices omnes equum & bonū semper pro:
oculis habere debent 88
- 114 Augusti appellantur Imperatores, quasi Re:
ligiosa ueneratione ac obseruatione digni, &
bonis admodum augurijs Romanae ditioni quo:
bernandae profuturi 90
- 115 Comitia omnia aut calata, aut curiata, aut
centuriata olim reputabantur 91
- 116 Non tam uincere, quam uictoria rectè uti:
oportet 92
- 117 Ob eam tantum causam bellum suscipien:
dum est, ut in pace uiuatur Ibidem, & 93
- 118 Belli Iustitiā ex Iure naturae, hoc est, defen:
sione necessaria metiri oportet Ibidem
- 119 Bellum tunc demum iustè geritur, cū par
ta uictoria, conseruantur qui nec crudeles, nec im:
manes in bello fuerunt Ibidem
- 120 Premio & poena, potissimum continetur
Respublica Ibidem
- 121 Leges triumphales quae à Romanis præscri:
ptae sūt 94. & 99
- 122 Triumphandi modus apud Romanos quis
olim fuerit Ibidem
- 123 Omnes nostri seculi Magistratus, uero rectis:
simè & infallibili auspicio creari debent, quod
est uerbum DEI 98

R E G V L A E

- 134 Solemnis forma Iurisiurandi est, quod præ-
stare debent Magistratus ante ingressum publi-
cæ functionis Ibidem
- 135 Moderatus & concors Ciuitatis status, qui
bus rebus teneri possit Ibidem
- 136 Temperata quadam institutione, Senatui sic
desertur potestas, ut Populo non adimatur Ibi.
- 99
- 137 Ut uitiosi non sint Senatores, fieri non pos-
test, nisi educatione quadam & disciplina Ibid.
- 138 Magis decet Magistratum bonis uiuendi ex-
emplis, quàm Legibus præscriptis imperare 100
- 139 Ciuitas tota ut cupiditatibus Principum &
uitijs inficitur, sic emendari & corrigi solet cõ-
tinentia Ibidem
- 140 Principes uitiosi plus exemplo, quàm peccato nocent Ibidem
- 141 Non passim omnes ob quascunq; causas, Sen-
natum molestare debent 105
- 142 Incerregis creandi quæ fuerit quondam ra-
tio 106
- 143 Breuitas, nõ modo Senatoris, sed etiam Ora-
toris magna laus est in senectia 108
- 144 Longa oratione nunquam utendum est, nis-
si magna rerum necessitas, uel utilitas euidenter
postulet

EX LEGIB. XII. TAB.

- postulet . Ibidem
- 145 Loci & ordinis habenda in Senatu ratio,
ob euitandam confusionem Ibidem
- 146 Nihil magis consultationibus obstat, quàm si
promiscuis interruptisq; uocibus, more yixano
tium, temerè profundantur sententiæ Ibidem
- 147 Modus, pulcherrima uirtus est, præsertim
in publicis consultationibus 109
- 148 Rempublicam nosse, Senatori est necessarium
Ibidem, & 110
- 149 In actionibus cum Populo, primum & ma-
ximum est, ut uis absit Ibidem
- 150 Nihil exitiosius Ciuitatibus: nihil tam con-
trarium Iuri & Legibus: nihil minus Ciuile est
& humanum: quàm composita & constituta
Republica quicquam agi per uim Ibidem
- 151 Melius est rem bonam impediri, quàm con-
cedi malam Ibidem
- 152 Nihil tam præclarum est, quàm si abutaris,
fiat in Republica pernitiosum 111
- 153 Puniendus haud dubiè is est, qui causam ma-
lorum præbuit inter multos Ibidem
- 154 Magnam salutem Reipublicæ adfert is, qui
male rei sese opponit, quantum in eo est 112
- 155 Ad intercedendum pro Republica, omnes
non immeritò arma sumere debent Ibidem

- 056 Christianos, omiſſis Ethnicorū auſpicijs, in nomine Chriſti ſeruatoris, omnia facere oportet Ibidem
- 057 Gentes naturali quodam lumine magicam ſuperſtitionem dammandam eſſe intellexerunt 113
- 058 Leges non ſolum cuſtodiri diligenter, ſed et obſeruari multò magis addebet 116
- 059 Inconſtancia illa qua eadem res ſepè per nos conſultationes immutatur, multa habet incommoda Ibidem
- 060 Ut foro, temporum ac rerum inopinatò ac cidentium cõditioni ſeruiatur: nemo de eadem re bis, aut ſepius, etiam conſultari prohibet Ib.
- 061 Leges non ſunt ferendæ de ſingulis 117
- 062 Comitia maxima adhibenda ſunt, ut certa ratione concedantur priuilegia Ibidem
- 063 Priuilegia, ſumma quadam Aequitate certis hominum generibus conſeſſa ſunt Ibidem
- 064 Sublatis priuilegijs, bona pars Iuris tollitur Ibidem
- 065 Priuilegia ſi nõ ex plena cognitione preſentur, ſummam habent iniquitatem Ibidem
- 066 Ius & Dei ordinatio nullo modo per priuilegia relaxari debet, niſi grauiſſima cauſa ſuadeat 118
- Virtuti

EX LEGIB. XII: TAB.

- 167 Virtuti ultrò sunt offerenda, non pecunia redimenda dignitates & publicæ administrationes Ibidem
- 168 In designando, gerendo, deponendoq; Magistratu, pecuniaria corruptio interuenire nõ debet Ibidem
- 169 In Magistratu pecuniam capere, ac uenalem habere Iustitiam, semper abominabile fuit 119
- 170 A nemine accipere, inhumanum: passim, uilissimum: per omnia uerò, auarissimum est Ibi.
- 171 In suo quenq; uitio plecti, iustissimū est 120
- 172 Vis, capite: auaritia, multa: honoris autem cupiditas, ignominia punitur Ibidem
- 173 Qui magistratu functi sunt, publico Iure rationem referre, causamq; Censoribus exponere oportet, si quid fortè in officio deliquerint Ibidem
- 174 Accusatori priuato, integra distandi Iudicij facultas reseruat Ibidem
- 175 Magistratus, post Religionē, publici Iuris altera pars est 121
- 176 Summopere cauendū est: ne pueri ullo modo ledantur in etate ea qua seipso tucri non possunt 128
- 177 Furiosi & prodigi, licet maiores uiginti Q 4 quinq;

R E G V L A E

- quinq; annis sint: tamen in curatione sunt ad-
gnatorum 130
- 178 Germanis, germana etiam Iustitiæ Religio,
constansq; & perpetua uoluntas placere de-
bet 132
- 179 Finitæ administrationis tempore, sera ple-
rumq; est poenitentia Ibidem
- 180 Delicta omnia non nisi per Legem cognos-
cuntur Ibidem
- 181 Sepè hominum mores corrumpuntur aua-
ritia, omnium uitiorum matre 133
- 182 Liberos egenis parentibus alimenta suppe-
ditare, pium est Ibidem
- 183 Filius negligentia patris nulla arte imbutus,
parentem amore non cogitur Ibidem
- 184 Necari propemodùm uidentur liberi, qui nuda
la disciplina imbuuntur 134
- 185 Per neglectam liberorum educationem, tota
Ciuitas corrumpitur Ibidem
- 186 Legitimus filius reputabitur, qui septimo
mense ex iustis nuptijs natus est 136
- 187 Post decimum mensem iustum filium nasci,
Iura permittunt Ibidem
- 188 Testandi causa, ex uoluntate relinquētis bo-
na sua, dependet 139
- 189 Successio ab intestato, gradus habet, ne tota
cognata

EX LEGIB. XII. TAB.

- cognatio simul irruat in bona Ibidem
- 190 Ex una regula nō sic metiri oportet omnes
casus, ut pro ratione & circumstantia non dis-
cedatur ab ea paululum 141
- 191 Potestas deliberandi liberis conceditur, ut si
malint abstinere bonis paternis, non detur cre-
ditoribus in eos actio 142
- 192 Sobria quadam & forensi disputatione, ue-
teris & presentis politicae fontes perlustrare,
magnum certe fructum habet. Ibid.
- 192 Et Magistratus, & Iudex, & Doctor, casū
semper honestatis formulas pra oculis habere
debent, quilibet in suo functionis genere Ibidē
- 194 | Amica Iustitiae simplicitas est 145
- 195 Septem testibus adhibitis testamēta conscri-
bi, omnes pariter Legislatores requirunt 151
- 196 Communio rerum, discordiam plerumq; pa-
rere solet 152
- 197 Successio ab intestato, quae ex naturali co-
gnatione causam trahit, in tres gradus diuidi-
tur 155
- 198 Filij naturales & legitimi ex eodem matri-
monio (quae prima omnium successio est) in
capita succedunt Ibidē

Q S si

R E S U L T A E

- 199 Si ex pluribus filiis aliquis fuerit mortuus, relictis ex se filiis: hi succedunt auo cū patris, loco sui patris in stirpes Ibidem
- 200 Nepotes uel pronepotes prae ceteris omnibus cognatis, succedunt auo in stirpes 156
- 201 Liberi diuersarum nuptiarū, succedunt parentibus suis prae omnibus alijs in bonis dotalibus illius matrimonij ex quo nati sunt Ibi.
- 202 In alijs bonis quàm dotalibus liberi multarum nuptiarum, succedunt parentibus equaliter 157
- 203 Liberi naturales tantum legitimi, propter Iuris auctoritatem, perinde succedunt, ac si ex legitimo matrimonio nati fuissent Ibidem
- 204 Matri succedunt naturales unà cum legitimis liberis, nisi sit illustris mulier 158
- 205 Spurijs non succedunt patri Ibidem
- 206 Iniquum est infantem à Deo creatum fame necari 159
- 207 Parentibus non datur ulla successio liberorum ex damnato complexu, sicut nec tales liberi succedunt ipsis 161
- 208 Fratres defuncti naturales et legitimi succedunt equaliter in capita, secundum numerum personarum Ibidem
- 209 Filij fratrum succedunt fratribus uel sororibus, Ibidem

EX LEGIB. XII. TAB.

- 209 in stirpes, loco patris sui premortui 162
 210 Filij fratrum uel sororum soli supersites,
 succedunt patriuo quoque in stirpes, non in ca-
 pita Ibidē
 211 Fratres utrinq; coniuncti excludunt alios
 Ibidem
 212 Fratres cōsanguinei soli, uel uterini soli, suc-
 cedunt equaliter et in capita: filij autē premor-
 tuorum, in stirpes 263
 213 Fratrum legitimatorum, eadē est successio
 que naturalium & legitimorum 164
 214 Frates legitimi tantū, si ab uno fuerint adop-
 ptati, succedunt sibi mutuo Ibidem
 215 Iidem si ab extraneo adoptentur, nullum suc-
 cedendi Ius adquirunt Ibidē
 216 Fratres naturales tantum, succedunt sibi
 mutuo 165
 217 Fratres spurij ex eadem matre, inuicem si-
 bi succedunt Ibidem
 218 Successionem unam, Legibus oportet esse
 adiutam, aliās non recipitur Ibidē
 219 Spurij, quatenus ad patrem attinet, prorsus
 reijciuntur Ibid.
 220 Fratrum incestuosorum & qui ex damnato
 coitu nascuntur, nulla plane successio est Ibidē
 221 Vbi defunctus relinquit liberos uel pa-
 rentes

R E G V L A E

- rentes, non est latius ad adgnatos uel cognatos
ex latere respiciendum 166
- 222 Liberi si desint aut parentes, circumspici-
endum est ad gradus reliquorum cognatorum
Ibidem
- 223 In successione ab intestato, qui gradu san-
guinis fuerit proximus: is ad succedendum quo-
que proximum locum tenet 167
- 224 Adfinitatis iure, nulla successio permitti-
tur 168
- 225 Vbicumq; locum habere potest successio ex
testamento: ibi cessat intestati questio Ibidem
- 226 Natura beneficium expectans, secundum na-
turam gratus fit oportet Ibidem
- 227 Pessimum delictum est, uenalem habere ius-
sitiam 175
- 228 Ius dicens, nihil magis curare debet, quam
ut rem ipsam dicat sine ullo furo iniquitatis aut
calumnie Ibidem
- 229 Leges scriptae si sint, quae nullo modo con-
ciliari possint, ultimam sequi debemus 177
- 230 Non protinus pronuncianda est Legum mu-
tatio uel correctio Ibidem
- 231 Per interpretationem Legum correctio cel-
ligi non potest, nisi & uerba accedant expressa
se Ibidem
- Recepta

EX LEGIB. XII. TAB.

- 232 Receptæ Leges haud temerè immutandæ
sunt, etiamsi quid incommodi habeant 178
- 233 Magistratus, mediante iudiciaria cognitione,
minister Legis est Ibidem
- 234 Actum de humano commercio fuerit, si nul-
la fidei ratio habeatur 183
- 235 Carcer, ad continendos homines, nõ punien-
dos haberi debet 187
- 236 Acerbitas plerunq; ulciscendi maleficij, be-
ne atq; caute uiuendi disciplina est 191
- 237 Simulata emptio dominium non transfert,
neq; ullo modo subsistit 193
- 238 Furtiue res, et que ui possessæ sunt, usuca-
pi non possunt Ibidem
- 239 Seruitus constituitur, si quis contra Iuris
communis regulas, quidquam in suo solo fieri
permiserit 195
- 240 Cum manibus pugnandum non est, nec inin-
ria adfici decet eos qui hac uita sunt defuncti 199
- 241 Talionis pœnam nõ iniquè omnino ueteres
introduxerunt 202
- 242 Actio iniuriarum conceditur etiam in eos,
qui uel tentare uirginitatem coeperint 204
- 243 Constitutionibus Principum tenentur ij, qui
illicitam aliquam diuinationẽ pollicentur 208
- Impube

R E G V L A E

- 244** Impuberes, doli capaces sunt, & furtum
committere possunt. 209
- 245** Quilibet sui fundi terminos arando & co
lendo debet obseruare, nec exarando excede
re 210
- 246** Hodie nulla matrimonij differentia consti
tuenda est, modo & publica honestas & legiti
ma forma seruetur 211
- 247** Furtum, cōtrectatio fraudulosa est, lucri fa
ciendi gratia. 215. & 216

F I N I S.

R E G V L A E

- 244 Impuberes, doli capaces sunt, & furtum
committere possunt. 209
- 245 Quilibet sui fundi terminos arando & co
lendo debet observare, nec exarando excede
re. 210
- 246 Hodie nulla matrimonij differentia consti
tuenda est, modo & publica honestas & legit
ma forma servetur. 211
- 247 Furtum, cōtractatio fraudulosa est, lucri fa
ciendi gratia. 215. & 216

F I N I S.